

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

**YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER BAĞLAMINDA MISIR HALK
AYAKLANMALARINDA SOSYAL MEDYANIN ROLÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Faiz AKPINAR

**MAYIS 2019
GÜMÜŞHANE**

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

**YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER BAĞLAMINDA MISIR HALK
AYAKLANMALARINDA SOSYAL MEDYANIN ROLÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Faiz AKPINAR

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ali ÖZCAN

**MAYIS 2019
GÜMÜŞHANE**

KABUL VE ONAY

Dr. Öğretim Üyesi Ali ÖZCAN danışmanlığında, Mehmet Faiz AKPINAR tarafından hazırlanan “Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Mısır Halk Ayaklanmalarında Sosyal Medyanın Rolü.” isimli bu çalışma, 31/ 05/ 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından YÜKSEK LİSANS olarak kabul edilmiştir.

.....
Dr. Öğretim Üyesi Ali ÖZCAN (Başkan ve Danışman)

.....
Doç. Dr. Besim YILDIRIM (Asil Üye)

.....
Doç. Dr. M. Salih GÜRAN (Asil Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.. / .. /

[imza]

Unvanı Adı SOYADI

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Yüksek Lisans olarak hazırlamış olduğum “Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Mısır Halk Ayaklanmalarında Sosyal Medyanın Rolü” isimli bu çalışmanın, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve alıntı yaptığım tüm çalışmaların kaynakçada yer aldığını taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐	Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
☐	Tezim sadece Gümüşhane Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
☐	Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

.... / /

[İmza]

Öğrencinin Adı SOYADI

ÖNSÖZ

Bu çalışmada yakın tarihte meydana gelen halk ayaklanmalarında, sosyal ağların toplumsal hareketler ile birlikte oynadığı role değinilecektir. Özellikle toplumsal hareketlerin dünden bugüne yaşadığı değişimleri ve bu değişimler ışığında sosyal ağları kullanma pratiğini ve toplumsal değişimlerde oynadığı etkiye değinilmiştir. Genel anlamda yakın tarihte meydana gelen ve başta Kuzey Afrika ile Orta Doğu olmak üzere tüm dünyayı, çevreden merkeze yayılan bir şekilde etkisi altına alan Arap Halk İsyanları, sosyal hareketler baz alınarak değerlendirilmiştir. Özelde ise yeni toplumsal hareketler bağlamında Mısır halk ayaklanmalarında sosyal medyanın rolü ele alınacaktır.

Çalışmada Mısır Halk İsyanları'nda etkili olan sosyal hareketler üzerinde durulmuş ve Mısır'da yaşanan halk isyanlarının başlatıcısı, devam ettirici ve sonlandırıcı olan unsurlar ele alınmıştır. Bu araştırma yapılariken Mısır'da geçirdiğim 1 yıllık süreçte yaşananları bizzat yerinde ve olayın aktörlerinden dinleme fırsatım oldu. Bu çalışmanın yapılma ihtiyacı da özellikle Türkiye ve diğer Batılı ülkelerde Mısır Halk İsyanları'nın ele alınışı ile ilgili var olan yaygın kanıdan doğmuştur. Zira Mısır'da yaşananlarla ilgili Mısırlılar ile Mısırlı olmayanların bakış açısı farklılık göstermektedir. Bizlerde bu çalışmada var olan bu farklılıklar üzerinden yola çıktık.

Ayrıca sosyal ağlar tek başlarına toplumsal bir değişim yaratabilirler mi, ya da daha popüler ismi ile bir “devrim” yapabilirler mi? Yakın tarihte meydana gelen toplumsal olaylardan yola çıkarak bu sorulara da cevap verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamın başından sonuna kadar desteğini esirgemeyen başta danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ali ÖZCAN'a, değerli yorumları ile bana yol gösteren ve tezin şekillenmesinde büyük katkısı olan Doç. Dr. Besim YILDIRIM'a, bu süreçte emeği geçen tüm arkadaşlarıma ve dostlarıma teşekkür ederim.

Gümüşhane - 2019

Mehmet Faiz AKPINAR

ÖZET

[AKPINAR, Mehmet F.]. Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Mısır Halk Ayaklanmalarında Sosyal Medyanın Rolü. Yüksek Lisans, 2019, (153)

Günümüz teknoloji dünyasında sınırların ortadan kalktığı, herkesin her yerde kolayca bilgiye ulaştığı ve bilgi ürettiği bir çağda, internet ve sosyal medyanın yeri her geçen gün daha da tartışılmaya ve konuşulmaya başlanmıştır. 2010 yılının sonlarında Tunus'ta patlak veren ve kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan halk ayaklanmaları birden fazla ülkede değişikliklere yol açmıştır. Bugüne kadar söz konusu isyanlarla ilgili yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu ise meydana gelen bu değişimleri sosyal medya endeksli ele almıştır.

Genelde Arap Halk İsyanları özelde ise Mısır isyanları üzerinden yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu Mısır'da yaşananları “devrim” bu “devrimi” yapan asıl unsurun ise “sosyal medya” olduğunu belirtmektedirler. Nitekim yakın tarihte Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan isyanlarda sosyal medya ve internetin etkisi yadsınamaz. Ancak buna rağmen Arap Halk İsyanları'nda sosyal medyanın oynadığı rol günlük hayatta herhangi bir ihtiyacımızı karşılamak için kullandığımız sıradan bir araçtan fazlası değildir.

Zira her dönemin kendine özgü popüler iletişim araçları vardır. Bu iletişim araçları Mutfaktaki çatal, kaşık gibi yemek yemede yardımcı bir araç olmaktan öte bir şey değildir. Nasıl ki bir zamanlar temel iletişim araçları gazete ve radyo ise günümüzde de temel iletişim araçları sosyal ağlardır. Bu araçlar, tarih boyunca olaydan olaya değişiklik gösterdiği gibi hiçbir zaman amaç haline gelememiştir. Bu gerçeklik, Arap Halk İsyanları'nın genelinde olduğu gibi Mısır Halk İsyanları'nda daha açık görülmüştür. Mısır'da yaşanan olayların ortaya çıkışı, ilerleyişi ve son bulması açısından ele alındığında bunun bir sosyal medya hareketi değil aksine toplumsal hareket ve örgütlü yapıların etki ettiği bir isyan olduğu görülmektedir. Bu yüzden bu çalışmada Mısır'da yaşanan halk isyanlarının başlatıcısı, devam ettirici ve sonlandırıcı olan unsurlar ele alınmıştır. Bu unsurlar ise; Tunus Halk İsyanları, *El-Cezire*

Televizyonu, toplumun mayası konumunda olan Dini Cemaatler ile dünyanın en büyük kamusal toplanma alanları olan Cuma namazlarıdır.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Arap Halk İsyancıları, Devrim, Facebook, Mısır, Yeni Medya, Sosyal Medya, Twitter, Toplumsal Hareketler

ABSTRACT

[AKPINAR, Mehmet F.]. The Role of Social Media in the Egyptian People's Uprising in the Context of New Social Movements. MSc, 2018, (153)

In the modern world of technology, borders have disappeared. In an age where everyone can easily reach information and produce information. The place of internet and social media has been debated with each passing day. The popular uprisings that erupted in Tunisia at the end of 2010 and brought the whole world into effect in a short time have caused changes in more than one country. The majority of the studies conducted on these revolts up to the present day have analyzed these changes with social media index.

In general, the Arab Popular Revolts, in particular the vast majority of the work done on the Egyptian revolts, is about the revolution in Egypt. They say that the main element that makes this revolution is social media. As a matter of fact, the impact of social media and internet in the Middle East and North Africa in recent history is undeniable. However, the role played by social media in the Arab People's Revolts is not more than just an ordinary tool we use to meet our daily needs.

Because each period has its own popular communication tools. This means of communication is more than just a tool to eat in the kitchen like a fork or spoon. Once upon a time, just as the main means of communication were newspapers and radio, but today the basic means of communication are social networks. These tools have never been the goal, as it has changed from one event to another throughout history. This reality was more apparent in the Egyptian People's Revolts, as was the case in the Arab Popular Revolts. When it comes to the emergence, progress and end of the events in Egypt, it is seen that this is not a social media movement but rather a rebellion influenced by social movements and organized structures. Therefore, in this study, the initiator, continuator and finisher of the popular uprisings in Egypt were examined. These elements are; The Tunisian People's Revolts, Al-Jazeera Television, the Religious Communities which are the yeasts of the society, and the Friday Prayers, the world's largest public gathering areas.

Keywords: Arab Spring, Arab Popular Revolts, Revolution, Facebook, Egypt, New Media, Social Media, Twitter, Social Movements.

İÇİNDEKİLER

DIŞ KAPAK

İÇ KAPAK

KABUL ONAY

BİLDİRİM

ÖNSÖZ.....IV

ÖZET V

ABSTRACT VII

İÇİNDEKİLER.....IX

TABLolar LİSTESİ..... XII

KISALTMALAR XIII

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TOPLUMSAL HAREKETLER VE ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ 6

1.1. Dönemsel Olarak Toplumsal Hareketler 9

1.2. Toplumsal Hareketlerde Dönüşüm ve Yeni Toplumsal Hareketler 12

1.3. Küresel Toplumsal Hareketler 15

1.3.1. Küresel Toplumsal Hareketlerin Eleştirisi..... 19

1.4. Yeni Medya ve Toplumsal Hareketler..... 20

1.5. Toplumsal Hareketlerin Geleceği..... 24

1.6. Yakın Dönem (2009-2018) Toplumsal Hareketler 26

1.6.1. İran İslam Devrimi (Kaset Devrimi) 26

1.6.2. Yeşil Hareket 30

1.6.3. Nijerya'yı İşgal Et (Occupy Nigeria) 32

1.6.4. Özgür Yolculuk Hareketi..... 34

1.6.5. Tottenham İsyanı (Blackberry Ayaklanması) 35

1.6.6. Wall Street'i İşgal Et Hareketi (Occupy Wall Street) 36

1.6.7. Taksim Gezi Parkı Eylemleri..... 38

1.7.Arap Halk İsyamları	40
1.7.1. Tunus	41
1.7.2. Libya.....	44
1.7.3. Yemen.....	45
1.7.4. Bahreyn.....	48
1.7.5. Suriye.....	50
1.7.6. Arap Halk İsyamları'nda Uluslararası Kamuoyunun Tutumu.....	51
1.7.7. AB Ülkelerinin Tutumu.....	52
1.7.8. Amerika'nın Tutumu	53
1.7.9. Rusya'nın Tutumu.....	53
1.7.10. Türkiye'nin Tutumu	54

İKİNCİ BÖLÜM

2. MISIR HALK İSYANLARI	56
2.1. Modern Mısır Tarihi	56
2.2. Mübarek Dönemi ve İsyana Giden Süreç	58
2.3.Mısır Medyası	63
2.4. Mısır'da Toplumsal Hareketler	66
2.4.1. 2000'den 2011'e Kadar Mısır'da Toplumsal Hareketler	66
2.4.2. Mısır İçin Değişim Hareketi (Kıfaye) Yeter.....	67
2.4.3. Filistin Halk Ayaklanması Savunan Mısır Halk Komitesi	69
2.4.4. Değişim İçin Halk Hareketi (Hürriyet, Şimdi)	69
2.4.5. 6 Nisan Hareketi.....	69
2.4.6. İşçi Hareketleri.....	70
2.4.7. Öğrenci Hareketleri	73
2.4.8. Kadın Hareketleri	73
2.5. 25 Ocak İsyanı.....	74
2.6. Mısır Halk İsyamları'nda Etkili Olan Faktörler	80
2.6.1 Tunus Halk İsyamları	81
2.6.2. El-Cezire	82
2.6.3. Dini Cemaatler	85
2.6.3.1.İhvan El Müslimin (Müslüman Kardeşler-İhvan)	87

2.6.3.2. Selefiler	88
2.6.3.3. Sufiler	90
2.6.4. Cuma Namazları.....	90
2.7. Otoriter Yapılar ve Sosyal Medya	93
2.8. Occupy Wall Street Hareketi İle Arap Halk İsyanlarının Temel Farkı	99
2.9. Tunus ve Mısır Halk İsyanlarının Karşılaştırılması	100
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	108
KAYNAKÇA.....	134
ÖZGEÇMİŞ.....	154

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1. Eski ve Yeni Toplumsal Hareketlerin Karşılaştırılması	15
Tablo 1. 2. İran’da Yaşayan Etnik Grupların Nüfusa Göre Dağılımı	27
Tablo 2. 1. 2006-2011 Yılları Arasında Mısır’da Meydana Gelen Eylem, Grev, Gösteri ve Toplanmaların Listesi	72
Tablo 2. 2. Dünya Üzerinde Bölgesel Nüfus Bazlı İnternet Kullanıcıların Yıllara Göre Oranı	94

KISALTMALAR

DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
AB	: Avrupa Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
NAFTA	: (North American Free Trade Agreement) Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
MAI	: (Multilateral Agreement of Investment) Çok Taraflı Yatırım Anlaşması
GATT	: (General Agreement on Tariffs and Trade) Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
FTAA	: (Free Trade Area of the Americas) Amerika'nın Serbest Ticaret Bölgeleri
IMF	: (The International Monetary Fund) Uluslararası Para Fonu
DSF	: Dünya Sosyal Forum

GİRİŞ

2011’de Tunus’ta patlak veren ve kısa süre içinde Orta Doğu ve Kuzey Afrika başta olmak üzere dünyanın dört bir yanında etkisini gösteren halk isyanları büyük oranda sosyal medya ve ya yeni iletişim araçları üzerinden değerlendirilmiştir. Arap Halk İsyanları arasından en etkili ve en çok tartışılan ülkelerin başında Mısır gelmektedir. Mısır’da meydana gelen halk isyanları büyük bir kesim tarafında ‘sosyal medya devrimi’ olarak tanımlandı. Bunun üzerine bilimsel makaleler, konferanslar, açık oturumlar ve sayısız haber ve söyleşiler yapıldı. Ancak gerek Arap ülkelerin genelinde gerekse Mısır’da yaşananlar ne ilkti ne de son olacaktı. Bu yüzden 25 Ocak 2011’de meydana gelen halk isyanlarını sosyal medya üzerinden okumak ya da ‘sosyal medya devrimi’ olarak tanımlamak büyük bir eksiklik oluşturmaktadır. Zira sosyal medya olmadan da bu ülkelerde büyük çaplı isyanlar olmuş, devrimler ve ayaklanmalar yaşanmıştır. Ancak bunların hiçbiri sosyal medyaya ya da başka bir araca mal edilmemiştir. Arap ülkelerinde yaşananlar için ‘sosyal medya devrimi’ tanımı yapan başta Batılı hükümetler ve bazı araştırmacılar, benzer ayaklanmalar kendi ülkelerinde yaşandığında ise tamamen farklı bir tutum sergilemişlerdir. Genelde Arap ülkelerinde özelde ise Mısır’da yaşanan halk isyanlarının ve bu isyanlar sonucu elde edilen kazanımların sosyal medya mal edilmesi ve asıl unsurların göz ardı edilmesi konun anlaşılması ve gerçekliği için büyük bir problem oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı genelde Arap ülkelerinde özelde ise Mısır’da yaşanan halk isyanlarında birinci derece etkili olan unsurlara değinmek ve sosyal medyanın bu isyanlarda oynadığı rolü açıklamaktır. Bizler bu çalışmamızda Mısır Halk İsyanları’nı başlatan asıl etkenler olduğunu düşündüğümüz faktörleri ele alacağız. Bu faktörler ise; Tunus Halk İsyanları, *El-Cezire* Televizyonu, toplumun mayası konumunda olan Dini Cemaatler ile dünyanın en büyük kamusal toplanma alanları olan Cuma namazlarıdır.

Bugüne kadar yapılan birçok çalışmada yukarıda saydığımız bu unsurların göz ardı edilmesi literatürde eksikliği hissedilen bir konu haline gelmiştir. Bizler literatürde eksikliği hissedilen bu konu üzerinde çalışmamızı yürütüp bu eksikliği gidermeye çalışacağız. Zira 2011’de meydana gelen halk isyanlarının üzerinden 8 yıl geçmesine

rağmen sokaklar hala sakinleşmemiş birçok ülkede isyanlar hala devam etmektedir. Yaptığımız bu çalışma bundan 8 yıl önce Tunus'ta başlayan ve tüm Orta Doğuya yayılan halk isyanlarının gerçek unsurlarını ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

Bu hedef kapsamında 2011'den günümüze kadar devam eden halk isyanları hakkında daha sağlıklı bilgiler elde edilecektir. Elde edilen bilgiler ışığında meydana gelen halk hareketleri ve isyanlar daha sağlıklı değerlendirilebilecektir. Bugüne kadar süre gelen tek taraflı ve bilinçli yapıldığı düşünülen tanımlama ve yorumlamalara yeni bir bakış açısı kazandırılacak ve meydana gelen halk isyanlarında en büyük rolü oynayan unsurların ortaya çıkmasında katkı sağlayacaktır. Zira söz konusu ülkelerde meydana gelen isyanlar sonucunda elde edilen nisbi kazanımlar yüzlerce insan hayatına mal olmuştur. İnsanların elde ettiği başarıyı 'sosyal medya' gibi araçlara mal edilemeyecek kadar önemli olduğunu ve bunun asıl sahibi olan toplumsal hareketler olduğu gerçeğine değinilecektir. Bir sorunun çözümü o sorunun teşhisini doğru yapmak ve onu ortadan kaldıracak unsurları doğru tespit etmekle olur. Zira birçok ülkede isyanlar hala devam etmektedir. Yani sorun hala devam etmektedir. Sorunun teşhisinin doğru yapılması ve bu sorunu ortadan kaldıran unsurların doğru tanımlanması süregelen sorunların çözülmesinde önemli derece de katkı sağlayacaktır. Nitekim bugün geldiğimiz noktada aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülke Arap Halk İsyanları'nda izledikleri politikaların yanlış olduğunu itiraf etmiştir. Bizlerde bu çalışmada Arap Halk İsyanları hakkında bugüne kadar sosyal medya üzerinden oluşturulmaya çalışılan algının yanlışlığını göstermeye çalıştık. Teknolojinin sınır tanımadığı günümüzde teknolojinin yerini ve etkisini iyi okuyup asıl etkenler olan halk hareketlerini ve örgütlü yapıları göz ardı etmemek gerekir.

Yöntem

Bu çalışmada yöntem olarak Nitel içerik analizi kullanılmıştır. Yerli ve yabancı kaynak taraması yapılmış yerinde yapılan gözlemlerden istifade edilmiştir. Çalışmanın konusuyla ilgili olarak her türlü görsel ve yazılı materyallerin analizi yapılmıştır. Ayrıca disiplinler arası çalışma benimsenmiş, sosyoloji, kültürel çalışmalar, iletişim çalışmaları, Orta Doğu, Mısır siyasal ve toplumsal tarihi disiplinleri arasında hareket edilmektedir. Sosyal bilimlerde kuramların pratiklerden neşet ettiğini göz önünde bulundurarak elde edilen bilgilerin özellikle son dönemlerde yaşadığımız toplumsal sorunları anlamamızı ve gelecekte benzer durumları nasıl değerlendirip nasıl tepki

vereceğimize yardımcı olacağı düşünülmektedir. Amaç yaşananlardan bilgi ve deneyim elde etmektir. Bu anlamda gerek bizzat sahada elde ettiğimiz bilgi ve deneyim gerekse bu süreçte Arapça birinci elden ulaştığımız kaynaklar bu çalışmada temel veri olarak alınmaktadır.

Başvurulan literatür ise; El-Cezire televizyonu başta olmak üzere bölgede Arapça yayın yapan haber siteleri ile, Dubai Devlet Okulu'nun hazırladığı Arap Sosyal Medya Raporları, yeni toplumsal hareketlerle ilgili ve Mısır'da toplumsal değişim ve sivil toplum hareketleri hakkında yapılmış çalışmalar, ayrıca halk isyanları sırasında birinci elden geçilen haber ve görüntülerden yararlanılmıştır.

Tez hazırlama aşamasında karşılaştığımız en büyük sorunlar ise tezin konusu olan sosyal medya ve halk isyanlarının net bir şekilde ölçülebilecek bir veri olmadığıdır. Bunun yanında söz konusu sosyal medya ve halk isyanlarının birbiri ile olan ilişkisini ölçmek konusunda karşılaşılan sorunlardır. Örneğin Mısır başta olmak üzere halk isyanları'nın başladığı ülkelerin birçoğunda rahat ve sağlıklı saha çalışmaları yapılamıyor. Özellikle söz konusu iktidarların en çok çekindikleri halk isyanları ve sosyal medya konusu olunca bu daha da zorlaşmaktadır. Bu yüzden bu güne kadar Mısır ve Arap Halk İsyanları üzerinden yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu olayın dışardan gözetlenmesi ya da zamanla yurtdışında yaşayan belli sayıda ki aktivist ve sosyal medya raporları üzerinde yapılmıştır. Bizim açımızdan ise Mısır ve diğer Arap ülkelerinde meydana gelen halk isyanları ile ilgili birinci elden Arapça basılı kaynakların az olması olmuştur. Bu nedenle bizde tezimizde daha çok internet sitelerinden yararlandık. Aynı zaman da 1 yıl Mısır'da bulunmam söz konusu ülkelerin dilinde yazılmış basılı eserlere daha kolay erişim sağlayabilmemizi sağlamıştır. Bu da Türkiye'de karşılaştığımız basılı kaynak problemini minimize etmiştir.

Bu çerçevede, ilk bölümde toplumsal hareketler kavramından başlayarak toplumsal hareketlere ilişkin yaklaşımlar ve tanımlar verilmiştir. Özellikle değişen topluma paralel olarak zamanla değişen toplumsal hareketler ve teknoloji ile birlikte büyük oranda sanallaşan yeni toplumsal hareketler incelenmiştir. Toplumsal hareketlerin geçmişten günümüze gelen serüvenine ve yeni toplumsal hareketler konusu incelenmiştir. Ayrıca yeni toplumsal hareketlerin bir ürünü olarak ortaya çıkan ve dünyanın dört bir yanında etkisini gösteren Yakın Dönem Halk İsyanları ele alınmıştır.

Literatüre ‘Arap Baharı’ olarak geçen Arap Halk isyanları ise ayrı bir başlık altında işlenmiştir. Bu başlık altında Arap ülkelerin de meydana gelen halk isyanları ele alınmış, bu isyanların dışta ve içteki etkileri incelenmiştir.

İkinci bölüm de Mısır tarihi ve Mısır’da isyana giden süreç işlenmiştir. Mısır’da geçmişten günümüze devam eden halk isyanlarından yola çıkarak Mübarek devrilmesine yol açan Mısır Halk İsyancıları’na giden süreç ve bu süreçte etkin rol oynayan toplumsal hareketler ele alınmıştır. Akabinde 25 Ocak Halk İsyancıları’nda birincil etken faktörler olan Tunus Halk İsyancıları, El Cezire, Dini Cemaatler ve Cuma namazlarına değinilmiş, bu faktörlerin Mısır isyanları üzerinde ki etkisi incelenmiştir. Daha sonra Orta Doğu’da tamamı otoriter yapılardan oluşan yapılarda sosyal medyanın nasıl bir rolü olduğunu anlamak için “Otoriter yapılarda sosyal medya” konusu işlenmiştir. Yakın Dönem Halk İsyancıları sadece Arap Ülkelerinde ortaya çıkmamıştır. Aynı zamanda benzer isyanlar Batıda da patlak vermiştir. Özellikle Batının aynı sebeplerle ve aynı tepkilerle meydana gelen bu isyanlara bakışını daha iyi anlamak için Amerika’da meydana gelen Occupy Wall Street Hareketi İle Arap Halk İsyancıları karşılaştırılmış ve bu isyanlar arasındaki farklara değinilmiştir. İkinci bölümün sonunda ise Yakın Dönem Halk İsyancıları’nın başlatıcısı olan Tunus Halk İsyancıları ile Yakın Dönem Halk İsyancıları’nın en çok tartışılanı olan Mısır Halk İsyancıları karşılaştırılmıştır.

Mısır Halk İsyancıları’nda sosyal medyanın etki ise sonuç kısmında verilmiştir. Ayrıca Arap Halk İsyancıları’nda sosyal medya kullanıcılarının nüfusa oranı verilmiş bu veriler üzerinden sosyal medyanın başta Mısır olmak üzere diğer Arap Halk İsyancılarının üzerinde ki rolüne bakılmıştır.

Bu çalışma “Arap Halk İsyancılarını ortaya çıkaran unsur/unsurlar sosyal medya araçları mı? Sosyal medya olmasaydı Yakın Dönem Halk İsyancıları meydana gelir miydi? Protestocuları bir araya getiren sosyal ağlar mıydı? Direnişi devamlı kılan ve kararlılığı devam ettiren sosyal ağlar üzerindeki haberleşme miydi? Sosyal medya olmasaydı Mısır’da yine “devrim” ya da halk isyanları olacak mıydı? Mısır’da yaşananlar neden sosyal medyaya mal edildi ve sadece sosyal medya üzerinden okundu? Tekçi otokratik yapılara rağmen sosyal medya bir değişim yapabilir mi? Soruları temelinde başlamıştır. Sonuç kısmında elde edilen bilgilerle bu sorular cevaplanmaya çalışılmıştır.

Merak ve bu merakı gidermeye yönelik soru sorma çabası insanı doğruya ulaştıran en büyük çabadır. Bu çalışma meraklı bir insan ve içinde yaşadığı toplumu anlamaya çalışan ve edindiği bilgilerle bu topluma faydalı bir birey ve bireyler yetiştirmek isteyen bir anlayışın ürünüdür.

BİRİNCİ BÖLÜM

Toplumsal hareketler birden fazla insanın bir araya gelmesiyle başlayan bir süreçtir. Zamanla bu süreç oluşumlara, ardından hareketlere dönüşmüştür. Toplumsal hareketler; insanların etki tepki sonucu ortaya çıkardığı oluşumlardır. Özellikle yerleşik hayata geçiş ve otokratik tekçi yönetim sistemleri, bu tür hareketlerin çıkmasını hızlandırmıştır. Toplumsal hareketler tarih boyunca yaşananlardan rahatsız olan kesimlerin rahatsızlığını dışı vurduğu oluşumlardır. İlk dönemlerde bu rahatsızlık, kendisini şiddet yoluyla ifade etmiş; isyan, başkaldırı ve ayaklanmalar şeklinde göstermiştir. Ancak günümüzde bu tepkiler yerini imza kampanyaları, sessiz yürüyüşler, oturma eylemleri, gündem oluşturma gibi daha ‘yumuşak’ yöntemlere bırakmıştır. Biz de bu bölümde toplumsal hareketlerin söz konusu dönüşümünü ele alarak, ortaya çıkışını ve gelişimini detaylandıracağız. Devamında toplumsal hareketlerin, yeni medyayı kullanımına ve son 20 yılda meydana gelen toplumsal hareketlerin de yeni medya ile olan bağları üzerinden bir tartışma yürüteceğiz.

1. TOPLUMSAL HAREKETLER VE ORTAYA ÇIKIŞ NEDENLERİ

Toplumsal hareket terimi, ilk kez 18. yüzyılın başlarında Fransa ve diğer ülkelerde baş gösteren toplumsal protestoları tanımlamak için Fransız yazar Saint Simon tarafından kullanılmıştır. Terim, ilk başlarda statükoya karşı çıkan yeni siyasal güçlerin bir özelliği olarak tanımlanırken, tarihsel süreç içerisinde toplumsal gelişmelere paralel olarak anlam genişlemesine uğramıştır. Günümüzde ise en yaygın biçimde, siyasal sistemin ana gövdesinin dışında kalan grupları ve örgütleri de içine almaktadır. Genel anlamda toplumsal hareketler; “dikkate değer sayıdaki insanın, toplumun başlıca özelliklerinden birini ya da birkaçını değiştirmek (ya da değiştirilmesine karşı direnmek) için örgütlü çaba harcamalarını gösteren bir terim” olarak kullanılmaktadır (Marshall, 1999: 746).

Baskı, zulüm ve haksızlığa karşı muhalefet, baskıcı sistemlerin varlığıyla eşdeğerdir. Bu yüzden muhalefet süreklidir. Ancak bu muhalefet, çoğu kez gizli

yapılmaktadır. Tarih boyunca baskı ve zulmün dayanılmaz evrelere gelmesiyle birlikte başkaldırmalar, isyanlar ve ayaklanmalar ortaya çıkmıştır. İnsanların son çare olarak kalkıştıkları bu ayaklanma ve isyanlar birçok kez istenilen başarıyı elde edememiş, bunun yerine baskıyı bir nebze azalttığı dönemler olmuştur. Buna rağmen bu çıkar ve başarılar kalıcı olmamış gücünü toplayan yönetim tarafından tanınan haklar, tekrar geri alınmıştır. Baskı, zulüm ve haksızlık devam ettiği için bu eylemler de devam etmektedir. Bu eylemlerin en büyük dezavantajı birçok kez kendiliğinden, birbirinden kopuk ve kısa vadeli olmasıydı. Nitekim 19. Yüzyıl sonlarında sosyolojik bir yenilik ortaya çıkmış, daha önce var olan sistem karşıtı insanlar, yeni bir kurum oluşturmuştur. Bu kurum eskiye nazaran daha örgütlü, daha uzun vadeli ve sistemlidir (Wallerstein vd., 1995: 34).

19. Yüzyıl'da tam anlamıyla egemen olan toplumsal hareketler, aşağıdan yukarıya doğru bir deprem misali toplumsal katmanların en alt tabakalarında, uzun süre devam eden şikâyetlerin sosyal faylanma neticesinde üst kısımda kendini göstermesiyle ortaya çıkmıştır. Bu yüzden toplumsal hareketler, parçası olduğu toplumda, değişim meydana getirmek üzere süreklilik içinde eylemde bulunan, belli insan topluluklarını ifade etmektedir (Aslan, 2016: 11). Toplumsal hareketler aynı zamanda değişime karşı duran hareketler olarak da ortaya çıkabilmektedirler. Bu hareketlere ise “karşı-hareketler” denilmektedir.

Bir başka tanıma göre ise toplumsal hareketler “Toplumda değişim ya da dönüşüm yaratmak, herhangi bir uygulamayı protesto etmek ya da bir baskılamaya karşı direnmek amacıyla sıkı ya da gevşek bir örgütlenmeyle bir araya gelerek teorik ve/veya eylemsel olarak aynı ya da benzer bir hedef için hareket eden bir insan grubunun oluşturduğu praxis'tir” (Göker, 2014: 28).

İstisnasız hiçbir düzen, her zaman ve herkes için eşit haklar sağlayamaz ve herkesi ikna edemez. Toplumun gerçekleri ile bireyin istekleri arasında sürekli bir uyumsuzluk söz konusudur. Bu da genellikle toplum kurallarına karşı, toplumun bir kesiminin başkaldırmasına ve protestosuna yol açmaktadır. Bu yüzden sosyal hareketler, topluma yönelmiş reformcu ve inkılapçı nitelikteki eylem biçimleridir (Türkdoğan, 1997: 23). Toplumsal hareketler içinden çıktıkları toplumdan ayrı

düşünülememekle birlikte yerel ya da küresel çapta hareketler olabilirler. Toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı genel olarak Fransız Devrimi'nden başlatılmaktadır. Bunun Fransız Devrimiyle başlatılması bu hareketlerin, bu tarihte ortaya çıktığı anlamına gelmemektedir. Nitekim toplumsal hareketlerin tarihi, insanların toplu yaşamaya başladığı döneme kadar götürülebilir. Ancak bu hareketlerin egemen olarak adından söz ettiği olay Fransız Devrimi'dir.

Immanuel Wallerstein, toplumsal hareketlerin Fransız Devrimi'yle birlikte doğmadığını, o zamana gelinceye kadar arkalarında büyük bir tarih olduğunu belirtmektedir. Ancak toplumsal hareketlerin Fransız Devrimi'yle anılmasının nedenleri ise, devrimin toplumsal hareketlere laik bir biçim ve toplumsal meşruiyet kazandırmasıyla, ideallerini tüm dünyaya yaygınlaştırma imkânı sağlamasıdır (Wallerstein,1993:11). Toplumsal hareketler kimi zaman eylemler, isyanlar ve devrimler; kimi zamansa yönetenler arasında ya da yöneten ve yöneticiler arasında meydana gelen çatışmalar olarak ortaya çıkmışlardır (Çetinkaya, 2008: 17). Kısaca toplumsal hareketler, farklı toplumsal kesimlerin ortak hedefler etrafında tek bir amaca hizmet etmek için bir araya gelmesidir. Ancak ortak hedefler için bir araya gelen her grup ya da oluşum, toplumsal hareket olarak tanımlanabilir mi? Bu konuyla ilgili olarak Charles Tilly, (2008: 17) bir hareketin toplumsal hareket olabilmesi için belli başlı özelliklere sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Bu özellikleri ise üç aşamada ele almaktadır:

1. Hedef otoritelere yönelik yapılan ortak hak talebi kampanyaları
2. Özel amaçlı dernekler, halk mitingleri, medya demeçleri ve gösterileri içeren hak talebi girişimleri
3. Makul olma, Birlik, Sayı ve kendilerine ve/veya seçmenlerine Bağlılık (MBSB)

Tilly, bu üç özelliği bir arada yürüten yapıları, toplumsal hareketler olarak değerlendirmektedir. Bunun dışında kalan oluşum ve muhalif grupların ise toplumsal hareketlerin dışında kaldığını belirtmektedir (Tilly, 2008: 17).

Bu tanımlamadan yola çıkarak yakın dönemde ortaya çıkan ve küresel anlamda ilk meydana gelen toplumsal hareketlere 1994'te baş gösteren Zapatista Hareketi ile 1995'te Manila ve 1997 Vancouver'de düzenlenen APEC karşıtı eylemler gösterilebilir.

Bundan sonra ortaya çıkan Seattle'daki Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) karşıtı gösteriler ve buna benzer dünyanın dört bir yanındaki hareketler de bu minvalde değerlendirilebilir.

Ancak bunlardan önce, küresel çapta olmasa da toplumsal hareketler farklı toplumlarda aktif faaliyetlerde bulunmuşlardır. Özellikle 1960-70'li yıllar toplumsal hareketlerin revaçta olduğu yıllardır. 2. Dünya Savaşı sonrası dünya genelinde ortaya çıkan yeni yönetim biçimleri; imparatorlukların yıkılması, ulusal ve sosyal devlet anlayışının birçok ülkede iktidara gelmesi beraberinde yeni muhalifler doğurmuştur. Özellikle 1945 sonrası dönem Vietnam, Cezayir, Nikaragua gibi birçok ülke için sömürgecilikten kurtulma dönemidir. Sömürgeciliğe karşı verilen bu mücadeleler aynı zamanda beraberinde büyük toplumsal hareketlerin de ortaya çıkmasında bir katalizör görevi görmüştür. 1960-70'li yıllara geldiğimizde Amerika, Japonya, Avrupa, Çin, Meksika gibi dünyanın birçok yerinde yeni sistem karşıtı hareketler ortaya çıktı. Amerika'da öğrenci hareketleri, siyahî hareketleri ve savaş karşıtı hareketler; Japonya ve Meksika'da baş gösteren öğrenci hareketleri, Avrupa'da işçi ve öğrenci hareketleri, Çin'de kültür devrimi ve 1970'lerdeki kadın hareketleri gibi birçok toplumsal hareket ortaya çıkmıştır. Bu hareketlerin her biri yaşadığı toplumsal çevreye bağlı olarak birbirinden ayrılrsa da sonuç itibarıyla aynı tarihlerde, aynı sorunlara karşı çıkmışlardır. Bu hareketleri önceki sistem karşıtı hareketlerden ayıran özellik ise, bu hareketlerin ortak yönlerinin olması ve birbirlerinden etkilenmeleridir (Wallerstein vd.,1995: 39).

1.1. Dönemsel Olarak Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareketlerin tarihini toplumsal olaylara göre tasnif ettiğimizde dört dönemlik bir sınıflandırma yapılabilir: 1750-1848, 1848-1917, 1917-1968, 1968-günümüze kadar (Martin, 2018: 17-18). Bu bölümde toplumsal hareketleri, tarihi süreç içerisinde dört dönemde ele alacağız böylece hem o dönemin tarihi olaylarını hem de sosyoekonomik durumuna değinerek meydana çıkan toplumsal hareketlerin genel özelliklerine değineceğiz. Daha önce belirttiğimiz gibi toplumsal hareketler her ne kadar insanlık tarihi kadar eski olsa da sosyal bilimler açısından toplumsal hareketlerin Tilly'nin de (2008: 17) belirttiği gibi bazı özelliklere sahip olmaları gerekiyor. Bu kısımda ele aldığımız toplumsal hareketler büyük çoğunlukla bu özelliklere sahiptir. Bu özellikler göz önünde bulundurularak toplumsal hareketler belli bir tarih esas alınarak başlatılmıştır.

1750-1848 Yılları Arası Toplumsal Hareketler

1750-1848 yılları köleliğin Avrupa’da yeni yeni kalktığı yıllardır. -New York’ta 1827’ye kadar kölelik devam etmekteydi- (Tilly, 2008: 60). Bu yıllarda ortaya çıkan tepkiler, başkaldırıları ve isyanlar tamamen kölelikten kalma yöntemlere karşı bir başkaldırıydı. Özellikle ağır çalışma şartları, kolonilere getirilen ağır ve keyfi vergiler, bu yıllarda halkı ayaklandıran uygulamalardı. 1768’lerde Londra, Boston ve Charleston’da meydana gelen ayaklanmalar henüz bir toplumsal hareket formatında olmasa da halkı keyfi uygulamalara karşı toplumsal hareket biçimine yaklaştırdı. Özellikle “Charleston’un özgürlük oğulları” o yıllar da ortaya çıkan en örgütlü ve yapısı itibarıyla toplumsal hareketlere en yakın oluşumdu. Nitekim Charleston’un özgürlük oğullarının yetkililere söyledikleri şey “Bizler dürüst insanlarız sesimizi yükseltiyor ve keyfi idareye kararlılıkla karşı çıkıyoruz” mesajıydı (Tilly, 2008: 48-49).

Bu yıllar, aynı zamanda 1789 Fransız Devrimi ile devrimi hazırlayan yılları kapsamaktadır. Özellikle Sanayi Devrimi’nden sonra başta Avrupa olmak üzere birçok ülkede meydana gelen Sosyalist Devrimler, bunun yanında isyanlar ve özgürlük hareketlerinin yaşandığı bir dönemdir. Genel olarak belirtecek olursak; 18. Yüzyıl sonlarında Londra’da baş gösteren toplumsal hareketler kraliyet, sermaye ve burjuva işbirliğine karşı çıkmıştır. Bu tarihlerde ortaya çıkan Luddist Hareketi de bu minvalde bir hareketti. Luddist Hareketi Tekstil fabrikalarına yeni makinelerin alınmasıyla birlikte işsiz kalan işçilerin makineleşmeye ve dengesiz sermayeye karşı başlattıkları ilk örgütlü işçi isyanıdır. “Makine Kırıcılığı” olarak da bilinen Luddist Hareket, Sermaye burjuva işbirliğine karşı işçi sınıfının ilk örgütlü tepkisi sayılmaktadır. Sanayi Devrimi öncesi ve başlangıcında İngiltere’de başlayan makine kırıcılığı sendikal bir tepki olarak tüm Avrupa geneline kısa sürede yayılan bir tepki haline geldi. Bu tepkinin amacı işçiler arasında dayanışmayı güçlendirip, işverenler üzerindeki baskıyı arttırmaktır. Luddist Hareket zamanla sadece tekstil işçileriyle sınırlı kalmamış tarım işçileri gibi birçok işçi grupları arasında kullanılan bir yöntem olmuştur (Güler, 2016: 10-11). Luddist Hareket istediklerini işverenlere yaptırmak için işverenlerin en önemli değeri sayılan mallarına zarar vermeyle tehdit etme yöntemini kullanmıştır. Bu yöntem herhangi köklü bir değişime yol açmasa da işçiler arasında örgütlenmenin ve gerektiğinde çalışanlara baskı kurulabileceğini göstermiş, ilk örneklerden biri olması hesabıyla önemlidir.

Tilly bu yıllarda İngiltere ve Amerika’da ortaya çıkan toplumsal hareketlerin köklü politik ve ekonomik değişimler zemininde ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu köklü değişimlere sebebiyet veren unsurlar ise savaş, parlamenterleşme, sermayedarlaşma ve proleterleşmedir. Bu dönemde meydana gelen eylemler ve hareketler ise birer toplumsal hareket olmaktan uzak, daha çok “dönüştürücü hareketler” olma özelliğini taşımaktadırlar (Ağartan vd., 2008: 21).

1848-1917 Yılları Arası Toplumsal Hareketler

18.Yüzyıldan, 19. Yüzyıl başlarına kadar Avrupa’da meydana gelen hareketlenmeler genellikle kölelik kültürü ve krallık karşıtı hareketler olarak ortaya çıkmışlardır. Özellikle bu dönemde her geçen gün sayıları artan işçi örgütleri toplumsal hareketlerin başını çekmekteydi. 19. Yüzyıl başlarında ise ortaya çıkan toplumsal hareketler daha çok işçi sendikaları tarafından düzenlenen ve işçilerin çalışma şartlarını, ücret durumlarını düzenlemesine yönelik düzenlenen hareketlerdir. Bu dönemde ortaya çıkan hareketlerin kullandığı yöntemler ise; toplu dilekçe verme, yürüyüş yapma, yüksek fiyatla ürün satan esnaflara saldırma ve iş durdurma gibi eylemlerdir. 19. Yüzyıl başlarında ise bu yöntemlere büyük mitingler de eklenmiştir (Tilly, 2008: 60).

1848-1917 döneminde ortaya çıkan sistem karşıtı hareketler; parti, kongre, birlik, kardeşlik, vb. isimler altında toplanmaktaydılar. Bu hareketler Avrupa’da ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal hayatta önemli değişimlere yol açmışlardır. Avrupa ve dünyanın birçok yerinde bu hareketler, kapitalizme meydan okuyarak onu şekillendirmiş ve değiştirmiştir. Bu hareketlerin çoğunun sahip olduğu ideoloji olan sosyalizm ise birçok yerde kapitalizme karşı zafer kazandı (Bush, 2008: 141-145).

1917-1968 Yılları Arası Toplumsal Hareketler

Bu 51 yıllık zaman dilimi içinde dünyada büyük değişimler meydana geldi. Sömürgelerdeki bağımsızlık mücadeleleri, imparatorlukların yıkılması, dünyanın yeniden inşa edilmesi, bireysel ve milliyetçi kimliklerin yeniden kurgulanması, dünya kapitalizmine karşı her kesimden insanın katılım sağladığı karşı çıkışlar küresel hareketler halini almıştır. Dönemin başlangıcı olarak kabul edilen 1917 Bolşevik Devrimiyle başlayan dönem, dünya genelinde büyük yankıları olan 1917-1945 Birinci

Dünya Savaşı/ Rus Devrimi 1945-1968 İkinci Dünya Savaşı/Çin Devrimi gibi olaylara da sahne olmuştur.

Özellikle Birinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan işçi hoşnutsuzluğu ve siyah milliyetçiliği ve sömürge karşıtlığı gibi hareketler giderek sistem karşıtı küresel hareketler haline gelmiştir.. 1968'in sonlarında ise dünya nüfusunun büyük çoğunluğu sömürgeci kurtulmuş halklar, öğrenciler, farklı ırklara mensup bireyler, kadınlar ve diğerleri tarafından yeni hareketler olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle 1968 yılı öğrenci hareketlerinin en aktif olduğu yıllardır. Aynı zaman da bu yıllar solun zirvede olmasına rağmen büyük görüş ayrılıklarına ve fikir tartışmasına girdiği; bununla birlikte “eski ve yeni sol” tartışmalarının başladığı yıllar olarak da bilinmektedir (Morris ve Bush, 2008).

1968 ve Sonrası Toplumsal Hareketler

Bu yıllarda sınıf odaklı işçi hareketleri, yerini kimlik odaklı sosyal hareketlere bırakmıştır. Özellikle sosyalizmin ortadan kaldırılması için her türlü yolu deneyen kapitalist ülkeler, yeni savaşlar çıkarmışlardır. İngiltere ve ABD gibi ülkeler doğrudan veya dolaylı olarak başka ülkelere müdahale etmiştir.. Sosyalizmin tamamen ortadan kalktığı, kapitalizmin dünyanın tek gücü haline geldiği bu yıllarda, dinsel ve etnik kimlik anlayışı her geçen gün artış göstermiştir. 1979 İran “İslam Devrimi” Afganistan ve Kamboçya’da devam eden savaş bu yıllarda mevcut toplumsal hareketlerin dini ve etnik bir kimliğe büründüğünü göstermektedir. 1980’e gelinceye dek bu yönde gelişen hareketler özellikle 1980 ve sonrasında yaşanan küresel gelişmeler sonucu, bu dönemde faaliyet gösteren hareketler ırkçılık karşıtı, göçmen yanlısı, 3. Dünya ülkelerinin borçlarının silinmesi ve zenginliğin yeniden dağılmasını savunan hareketlere dönüştüler. O hareketler bugün eşitlikçi küreselleşme karşıtı hareketlerin öncüsü sayılmaktadırlar (Kalouche ve Mielants, 2008: 222-230).

1.2. Toplumsal Hareketlerde Dönüşüm ve Yeni Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareket analizi yapanlar bu hareketleri uzun süreli tarihlerin unsurları olarak değil, hâlihazırdaki eğilimler, ilgiler ya da toplumsal durumlar olarak ele almaktadırlar. Oysa hiçbir toplumsal hareket anında ortaya çıkmış değildir (Tilly, 2008). Bütün toplumsal hareketlerin geçmişe dayanan temelleri vardır. Pasifik Bölgesi’nde yer alan Manila (1995) ve Vancouver’de (1997) düzenlenen Asya Pasifik Ekonomik

İşbirliği (APEC) karşıtı gösteriler, Seattle'daki DTO karşıtı gösterilere zemin oluşturduğu gibi 1994'ten sonra Zapatista hareketi dâhil dünden bugüne ortaya çıkan birçok toplumsal hareket, 1960'ların izini taşımaktadır (Dirlik, 2008). Bu yüzden her toplumsal hareket geçmişin dayanılmaz sorunlarının dışavurumudur. Toplumsal hareketlerin yenilenmesi bir tercihten ziyade değişen ve sürekli yenilenen toplumun getirdiği zorunluluktan kaynaklanmaktadır.

Nitekim sürekli değişen şartlar, gelişen teknoloji, ortadan kalkan sınırlar ve küreselleşen dünyada toplumsal hareketlerin değişip dönüşmesini zorunlu kılmıştır. Özellikle küreselleşme ve dijitalleşmeyle birlikte toplumsal sorunlar belli bir toplumsal kesimle kalmayıp küresel bir sorun haline gelmeye başlamıştır. Bu küresel sorunlara karşı ise küresel ölçekte toplumsal hareketler ortaya çıkmıştır. Yeni toplumsal hareketler, daha çok toplumun geneli ya da gücü elinde bulunduran kesimi tarafından dışlanan kesimlerin ortak değerler, kimlikler ve talepler çerçevesinde bir araya gelmesidir. Özellikle günümüzde, fikri, dini, etnik ve mensubiyet konusunda kendini azınlık konumunda gören insanların oluşturduğu hareketlerdir. Bu hareketler, eski toplumsal hareketlere nazaran daha avantajlıdır. Gelişmiş teknolojinin fırsatlarından yararlanan yeni toplumsal hareketler, kısa süre içinde yereliktan kurtulup küreselleşebilmektedirler. Bunu da çoğunlukla internet ve yeni medyayı kullanarak yapmaktadırlar. Dünyanın ağlarla birbirine bağlı bir hale geldiği günümüzde yeni toplumsal hareketler, önce sosyal ağlar üzerinden bir araya gelip, daha sonra mekânsal birliktelik sağlamaktadırlar. Sanal ortamda gerçekleşen birliktelik, zamanla toplumsal harekete dönüşebilmekte sınır tanımayan bir büyüklüğe ulaşabilmektedir. Sanal dünyada birleşmenin ve faaliyet göstermenin bu kadar kolay olması, bu ortamda yasal sorumlulukların daha az hissedilmesi, yaptırımların daha az olması bireylere sınırsız bir özgürlük havası vermektedir. Ancak son zamanlarda sanal mecralara getirilen yasaklar, denetleme ve gözetleme beraberinde birçok yasal ve cezai yaptırımı da getirmiştir. En demokratik bilinen ülkelerde bile sistem için tehdit oluşturduğu düşünülen hareketlere yönelik sıkı kontrol, denetim, orantısız güç kullanımı, adli takip cezalandırma veya terör örgütü muamelesi yapmak gibi yaptırımlar uygulanmaktadır (Tatar, 2013: 11-13).

Bu yüzden sanal dünya her ne kadar cezbedici olarak görünse de son zamanlarda büyük yaptırımların uygulandığı bir alan haline gelmiştir. Bu yaptırımlar önümüzdeki

günlerde bunun daha da katılaştığını göstermektedir. Bu da yeni toplumsal hareketlerin rahatça yayılmasını engelleyebilir. Yeni toplumsal hareketlerin faaliyet alanları ise eskiye nazaran değişiklik göstermektedir. Eskiden daha çok ekonomik temeller üzerine hareket eden toplumsal hareketler, günümüzde daha çok kültür temelli faaliyet göstermektedir. Azınlıkların, göçmenlerin, etnik grupların, farklı kültürel grupların siyasi, toplumsal hak ve eşitlik mücadelesi ile doğa ve çevre sorunları yeni toplumsal hareketlerin uğraş alanlarının temelini oluşturmaktadır. Devleti ele geçirmeyi hedefleyen eski hareketlerin aksine yeni hareketler, lobicilik faaliyetleri ile yöneticiler üzerinde baskı kurarak istedikleri yönde politikalar belirleyip, kamuoyunu etkilemeyi tercih etmektedirler (Kalouche ve Mielants, 2008: 280-281). Yeni toplumsal hareketler var olan otoritenin ve kurulu hukuk düzeninin genel çerçevesini kabul etmekle beraber başta içinde bulunduğu toplumu, genelde ise dünyayı güzelleştirme arzusu içindedirler. Eski hareketler gibi devrim yapmak yerine, reform yapmayı tercih etmektedir. Bununla ilgili olarak son zamanlarda Arap coğrafyasında meydana gelen halk isyanlarını örnek verilebilir.

Nitekim Arap coğrafyasında meydana gelen halk isyanları sonucunda birçok toplumsal hareket köklü bir değişim yerine reform talebi olduğu görülmüştür. “Arap Halk İsyanları’nda” ortaya çıkan hareket ve girişimler, sistemin tamamından şikâyetçi olmak ve onu değiştirmek yerine, o anda var olan hükümetin gitmesi ya da sorunun giderilmesi için mücadele etmişlerdir. Sistemli ve organizeli bir devrim girişimi ya da talepleri olmamıştır. Bazı köklü değişimleri talep ettikleri ve bunun için isyan ettikleri varsayılsa bile devrimin gerçekleşmesi için sonuna kadar mücadele etmedikleri görülmektedir. Özellikle birkaç istegin yerine gelmesiyle birlikte hareketin büyük çoğunluğu dağıldı, geri kalan kısım ise hükümetlerin hedefi haline gelmiştir. Bunu en iyi Mısır Halk İsyanları’nda görebiliriz.

Mübarek iktidarı bıraktıktan sonra sokağa çıkan İslamcıların büyük çoğunluğu sistemle bir sorunlarının olmadığını, devrim istemediklerini, tam aksine sistemin kendisi olan askerle anlaşmaya giderek iktidarı elde etmeye çalışmışlardır. Buda devrim için sokaklara inen kitle ile bu kitleyi bir araç olarak kullanarak iktidara gelmek isteyen kitle arasında kutuplaşmaya ve ayrılmalara yol açmıştır. Nitekim Mısır’da devrim girişiminin başarılı olmaması ve eskisinden daha kötü bir yöne evrilmesi, bu ayrılığın ve başta ittifak kılınan ortak taleplerinin üzerinde durulmamasıydı (Noujaim, 2013).

Tablo 1. 1. Eski ve Yeni Toplumsal Hareketlerin Karşılaştırılması

	Eski Toplumsal Hareketler	Yeni Toplumsal Hareketler
Katılımcılar	Alt tabaka, sınıf temelli, tepkisel ve anomik, eğitim seviyesi düşük, nitelsiz iş gücüne sahip kişiler veya işsizler	Orta ve üst sınıf, eğitilmiş, nitelikli çalışanlar, öğrenciler, kadınlar, eğitilmiş işsizler, çiftçiler, zanaatkarlar ve marjinal gruplar
Örgütlenme tarzları	Daha çok siyasal parti ve sendikalara bağlı olarak örgütlenirler, resmi, dikey ve otoriter bir yapılanmaya sahiptirler. Katı bürokrasi ve karizmatik lider eksensidir.	Hedefleri doğrultusunda hareket eden gayri resmi bir yatay örgütlenme ile uzmanlaşmış kişiler tarafından medya desteği kazanılarak, demokratik bir yapıya sahip örgütlenme mevcuttur.
Hedefler ve değerler	Devleti ele geçirme, özgürlük, eşitlik ve ekonomik çıkarlar ön plandadır.	Özerklik, kimlik, farklılıkların tanınması, hak, hukuk, adalet, muhalefet, kültürel haklar, doğa
Duygu	Ezilmişlik, ötekileştirilmiş, sömürülme	İhmal, dışlanmışlık, ötekileştirilmiş, yabancılaşma
Kullanılan araçlar	Kitle, geleneksel basın, yürüyüş, miting	Kitle iletişim araçları, sosyal medya, ağlar
Gerçekleştiği alan	Siyasal alan, ekonomik bunalım, siyasi kriz olağan üstü haller,	Sivil toplum, çoğunluk, demokrasi ortamı
İşlenen konular	Askeri güvenlik, yoksulluk, işsizlik, gelir dağılımındaki eşitsizlik, siyasi bütünleşme	Kimlik, çevre, çocuk, göçmen ve kadın hakları ile sivil toplumda demokratikleşme
Yöntem	Şiddet içeren toplumsal gösteriler, grev, yakma, yıkma	Sivil itaatsizlik, barışçıl ve eğlenceli gösteriler, karşı zirveler, boykot
Büyüklikleri	Ulusal ve yereldirler	Küreseldir
Çıkış noktaları	Ekonomik temelli hareketlerdir	Kültürel temelli hareketlerdir
Toplanma alanları	Somuttur, meydanlar, caddeler, sokaklar	Sanal ortamlarda örgütlenirler, ihtiyaç halinde bir araya gelirler, kamusal alanları işgal ederler.

Kaynak: Aslan 2016, Tayar 2013, Tilly 2008, Wallertein 1993)

Eski ve yeni toplumsal hareketler sadece kullandıkları araçlar açısından farklı olsa da hedef kitleleri, amaçları ve yöntemleri bakımından farklılık göstermektedirler.

1.3. Küresel Toplumsal Hareketler

1980'lerin sonu ile 90'ların başında ortaya atılan 'serbest Pazar' kavramı Post-Fordizm ve Post-Keynesizm gibi ideolojiler halkın temel ihtiyaçlarını karşılamak yerine 'ekonominin' ihtiyaçlarına öncelik tanıdılar. Bu durum zamanla toplumda ekonomik anlamda uçurumlara yol açmış, zenginler zenginleştikçe; fakirler fakirleşmeye

başlamıştır. Zenginler tamamen Makyavelist bir anlayışla hareket ederek daha fazla kazanmak için insanlığın tüm değerlerini yok saymışlardır. Daha fazla kazanmak için daha fazla ülke sömürmeye, bunun için daha fazla savaş çıkarmaya başlamışlardır. Daha fazla savaş daha fazla ölüm, yoksulluk, kıtlık, kitlesel göç ve doğa katliamları gibi felaketlere sebebiyet vermiştir. Bu etkiler sadece bir ülke veya bir kıtayla sınırlı kalmayarak dünyanın dört bir tarafına yayılmıştır. İşgalci ve sömürgeci kapitalist ülkeler dünyanın geri kalanını sömürmeye başlamıştır. Bu dönemde yaşanan bu işgal ve sömürüye paralel olarak gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerine dönük muazzam gelişmeler yaşanmaktadır. 1995'te ise (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)'ın DTÖ'ye dönüşmesi, doğu blokunun yok olması, yeni pazarların kapitalist spekülasyonlara teslim olmasına yol açmıştır (Kalouche ve Mielants, 2008: 250-251).

Tüm bu gelişmelerle birlikte küreselleşme ideolojisi de diğer ideolojiler gibi karşı ideolojiler üretmiştir. Küreselleşmeyi dünyanın şimdiye kadar dünyanın gördüğü en büyük yoksulluğun, sefaletin ve çevresel yıkımların sebebi olarak görenler, onu 'yukardan küreselleşme' olarak nitelendirirken, çözümü 'aşağıdan küreselleşme' ye bağlamaktadırlar (Tatar, 2013: 16). Nitekim bugün küreselleşmeye karşı ortaya çıkan küresel toplumsal hareketler, küreselleşmeye karşı olmaktan ziyade yukarıdan küreselleşmeye karşıdırlar. Zira küresel çapta faaliyet gösteren bu hareketlerin normal 'aşağıdan küreselleşmeye' karşı olmaları kendileriyle çelişmeleri anlamına gelmektedir.

Günümüzde küresel toplumsal hareketler 'her şey zıddıyla bilinir' kaidesine ortaya çıktılar. Sorun oluşturanların tek çatı veya çatılar altında birleşmesi, sorunlara karşı mücadele edenleri de tek çatı ve/veya çatılar altında bir araya getirmiştir. Yeni toplumsal hareketlerin küreselleşmesi devletlerin ve şirketlerin belli konularda belli bir çatı altında birleşmesi ile bağlantılıdır. Devlet birleşmelerinin en büyük örnekleri olan Avrupa Birliği (AB) Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) gibi oluşumlar bünyesinde yüzlerce devlet barındırmaktadır. Şirket birleşmelerinin günümüzde en büyük birleşimleri olan ve aynı zamanda küresel kapitalizmi destekleyen, yöneten, özel ve kamu kuruluşları ise Dünya Bankası, NAFTA (Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması-North American Free Trade Agreement), MAI (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması- Multilateral Agreement on Investment), GATT ve beklemedeki FTAA

(Amerika'nın Serbest Ticaret Bölgeleri-Free Trade Area of the Americas) gibi ticari kuruluşlardır (Hayduk, 2003'den aktaran, Kalafatoğlu, 2013: 68).

Bu yapılanmaların oluşturduğu sorunlar, (insan hakları, savaş, mülteci sorunu, ekonomi, sosyal ve çevresel sorunlar gibi) beraberinde bu sorunlara karşı birleşen toplumsal örgütleri ortaya çıkarmaktadır. Küresel çapta örgütlenmek için teknolojinin avantajlarından faydalanan ve ağları aktif olarak kullanan toplumsal hareketler, aynı zamanda farklı coğrafi bölgeleri ve yönetimleri aynı ölçüde etkileyen küresel sorunlara yönelmişlerdir. Küresel toplumsal hareketlerin tarihi 1968'e kadar götürülebilir. Zira bu dönem uluslararası bağlantılı toplumsal hareketlerin en yüksek olduğu dönem olmuştur. "Bu dönemden sonra adalet ve barış, teknolojik özgürleşme, teoloji, dayanışma ve insan hakları, küresel çapta köleliğin kaldırılması ve çevreci hareketlerle sivil toplum örgütlerinin sayısında artış ve bunların uluslararası ağları su yüzüne çıkmıştır" (Kalafatoğlu, 2013: 153).

Ancak küresel toplumsal hareketler, 30 Kasım 1999'da Seattle'de¹ toplanan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) zirvesine karşı gerçekleştirdikleri kitlesel protestoyla tüm dünyada adını duyurmayı başarmıştır. Seattle'dan sonra da, dünyanın birçok yerinde DTÖ, Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası finans kuruluşlarının toplantıları benzer gösterilerle karşılaşmıştır. Nitekim o tarihlerde her bir gösteri dünya çapında büyük yankılar uyandırmaktaydı. Bu gösteriler eskiden farklı olarak polis ile göstericiler arasında yaşanan gerilim, şiddet olayları ya da göstericilerin toplantılara katılımının engellenmesiyle değil daha çok göstericilerin ileri sürdüğü taleplerle de gündeme gelmeye başlamıştır.

¹ Battle in Seattle ya da 1999 World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü) (DTÖ) protestoları 30 Kasım-3 Aralık 1999 tarihleri arasında yapılan DTÖ'nün Milenyum Zirvesi'ne karşı Seattle'da gerçekleşen kitlesel bir eylemdir. Yapılan eylem sonucu DTÖ'nün toplantıları sonuç alınmadan dağılmıştır.

Küresel toplumsal hareketle her ne kadar en büyük çıkışı 1999 Seattle protestosuyla yapmış olsa da hareketin oluşum evresi 1990'da başlamaktadır. 1990'da, Sweatshops Hareketi, 1994 yılında ise, Meksika'da Chiapas eyaletinin bağımsızlığı için savaşı Zapatistalar,² küresel toplumsal hareketlerin başlangıç aşamasındaki oluşumlarıdır. Zamanla büyük gelişmeler kaydeden küresel toplumsal hareketler sadece kitlesel protestolar yapmakla kalmayıp, aynı zaman da entelektüel kesime de hitap ederek 'kitlesel protesto', 'entelektüel analiz' forumları düzenlemiştir. Dünya Ekonomik Forumu'na karşı ise Dünya Sosyal Forumu (DSF)'i kurulmuştur. Bu forumlar çerçevesinde dünyanın birçok yerinde toplantılar düzenlemiştir. Dünyanın dört bir tarafından gelen katılımcılar bu forumlarda ekonomik, siyasal, toplumsal, çevresel sorunları ele almış bu sorunlara çözüm bulmaya çalışmışlardır. Bu forumlar zamanla katılımcıların birbirlerine deneyimlerini aktardıkları ve gelecekte yapılacak faaliyetler için dayanışma ağları kurdukları platformlar haline gelmiştir (Kalfa ve Ataay, 2008). Küresel toplumsal hareketler, gerek düzenledikleri renkli protestolarla gerekse farklı kesim ve statülerden insanların katılımıyla, her hangi bir hiyerarşi olmadan çalışması ve DSF'nin uyandırdığı yankıyla farklılık göstermektedir.

Küresel toplumsal hareketler kozmopolit bir yapıya sahip olduğu için kendi içinde çözüm arayan birçok tartışma konusu barındırmaktadır. Bu tartışmalar, önümüzdeki yıllarda hareketin yönünü ve stratejini değiştirebilecek niteliktedir. Küresel toplumsal hareket kurulduğu günden bu yana isimi üzerinden tartışmalar yaşansa da geldiğimiz nokta itibarıyla 'küresel toplumsal hareketler' üzerinde ittifak kıldıkları görülmektedir. Bunun yanında hala tartışılması devam eden küreselleşme ve emperyalizm karşıtı her oluşumun harekete katılıp katılamaması konusu, küreselleşme sorununa ulusalcı/milliyetçi bir yaklaşımla yaklaşan grupların hareket içinde yer alması vb. konular, hareket için de halen belli bir çözüme kavuşamayan konulardır. Öte yandan hala çözülemeyen ve çözülmesi kolay görünmeyen 'devrimcilik ve reformculuk' meselesi, hareketin öncülüğü rolünü kimin üstleneceğini ve hareketin benimseyeceği örgütsel formların belirlenmesi gibi birçok konu tartışılmaya devam edilmektedir (Kalfa ve Ataay, 2008: 138-139). Görüldüğü gibi küresel toplumsal hareketler için de

² Zapatista hareketi, Meksika'nın 1994 yılında Kuzey Atlantik Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA)'ya katılması sonucu izlediği liberal politikalara karşı yerli halkın haklarını savunmak maksadıyla ortaya çıkmış bir harekettir. Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN) 1994 yılında silahlı bir örgüt olarak ortaya çıkmasına rağmen silah kullanmaması uyuşturucuya karşı olması ve elde etmeye çalıştığı hakları barışçıl yollarla talep etmesi örgüte uluslararası bir sempati duyulmasına yol açmıştır.

yaşanan tartışmalar çözümü kolay görülmemekle birlikte, bu tartışmaların gelecekte, nasıl ve ne yöne doğru şekilleneceği de tam olarak kestirilememektedir. Zira topluluk içinde önemli konular üzerinde önemli görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Ancak tüm ihtilaflara rağmen hareketi ortaya çıkaran etkenler olarak ‘yukarıdan küreselleşme’ ve kapitalizm devam ettiği sürece hareketin de bu minvalde devam edeceği görülmektedir.

1.3.1. Küresel Toplumsal Hareketlerin Eleştirisi

Daha öncede belirttiğimiz gibi küresel toplumsal hareketler ekonomik, politik ve radikal kesin çözüm içeren yöntemler yerine; kültürel, demokratik, reformcu ve kesin olmayan yöntemler benimsemektedir. Küresel toplumsal hareketlerin benimsediği bu yöntem ise hareketin eleştirilmesine ve kapitalizme dolaylı olarak hizmet ettiği söylemlerine yol açmaktadır (Tatar, 2013).³

Küresel toplumsal hareketlere getirilen eleştirilerden en önemlisi; bu hareketlerin kapitalist şirketler ve kapitalizmin Kâbe’si konumunda olan ABD kökenli kurum ve/veya kuruluşlar tarafından desteklenmesi yönündedir. Eski toplumsal hareketler kapitalizme karşı sorunu kökten çözmek için net olarak ekonomik ve politik bir mücadele vermekteydiler. Zamanla bu hareketler iddia edildiği gibi kapitalizm tarafından etkisiz hale getirildi ve yeni toplumsal hareketler adında küresel toplumsal hareketlere dönüştürüldü. Bu eleştiriye getirenlerin ortaya koyduğu nedenler ise; yeni küresel toplumsal hareketlerin sorunları çözmek yerine, sorunu daha insani hale getirip devamlılığını sağladığı yönündedir. Amaç sorunu kökten çözmek değil sorunun dramatize edilerek yumuşatılmasıdır. Bu yüzden Afrika’yı sömüren kapitalist güçler, bugün Afrika’da yaşanan insanlık dramını kökten çözebilecek imkânlarla sahip olmalarına rağmen bunun yerine dolaylı yollardan desteklediği yeni küresel toplumsal hareketler sayesinde insani duyguları kullanarak ‘bağış’ yoluyla yardım etmeye çalışmaktadır. Bu hareketler kapitalist küresel güçlere karşı biriken öfke ve tepkiyi yumuşatarak yok eder (Çoban, 2008: 31). Nitekim bu hareketlerin en ayırt edici özelliği ekonomik konular yerine kültürel konularla ilgilenmeleridir. Bu bağlamda bu hareketlerin yönetime olan tepkileri ve eylemleri sürekli bir karnaval havasında olur. Nitekim Mikhail Bakhtin’in de belirttiği gibi karnaval yaşamı alışılmışın dışında bir

yaşam olduğu için ‘ters yüz edilmiş bir yaşamdır.’ Dünyanın ‘tersine çevrilmiş tarafıdır.’ Geçici süreliğine toplumun öfkesini dindirmek adına tüm yasakların kuralların geçersiz sayıldığı bir alandır. Buna alana kimi ‘işgal edilmiş kamusal alanlar’ kimiyse ‘özgürlük meydanları’ tanımını uygun görmektedir (Bakhtin, 2001: 238-39). Küresel toplumsal hareketlere yapılan en yaygın eleştiri ise küresel toplumsal hareketlerin kurulu düzenlere karşı verdikleri mücadelenin müsamaha gösterilmiş olan tiyatronun bir kesiti olduğu yönündedir. Bunun nedeni olarak bu güne kadar yeni küresel toplumsal hareketlerin köklü bir değişim yapamadığı öne sürülmektedir. Bunun yerine ‘karnaval’ süresi kadar kısa süreli değişimler olmuş; ancak bu karnaval da yaşanan tahribatın bir nevi cezai müeyyidesi olarak daha ağır koşullar oluşturmuştur. Bunun en yakın örnekleri Türkiye’de Gezi Olayları, Orta Doğu’da Arap Halk İsyanları, İran’da Yeşil Devrim, Batı’da ise “işgal et” hareketlerinden sonra uygulanan siyasi ve hukuki müeyyidelerdir.

Yukarıda değindiğimiz eleştiriye yapanlar, çözümün iktidarın toplum üzerindeki ekonomik ve siyasal uygulamalarına odaklanmasından ve iktidarı ele geçirmesinden geçtiğini bunun yolu ise işçi sınıfıyla birleşip toplumun geri kalan kesimlerini de göz ardı etmeden topyekûn bir mücadele vermekten geçtiğini belirtmektedirler.

1.4. Yeni Medya ve Toplumsal Hareketler

Yeni toplumsal hareketler internet ve sosyal ağları aktif bir şekilde kullanmaktadır. Bu hareketler küresel bir şekle büründükleri için, örgütlenme, eylem, tartışma ve politika üretme çalışmalarında interneti çeşitli şekillerde kullanmaktadırlar. İnternetle birlikte yaygınlık kazanan yeni toplumsal hareketler, internetin gelişmesiyle birlikte küresel bir boyuta ulaşmıştır. Toplumsal hareketlerin dönüşümünde başat rol oynayan internetin muhalif hareketler tarafından kullanımıyla ilgili olarak farklı teoriler ve yaklaşımlar bulunmaktadır (Göker, 2009).

Bu yaklaşımları ortaya çıkaran asıl soru ise İnternetin neden olduğu düşünülen değişimler, insanlığın refah ve mutluluğunu mu sağlayacak yoksa insanları daha da mutsuz mu kılacak?

İnternet ve iletişim araçlarının övölme ve yerilme meselesi ilk çağlardan beri gelen bir meseledir. Platonun aktardığına göre antik çağda öykülerin gençleri

yanıltabileceğini düşündüğü için Sokrates'in ozanları siteden kovmayı düşündüğünü belirtmektedir. Zira Buckingham'm belirttiği gibi, bugün "medyanın çocuklar üzerindeki zararlı etkilerinden duyulan korkuyla, ozanları kovmaya yönelten korku aynıdır" (Maigret, 2014: 39-70).

Tarihsel olarak internet veya muadili olan araçların kullanılmasına yönelik eleştirel yaklaşımları, dün Sokrates'in ozanlarından, bugün ise Foucault'un panoptikon⁴ örneğinden ya da Baudrillard'ın simülakr⁵ ve tüketim toplumu örneklerinde görmektediriz.

Bunun karşısında özellikle, Marshal McLuhan, Pierre Levy gibi modern düşünürler ise internetin dünya üzerinde demokrasiyi sağlayacağı, barış ve huzura aracılık edeceğini belirtmektedirler. Birinci grupta yer alan kişiler internetin sosyal hayatın her kesiminde devrim yaptığını, insanların problemlerini büyük oranda çözdüğünü belirtmektedirler. Bu görüşe göre politik alandan dışlanan kesimlerin bu mecrada seslerini duyurabilecekler ve bu sayede daha katılımcı ve şeffaf bir demokrasi oluşacaktır.

Pierre Levy'e göre internet, dünya üzerinde demokrasiyi geliştiren ve koruyan bir araçtır. Zira Levy'e göre internet âlemi belli bir sınıfa, ırka, dine has değildir. İsteyen herkese açık olan bir ortamdır. Bu da insanlar arası iletişimi tek yönden kurtarıp, interaktif bir hale getirir. İnsanlar arasındaki mesafeleri ve sınırları ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca Levy internetin ve yeni iletişim araçlarının ekonomiyi de önemli şekilde etkileyeceğini belirtmektedir. Buna göre internet, sadece makineleri birbirine bağlamayacak aynı zamanda ulusları da birbirine bağlayacaktır (Levy'den aktaran, Baycan, 2013). Clay Shirky Flickr, YouTube, MySpace Facebook ve Twitter gibi sosyal ağlar insanların kamusal alanlara daha fazla katılım sağladığını dolayısıyla daha fazla etkin olduklarını belirtmektedir (2010)

Marshal McLuhan ise "küresel köy" kuramını yeni iletişim araçlarının insanlığı yeniden birleştirdiği üzerine kurmaktadır. Global elektronik ağları, insan beyninin bir uzantısı olarak ele alan McLuhan, teknolojilerin insan ilişkilerini büyük oranda etkilediğini, 20. Yüzyıl'da medeniyeti yeniden şekillendirdiğini belirtmektedir (2001).

⁴ İnsanların sürekli denetim ve gözetim altında tutun yapay bir sistem.

⁵ Bir gerçeklik olarak algılanmak isteyen görünüm. Ya da gerçek olmayan bir şeyi gerçekmiş gibi sunmak, göstermeye çalışmak.

Alain Finkielkraut, Jean Baudrillard, Paul Virilio gibi felsefecilerin içinde bulunduğu ikinci grup ise birinci grubun tam aksine interneti, demokrasi ve özgürlükler için bir tehdit olarak görmektedir. İnternet ve sosyal ağların, demokrasi için bir tehdit olduğunu ve bu araçların insanların felaketi olacağını savunmuşlardır. Teknoloji karşıtları olan bu kişiler, teknolojinin kapitalist politikaların yeni bir sömürü aracı olduğunu; bu yüzden herkesin eşit oranda ulaşım sağlayamadığını, bu mecraların insanları birbirinden uzaklaştırdığını ve yalnızlaştırdığını belirtmektedirler.

Baudrillard’a göre gerçekliğin yerini “göstergeler” yani “şeyler” almıştır. Şeylerin bilgisini ve denetimini ellerinde tutan güçler vardır. Foucault’da bu güç “iktidarlar” iken Baudrillard’da bu güç “üretim”dir (Güzel, 2015: 68). Baudrillard’a göre teknolojinin gelişmesiyle birlikte imgeler sistematik bir şekilde yok olmuştur. İmgenin yok olması, sayısal teknolojiye geçişle birlikte tamamlanmıştır. Sayısal teknolojiyle ilgili olarak da Baudrillard (2012: 18) şu tanımlamayı yapmaktadır: “Zihinsel evren ve düşüncenin ulaşabildiği her yer, sonunda sayısallaştırılmaya boyun eğebilir” Ayrıca Baudrillard yeni iletişim teknolojilerinin insanlar arasında topluluk bilinci oluşturmadığını, tam tersine insanları gerçeklikten kopararak bireyi yalnızlığa ittiğini savunur.

Paul Virilio ise teknolojideki gelişmelerin bizi gerçek mekân ve zamanda geçen olaylardan kopardığını, kitlesel sağır ve dilsiz halklar ürettiğini belirtmektedir. Ayrıca Virilio internet ve yeni iletişim teknolojilerinin insanlığın sonunu getireceğini belirtmektedir. Vinci’nin dünyanın sonunun su baskınlarıyla geleceğini gösteren resimlerinden birinden yola çıkan Virilio, Vinci’nin yanılmış olabileceğini belirterek “Dünyanın sonu su baskınları ile değil, ses ve görüntü dalgalarıyla gelecektir belki de” demektedir (2003:30). Dünya barışını bozan atom bombası kadar tehlikeli olan yeni bir bombanın olduğunu bunun da “Enformasyon Bombası” olduğunu belirten Virilio bu bombanın enformasyon interaktifliği aracılığıyla uluslararası barışı parçalama yeteneğine sahip olduğunu belirtmektedir(2003: 63). Öte yandan Alain Finkielkraut ise internetin bir “bilgi çöplüğü” olduğunu mahremiyeti ortadan kaldıran “lanetli bir mecrâ” olduğunu savunmaktadır (2014).

Siyaset felsefecisi Hans Köhler’in de içinde bulunduğu üçüncü grup ise, internetin iktidar sahipleri tarafından kontrol ve denetim altında tutulduğunu, sermaye gruplarının çıkarları doğrultusunda içerik üretildiğini, erişim engelleri nedeniyle

herkesin internete ulaşamadığını bu nedenle toplumsun büyük kesiminin dışlandığını belirtmektedir. Ancak bu kesim buna rağmen internet mecrasını yararlanılması gereken bir mücadele alanı olarak görmektedir. Bu grupların bu Kitle İletişim Araçlarını (KİA) kullanmaları ve bir araya gelerek faaliyet yürütmeleri tamamen kontrol altında olmaktadır. Toplumsal hareketlerin çoğalması ve çeşitlenmesi demokrasi ile orantılıdır. Demokrasinin olduğu ülkelerde faaliyet gösteren hareketler teknolojiye çok rahat istifade edebiliyorlar. Ancak bu esnada attıkları her tweet, yazdıkları her metin denetim altındadır. O yüzden demokratik ülkelerdeki hareketler bile bir noktadan sonra çok rahat hareket edememektedirler.

Bunun dışında internete erişim konusunda ortaya çıkan eşitsizlikler de yeni toplumsal hareketlerin kitlelerin tamamına ulaşımını engelleyebilmektedir. İnternete erişim genel olarak sınıfsal, eğitim düzeyi, ekonomik düzey, yaş, cinsiyet, etnik ve coğrafi eşitsizlikler gibi engellerle karşılaşmaktadır. Bunun yanında internet içeriklerinin büyük oranda İngilizce olması, teknoloji okuryazarlığının eksikliği, bazı kesimlerin internete karşı çekimser ve korkuyla yaklaşması, yeni medyayı aktif olarak kullanan küresel toplumsal hareketlerin toplumun tamamına ulaşmasını engellemektedir. Özellikle Arap Halk İsyanları ve İran'daki 2009 seçimlerindeki halk eylemlerine baktığımızda bu eylemlerde teknolojiyi aktif olarak kullananların daha çok kentli sınıf olduğu görülmektedir (Göker, 2015: 450).

Sürekli denetim ve gözetime açık olan sosyal medya toplumsal hareketler için bir alternatif olduğu gibi bir baskı aracı da olabilmektedir. Özellikle son zamanlarda birçok ülkede propaganda ve reklam çatısı altında faaliyet gösteren troller birer sanal saldırı timi görevini görmektedir. Bu troller sosyal medyada psikolojik baskı ve itibar saldırısının dışında halkı fiziksel saldırılara teşvik edip, söz konusu toplumsal hareketlere katılanların hayatını tehlikeye atabilmektedir. Bunun yanında gerek bu troller olsun gerekse devletin resmi birimleri olsun toplumsal hareketleri sanal alemde denetim ve gözetim altında tutabiliyor, eylem ve faaliyetlerini önceden öğrenip ona göre önleyici tedbirler alabiliyorlar.

Daha önce belirttiğimiz gibi “her şey zıddıyla mevcuttur”. Toplumsal hareketlerin olumlu yönleri sosyal medya aracılığıyla anında milyonlara ulaşp, destek toplaya bildiği gibi aynı şekilde tahripkâr ve radikal faaliyetleri de aynı yollarla

yayılabilir ve milyonların tepkisine yol açabilmektedir. Bu da hükümetler tarafından orantısız güç kullanmanın bir nedeni olarak görülmektedir. Nitekim bu durumların çok sık yaşanması üzerine son zamanlarda küresel toplumsal hareketler bu tür radikal ve tahripkâr eylemlere karşı olduklarını açıkça belirtmek zorunda kalmışlardır. Kısacası sosyal medya her şey de olduğu gibi toplumsal hareketler için de iki yanı keskin bir kılıç gibidir. Bunu nasıl ve ne ölçüde kullandığımıza bağlı olarak verdiği fayda tamamen sınırlı bir çerçevededir. Günümüz toplumsal hareketlerin hedefleri göz önünde bulunduğunda; sosyal medyanın bu sınırlar çerçevesinde kullanılmasında herhangi bir sınırlamanın getirilmeyeceğini, tam aksine gücü elinde bulunduranların bu oluşumların, bu mecrada muhalefetlerine devam etmesi için destekçi olduklarını söyleyebiliriz. Çünkü bir iktidar için her zaman kontrolü altında ve sanal ortamda mücadele eden bir muhalefet gizli bir şekilde ve radikal hedefler doğrultusunda hareket eden muhalefetten daha iyidir. Bu bilgilerden yola çıkarak günümüzde ve gelecekte sosyal medyanın toplumsal hareketler için büyük bir mecra olacağını; ancak bu hareketlerin bu araçları elinde tutan güçlere rağmen bir değişim yapmasının çok zor olduğunu söyleyebiliriz.

1.5. Toplumsal Hareketlerin Geleceği

Toplumsal hareketler tarihsel olarak değişime uğrar ya da yok olurlar. Tilly'in deyimiyle "icat edilmiş bir kurum olarak toplumsal hareketler ortadan kalkabilir ya da oldukça farklı bir politika biçimine dönüşebilir" nasıl ki bir zamanlar gözde olan halk isyanları ve adalet hareketleri bugün yoksa mazisi iki asra dayanan toplumsal hareketlerin de gelecekte devam edeceğinin hiç bir garantisi yoktur. Toplumsal hareketler demokrasi ile birlikte gelişir, demokrasi ile ortadan kalkarlar. Demokratik devletlerin ortadan kalkması, devlet faaliyetlerinin geniş çapta özelleştirilmesi, ulus ötesi güçlerin devleti etkileri altına alması kısacası demokrasinin sekteye uğraması ya da ortadan kaldırılması toplumsal hareketleri devre dışı bırakarak pasif duruma düşürür. Tilly, insanların "küreselleşme" olarak adlandırdıkları değişimlerin gerçekleşmesi halinde toplumsal hareketlerin çok zor duruma düşeceğini belirtmektedir (Tilly, 2008: 236). Nitekim günümüzde birçok üçüncü dünya ülkesinde bu değişimlerin gerçekleştiği her geçen gün yönetimlerin demokrasiden uzaklaştığı devlet faaliyetlerinin özelleştiği (tekelleştiği) görülmektedir.

Gerhard Kessler, (1985:128-130) ise her toplumsal hareketin zamanla farklı bir şekle büründüğünü, değişim gösterdiğini belirtmektedir. Toplumsal hareketler birçok kez bir parti ya da iktidara dönüşerek toplumsal hareket olma özelliğini kaybetmektedir. Yakın zamanda Mısır'da meydana gelen ayaklanmalar sonucu Orta Doğu'nun en büyük toplumsal hareketlerinden biri olan İhvan-ı Müslim'in (Müslüman Kardeşler) 25 Ocak (2011) devriminden sonra, partileşti, ardından iktidar oldu. Bu değişim aynı zamanda Müslüman Kardeşlerin büyük oranda toplumsal hareket olma özelliğini de yitirmesine yol açtı. İktidara gelen Müslüman Kardeşler cemaatine yönetilen en büyük eleştirilerden biri de hareketin 25 Ocak'ta Tahrir Meydanı'nda diktatör Mübarek rejimine karşı mücadele edenlerin temsilcisi olmak yerine, sadece kendi cemaatinin temsilcisi olması yönündeydi (El-Nil, 2016; Zorlu, 2016). Nitekim bu konuyla ilgili Kessler, toplumsal hareketten örgüte dönüşen oluşumların, çok genel bir hal aldığını ve harekâtı sertleştirme tehdidinde bulunduğunu belirtir. Bu sertleşme gerçekleştiğinde ise oluşumlar toplumsal hareket olma özelliklerinden bir kısmını kaybeder, zamanla birçok dini harekette olduğu gibi hareketler kilise halinde örgütlenmeye başlayarak kabuk bağlar ya da bir siyasi parti olarak ortaya çıkarlar. (Müslüman Kardeşler hareketinde olduğu gibi)⁶

Bu hareketler zamanında destekledikleri kişi ve kişiler tarafından yasaklanır veya ortadan kaldırılmaya çalışılır. Bazen, büyük toplumsal hareketlerin desteğini alarak iktidara gelen kişi veya gruplar zamanla desteğini aldıkları hareketlerden korkmaya başlarlar. Buna bağlı olarak gösterileri, toplantıları, fikir özgürlüğünü ve basın hürriyetini ortadan kaldırır. Bu tip kişiler veya yönetimler kendilerini iktidara getiren hareketi sabit tutmaya çalışır, yeni hareketlere ise izin vermezler. Tam anlamıyla devlet içinde “mezarlık sessizliğinin” bulunmasını tercih ederler. Ancak bu tip baskıcı yönetimlerin hiçbir zaman devamlı olmadığı ise ortadadır. Serbest ve açık hareketlerin olmadığı toplumlarda değişim gizli olarak gelişir (Kessler, 1985: 128-130).

Kısacası toplumsal hareketler zamanla değişim ve dönüşüme uğradığı gibi yok olabilir ya da tamamen farklı formatlarda faaliyet gösterebilirler. Bu ise büyük oranda

⁶ Müslüman Kardeşler hareketi halk isyanlarından önce toplumsal bir hareket olarak faaliyetlerini yürütmekteydi. Ancak halk isyanlarının birinci aşamada nisbi bir başarı elde etmesiyle bu hareket siyasi partiye dönüşmüş ve karşı çıktığı kurulu düzenle çalışmıştır. Bir yıl sonra ise askeri darbe ile devrilmiş gayri meşru bir hareket olarak ilan edilmiştir. Hareket bu aşamadan sonra içine kapanmış bir grubu silahlı örgütlere katılmıştır.

Ülkelerin demokratik Őartlarına ve teknolojinin geliŐimine baēlıdır. Ülkelerin demokratik tutumu toplumsal hareketlerin yaŐayıp yok olmasını belirlediēi gibi bu hareketlerin teknolojiye ulaşımını ve teknolojiden ne lde faydalanabileceklerini de belirler. Özellikle post modern dönemde tekrar ön plana çıkan kimlik ve din temelli örgütlenmeler, her ne kadar ilk başlarda toplumsal hareketler gibi davranŐalar da çok kısa sürede iktidarın bir parçası haline gelebilmiŐ ya da farklı yönlere dnŐebilmiŐlerdir. Bu da zamanla insanların toplumsal hareketlere olan bakış açısını deēiŐirmiŐtir. Zira toplumsal hareketler genellikle bir sorunun varlıēı üzerine ortaya çıkar. Günümüzde sorunların büyük oēunluēu iktidar ve muktedirler kaynaklı olduēu için bu yana evirilen hareketler aynı zamanda toplumsal hareketlere olan olumlu bakış açısını da deēiŐirebilmektedir.

1.6. Yakın Dönem (2009-2018) Toplumsal Hareketler

Özellikle 1900'l yıllardan sonra imparatorlukların yıkılması, ulus devletlerin ortaya çıkması, teknoloji ve globalleŐmesinin artması beraberinde birçok toplumsal sorunu da getirmiştir. Özellikle sınırların ortadan kalkması etkileŐimin artması bu sorunların grnrlēn arttırmıştır. Zamanla meydana gelen etkileŐimle söz konusu sorunlara karşı ortak tepkiler ya da etkileŐimli mücadeleler verilmiştir. Yakın dönemde meydana gelen toplumsal hareketler daha önce de belirttiēimiz gibi ulusal ve milli talepler ya da bireysel ve sosyal hayatın zenginleŐtirilmesine yönelik hareketlerdir. Başka bir tabirle kapitalist g ve sermayeye karşı verilen sosyal mücadelelerdir. Bu hareketler dünyanın dört bir yanında görülmüş olmasına raēmen bazı yerlerde geçici bir başarı elde ederken bazı yerlerde hüsrana uēramıŐtır. Bu başlık altında 2009-2018 yılları arasında meydana gelen toplumsal hareketleri inceleyeceēiz.

1.6.1. İran İŐlam Devrimi (Kaset Devrimi)

İran Avrasya kıtasının en kritik, en can alıcı bölgesinde yer alan bir ülkedir. Güney Batı Asya lkesi olan İran, güneyde Basra Körfezi ve Umman Körfezi, kuzeyde ise Hazar denizi ile çevrilidir. Aynı zamanda Orta Doēu, Orta Asya ve Türkiye ile Kafkaslara sınırı olan bir ülkedir. İran'ın sahip olduēu bu coērafi konumun yanında; aynı zamanda dünyanın en büyük enerji havzalarına sahiptir. Yer aldıēı coērafi konum İran'ı dünyanın en büyük iki enerji havzasından birine sahip, diēerine komşu bir hale getirmiştir. Bunun yanında Orta Doēu petrollerinin çıkış güzergâhı olan Basra

Körfezi'nin doğu kıyılarının tamamını kontrol altında tutmaktadır (Sarıgöl, 2013: 14). Bu da doğal olarak uluslararası arenada İran'ı vazgeçilmez bir konuma getirmektedir.

Jeopolitik ve jeostratejik özelliklerinin yanında İran, demografik açıdan da heterojen bir yapıya sahiptir. Temmuz 2017 nüfus sayımına göre 82 milyon üzerinde bir nüfusa sahip olan İran'ın yüzde 99.4'ü Müslümandır. Müslümanların yüzde 90-95'i Şii, yüzde 5-10'luk kesimi ise Sünni mezhebine mensuptur. İran sınırları içinde yer alan etnik gruplar ise büyük çeşitlilik göstermektedir (CIA, 2018).

Tablo 1. 2. İran'da Yaşayan Etnik Grupların Nüfusa Göre Dağılımı

FARSI	AZERİ	KÜRT	BELUCİ	ARAP	GLEK	LUR	TÜRK
%46	%33	%7	%2	%3	%4	%2	%3
34.500.000	24.750.000	5.250.000	1.500.000	2.250.000	3.000.000	1.500.000	2.250.000

Kaynak:<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>

İran tarih boyunca sahip olduğu bu Jeopolitik, jeostratejik ve demografik zenginliğin ağırlarını çekmektedir. Özellikle şah döneminin sona ermesiyle (1979) birlikte tamamen dini bir yönetime geçen ülke, büyük ölçüde dışarıyla bağlarını koparmıştır. Başta Amerika ve Batı'yı düşman olarak belirleyen İran, sürekli kendi kabuğuna çekilmiş, bunun sonucunda ise Batı'nın büyük ambargolarına maruz kalmıştır.

İkinci Dünya savaşından sonra İran tahtına geçen ve İran'ın son Şahı olan Muhammet Rıza Pehlevi'nin İran tahtına geçmesi⁷ ve monarşik yönetimini sürdürmesini tam anlamıyla Amerika'ya borçludur. Nitekim İran'ı 'İslam Devrimi'ne' getiren en büyük neden de Şahın aşırı Amerikancı olmasıdır. Çalkantılı bir iktidar dönemi geçiren Şah, genel olarak muhalefeti babasından devraldığı askeri yöntemlerle bastırmayı denemiştir. Bunun yanında bazı reformlar yapmaktan da çekinmemiştir. Bunlardan reformlarda en önemlisi ve en çok tepki alanı ise 1963'te toprak ağaları ve

⁷ 1939'da İran 2. Dünya savaşından bağımsızlığını ilan etse de işe yaramadı. 1941 yılında İngiltere, Rusya ve 1943'te Amerika İran'ı işgal etti. İşgal sonrasında Rıza Şah tahtı 21 yaşında ki Oğlu Muhammet Rıza'ya bıraktı. Bu Süreçten sonra ABD İran'ın savaş sonrası onarılmasında büyük rol oynadı. 1953'te ise Başbakan Musaddık ile Şah arasında çıkan anlaşmazlık sonucu sokak gösterileri başladı. Baskılara dayanamayan Şah, Amerika'ya kaçtı. Amerika'nın desteğini alan Şah, CIA' öncülüğünde bir darbeye Musaddık'ı devirerek tahtını tekrar geri aldı.

Şii din adamlarının etkisini kırmak için çıkardığı ‘Beyaz Devrim’ adındaki kalkınma planı olmuştur. Toprak ağaları ve ulema bu kalkınma planına büyük tepki göstermiştir. Ortaya çıkan tepkiler ise askeri müdahalelerle bastırılmıştır. Tam da bu dönemde daha önce adı neredeyse siyasi arenada duyulmayan Ayetullah Ruhullah Humeyni (1902-1989) bu kalkınma planıyla ülkede bulunan Amerikan personeline tanınan ayrıcalıkları eleştiren, Şah ve Amerika’yı İran’ı ortadan kaldırmakla suçlayan bir konuşma yayınladı. Yayınladığı konuşma sonucu Humeyni tutuklanıp Türkiye’ye sürgüne gönderildi. Türkiye’de Bursa şehrinde 11 ay kalan Humeyni, ardından 14 yıl kalacağı Irak’ın Necef şehrine yerleşmiştir. Humeyni’nin tutuklanması ve Şaha gösterilen tepkisel eylemlerin bastırılması sırasında on bin kişi öldürüldü (Garthwaite, 2011: 226-227).

Devrimci ayaklanmaların başladığı günlerde İran’da her bakımdan bir istikrar tablosu olduğunu belirten Cengiz Çandar, İran devrimi ile ilgili olarak şu analizi yapmaktadır:

İran devrimi, ne bir dünya savaşı ertesinde, ne ülkenin içine düştüğü derin bir ekonomik sarsıntı zemini üzerinde, ne zayıf ya da zayıflamakta olan bir iktidarın hüküm sürdüğü ülkede ya da diplomatik alanda yalnız bırakılmış bir ülkede patlak vermedi. Tam tersine bir devrimci durum için gerekli olduğu sanılan bütün bu unsurların bulunmadığı tarihsel ve yerel koşullarda meydana geldi. Bütün bu yokluğuna rağmen bir yıl kadar kısa bir süre içinde ve üstelik silahsız mücadele yöntemiyle zaferiyle buluştu (1981: 67).

Dışarıdan bakıldığında Çandar’ın tespitleri doğru olmakla beraber, içerden olaya bakıldığında ise olayın tamamen farklı olduğu görülmektedir. Nitekim çalkantılı geçen Şah yönetimi sürekli yeni modernleşme programları çıkarmakla geçmiştir. Ancak bu programlar otoriter ve baskıcı bir şekilde yürütüldüğü ve her türlü muhalefete acımasızca davranıldığı için başarılı olamamıştır.

Özellikle 1970’lerin başında yaşanan Arap petrol krizi İran’a ekonomik anlamda büyük fayda sağlamıştır. Hükümet kasalarını dövizle tıka basa doldururken, halkın büyük bir bölümü sefalet içinde yaşamaktadır. Her geçen gün kırsaldan şehre göç edenler şehirlerde büyük işsiz kitlesi oluşturuyordu. Özellikle bu sıkıntıların çözülmesi

için çıkartılan Beyaz Devrim reformlarının yetersiz ve yavaş uygulanması öğrencilerin, işçilerin, pazar esnafının⁸ ve dini çevrelerin tepkilerine yol açmıştır. Şahın uygulamaya çalıştığı batılılaşmaya yönelik reformların İslam'a karşı olduğunu savunan dini çevreler nüfusun yüzde 95 yakını Müslüman olan bir ülkede büyük destek görmekteydi. Özellikle Şah yönetimi tarafından uygulanan baskıcı yönetim biçimi, hükümette baş gösteren yolsuzluklar, petrolden elde edilen gelirin dengesiz dağılımı, tüm İran'ın üzerinde bir korku bulutu oluşturan gizli polis örgütü SAVAK'ın⁹ zalimane uygulamaları, Şaha karşı büyük bir muhalefet oluşturmuştur. Özellikle şahın muhalifleri baskı altında tutması birçoğunu hapse atması İranlı farklı kesimden muhaliflerin bir birini tanıyıp Şaha karşı birlik olmasında önemli bir oynamıştır. Nitekim İslam devrimine baktığımızda toplumun her kesiminden muhalefeti içinde barındırdığını görebiliriz. (Yegin, 2013: 26; Çandar, 1981)

1977 yılında Şah yönetimi toplumdan gelen baskıları hafifletmek adına askeri baskıları belli bir ölçüde yumuşatmıştır. Bu geçiş sürecinde birçok siyasi parti ortaya çıkmış birçok yerde siyasi etkinlikler ve kitlesel protestolar düzenlenmiştir. Bu protestoların arkasında büyük ölçüde toplumda saygınlığı olan Şii din adamları yer almıştır. Din adamları halkı toplumsal eşitsizliklere, baskı ve emperyalist egemenliğine karşı mücadeleye çağırarak muhalefeti tek çatı altında toplamayı başarmıştır. Nitekim İslami, Liberal, Sol, İslamcı Marksist, vb tüm siyasi parti ve hareketler 1979 devrimine katılmış ve 1982 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (Yegin, 2013:28).

1961 yılında seyrek olan protestolar, 1971 yılında daha fazla artmaya başlamıştır. Özellikle 1979 yılında birçok üniversitede baş gösteren sol kökenli gösteriler üniversiteleri devam edilemez hale getirmiştir. Kum kentinde yayın yapan İran en büyük iki gazetesinden biri olan İttialaat 7 Ocak 1978'de Humeyni'nin adı geçmese de ondan bahseden hakaret içerikli bir makale yayınlamıştır. Bunun üzerine İran'ın dini merkezi olan Kum şehrinde protesto gösterileri yapılmıştır. Tahran'da 8 Eylül 1978'de büyük katılımlı gösteriler düzenlenmiş, bu gösteriler sonucu hükümete göre 200 kişi muhaliflere göre ise 4000 bin kişi öldürülmüştür (Erdoğan, 2008: 177). Bu

⁸ Toplumun geleneksel tüccar sınıfı ve küçük esnaftan oluşan Tahran'ın kapalı çarşısı ya da ülkenin dört bir yanında bulunan pazarlarla ilişkisi olan bir kesimdir.

⁹ İran Milli İstihbarat ve Devlet Güvenlik Örgütü'dür. İran'ın da istihbarat toplamak için 1957 ile 1979 yılları arasında casus yetiştirmek ve istihbaratçı eğitmek amacıyla CIA yardımıyla kurulan istihbarat teşkilatıdır.

olay İran tarihine ‘Kara Cuma’ ya da ‘Kanlı Cuma’ olarak geçmiştir. Bu olaylardan sonra protesto gösterileri artmaya başlamış, protestoların İran’ın büyük şehirlerine yayılmasıyla sıkıyönetim ilan edilmiştir. İlk başta sadece Şaha tepki olarak çıkan birçok kesim bir anda 1964’ten beri sürgünde olan Humeyni’nin liderliği altında birleşmiştir (Çandar, 1981:10). Bunun en önemli faktörlerinden biri ise Humeyni’nin ‘kıvrak zekâsı’ ve dönemin iletişim araçlarını çok iyi kullanması olarak gösterilmektedir. Nitekim Şaha karşı tepki vermek için sokağa çıkan insanların çoğu örgütsüz ani tepkilerden yola çıkarak hareket ediyorlardı. Humeyni ve etrafındaki ekip halkın nabzını iyi yoklayarak lidersiz ve plansız olan halkı bir lider ve program içinde toplamayı başarmışlardır. Buna bağlı propagandalarını yapmak için toplumun en hassas olduğu dini bayramları ve kutsal günleri seçmişlerdir. Zira 2 Aralık 1978’de Şiilerin kutsal ayı olan Muharrem başlamış, bu ayda neredeyse İran’ın tamamı dini etkinliklere katılmıştır. Humeyni ve ekibi bu kutsal ayı fırsat bilip, Humeyni’nin ses kayıtlarından oluşan kasetler ile sözlerinin yazılı olduğu broşür ve risalelerle halka ulaşmaya çalışmıştır. Humeyni’nin direktiflerinin İran içinde yayılması ise pazarın yaygın olan ilişki ağı sayesinde ülkenin en ücra köşesine çok kısa bir süre içinde ulaştırılmaktaydı. Bu yüzden kimi kesimler 1979 devrimine ‘Kaset Devrimi’ ismini vermektedirler (Çandar, 1981: 62).

Şah olayların önüne geçemeyeceğini anlayınca hükümeti değiştirmiştir. Ancak ne başbakanın değişmesi ne de bu güne kadar yapılan reformların hiçbirisi halkta karşılık bulmamıştır. 16 Ocak 1979 yılında Şah, İran’ı terk edip Kahire’ye gitti. Şahın ülkeyi terk etmesi üzerine Humeyni 1 Şubat 1979 yılında Tahran’a gelmiştir. Humeyni’nin İran’a gelmesi ile birlikte ordunun yarısı silahları ile birlikte halka katılmıştır. Teslim olmayan üst yöneticilerin bir kısmı yurt dışına kaçmış, geri kalanlar ise idam edilmiştir (Erdoğan, 2008: 181). Böylece İran’da bir devir kapanıp yeni bir devir başlamıştır.

1.6.2. Yeşil Hareket

Ahmedinecad’ın 2009 yılında tekrar cumhurbaşkanı seçilmesi; tartışmalara ve seçimlerde hile karıştırıldığı iddialarına yol açmıştır. Bu tartışma ve iddialar sonucunda muhalif aday ‘reformcu’ eski başbakan Mir Hüseyin Musa’nin destekçileri, 1979 ‘İslam Devrimi’nden’ sonra İran tarihinin en kalabalık eylemlerini gerçekleştirmişlerdir. Milyonlarca insan iki hafta boyunca ülkenin çeşitli şehirlerinde ‘Oyum nerede?’

sloganlarıyla gösteriler düzenlemiştir. Gösterilerde İran’da dini bir anlam taşıyan yeşil rengin kullanılması ise harekete adını vermiştir. Yapılan gösteriler esnasında sokakta vurulan Nida Ağa Sultan ve gözaltında işkence sonucu öldürülen üniversite öğrencisi Sohrab Arabi, hareketin sembolleri haline gelmiştir. Özellikle 21 Haziran’da Nida Ağa Sultan adlı 26 yaşındaki öğrencinin sokak ortasında kurşunlanarak öldürülme anı bir cep telefonuna kaydedilerek yayılması; ülkede büyük infial yaratmıştır (www.el-cezire.com.tr, 2014).

Yeşiller Hareketi’nin kısa süre içinde duyulmasını sağlayan en önemli etkenlerden biri; istisnasız sosyal medya araçları olmuştur. Bu araçların başında Twitter, Facebook, Youtube ve diğer sosyal ağlar gelmektedir. Özellikle ana akım medyanın rejimin kontrolünde olması, yabancı basının ülke de yayın yapmasının engellenmesi, sosyal medyanın rolünü daha da arttırmıştır. Zira Twitter’da protestolarla ilgili açılan hashtagler dünya kamuoyunun neredeyse tek haber kaynağı olmuştur. İran toplumu 1979 devriminden sonra ilk defa kitlesel olarak seslerini duyuracak bir hareket bulmuştur. Bu hareket her ne kadar seçimlerde yapılan şaibe iddiaları çevresinde sokağa çıksa da aslında başta rejime ve ona bağlı olan devrim muhafızlarına karşı, baskıya ve keyfi yönetime karşı sokaklara çıkmıştır (Zenjanlı, 2010).

Yeşil Hareketin kendi içindeki çelişkilerinin yanında rejimin sert müdahalesi, hareketin bütün liderlerini ev hapsine alması, eylemlerin medyada yer alamaması, sesini duyuramaması, belli başlı bölgelerle (Tahran, İsfahan, Şiraz) sınırlı kalması ve hareket adına konuşacak kimsenin olmaması hareketin kısa süre de sönmesinin nedenlerinden bazılarıdır (Nourian, 2011) .

Hareket başta bir çıkış yolu gibi görünse de toplumun birçok kesimi tarafından yeterli desteği görmemiştir. Özellikle 1979 ‘devriminde’ aktif rol oynayan Azerilerin, Kürtlerin ve Beluçilerin beklentilerine cevap vermediği için karşılık görmemiştir. Solcular ise Musevi’nin başbakanlığı döneminde siyasi tutukluları idam etmesi ve solculara büyük baskı kurmasından dolayı destek vermemiştir. İran’da bugüne kadar sık sık protesto ve gösteriler olsa da hiç birisi kitlesel ve toplumun genelini kapsayıcı düzeyde olmamıştır.

1.6.3. Nijerya'yı İşgal Et (Occupy Nigeria)

Batı Afrika kıtasında yer alan Nijerya 181 milyonu aşkın nüfusuyla (internetworldstats, 2018) Afrika kıtasının en kalabalık ülkesidir. 1 Ekim 1960 yılında İngilizlerden bağımsızlığını kazanan Nijerya gerek tarım gerekse doğal ve yer altı kaynakları yönünden zengin bir ülkedir. Buna rağmen yıllarca ülkede hüküm süren İngiliz sömürüsü ve kötü yönetim, halkın temel geçim kaynağı olan tarımı ortadan kaldırmıştır. Tarımın ortadan kaldırılmasıyla Afrika kıtasının en zengin petrol rezervlerine sahip olan Nijerya'da petrol temel geçim kaynağı olmuştur.

Petrolden gelen büyük gelirlere rağmen halkın büyük bir oranı yoksulluk içindedir. Yapılan araştırmalara göre Nijerya halkının büyük çoğunluğu (yüzde 70) günlük 2 dolarlık yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Gençlerin büyük çoğunluğu ise işsizdir. Büyük bir petrol gelirine sahip olan Nijerya'da birçok Afrika ülkesinde olduğu gibi bu gelirler politik sınıf içinde paylaşılmaktadır (www.cnnarabic.com, 2012).

Hükümetin, 2 Ocak 2012 tarihinde halkın tek geçim kaynağı olan petrol fiyatlarına zam yapması ve petrol alımında verdiği desteği kaldırdığını belirtmesi Nijeryalıların büyük tepkisine yol açmıştır. Zira Nijerya'da petrol sadece otomobil yakıtı olarak kullanılmamaktadır. Aynı zamanda gerek sanayi de gerekse evlerde elektrik üretimi için jeneratörlerin çalıştırılmasında da kullanılmaktadır. Hükümetin aldığı bu kararı protesto etmek isteyen yüzbinlerce Nijeryalı başkent Abuja'da bulunan Kartal meydanında bir araya gelmiş, ülkedeki büyük işçi sendikalarının da katılım sağladığı gösteriler zamanla ülkenin birçok büyük şehrine yayılmıştır. Kaduna, Kano, Minna'nın yanı sıra güneydeki Lagos, Warri ve Ibadan gibi birçok büyük şehirde kitlesel gösteriler yapılmıştır. Tüm güvenlik tedbirlerini alan hükümet, gösterilerin önüne geçememiş, aksine polisin uyguladığı şiddet sonucu birçok protestocu hayatını kaybetmiştir. Bu ise eylemlerin artışına ve dünya kamuoyundan destek bulmasına yol açmıştır. Nitekim Nijerya'daki gösterilere paralel olarak dünyanın birçok ülkesinden Nijerya elçiliklerinin önünde gösteriler düzenlenmiştir (www.bbcarabic.com, 2012).

Hükümet yapılan petrol yardımlarının 8 milyon Amerikan dolarına denk geldiğini, bu tutarın bundan sonra ülkenin alt yapısının tesisinde kullanılacağını açıklasa da bu açıklamalar eylemciler nezdinde hiçbir şey ifade etmemiştir. Zira 2004 yılında

hükümet tarafından petrole getirilen zam sonucu ülke genelinde büyük grevler olmuş, petrol karaborsaya düşmüş ülke de kaos ortamı hakim olmuştur (www.bbcarabic.com, 2012).

Sosyal medya üzerinden sendikalar ve sivil toplum kuruluşları alınan bu karara karşı halkı sokağa çağırmışlardır. Özellikle kararın yayınlandığı ilk andan itibaren ülkenin en büyük sendikalarının hep birlikte karara karşı çıkması, tepkilerin kitlesel boyuta ulaşmasında etkili olmuştur. Nitekim hükümet ile sendikalar arasında yapılan bütün görüşmelere rağmen olumlu bir sonuç çıkmayınca sendikalar 9 Ocak'ta greve gitme kararı almıştır (www.djazairess.com, 2012).

Hükümetin petrol sübvansiyonlarını protesto eden halk, internet üzerinden organize olmuş, öğrencilerin başını çektiği Facebook grupları oluşturulmuş, Youtube üzerinden görüntüler ve videolar paylaşılmıştır. Twitter üzerinden ise dünya genelinde gündem oluşturulmaya çalışılmıştır. Nijeryalıların internet ile tanışmaları çok eskilere dayansa da, aktif olarak internet ve sosyal medya kullanmaları 2011 yılına denk gelmektedir. Özellikle 2011 seçimlerinde sosyal medya ve interneti aktif olarak kullanmışlardır. Gençlerin sandık başına gitmeleri, her açılan sandık ve sayılan oy sayısının SMS ile paylaşması, seçim sonuçlarının anında kayda alınıp ülkenin dört bir tarafına aktarılması, seçimlerin istedikleri şekilde sonuçlanması, onlar için büyük bir başarı ve önemli bir başlangıç olmuştur. Gençlerin 2011 seçimlerin de aktif olarak sosyal medyayı kullanması ve istedikleri sonuçları bir nebze bile olsa elde etmeleri onlara yeni bir politik alanın kapısını aralamıştır. Nitekim 2006'dan 2009'a kadar Nijerya'da 18 milyon yeni internet kullanıcısı olmuştur (www.internetworldstats.com 2017). Bu sayı 2011 seçimlerinden sonra daha da artmıştır. Nijerya'da 2012 yılında internet kullanıcılarının sayısı 48 milyonu geçmekteydi. 2011 seçimlerindeki deneyim Ocak 2012 isyanlarının fitili olmuştur (Adebayo, 2014: 77-96).

Nijerya'da meydana gelen protesto ve gösterilerde başından beri halk iki grupta temsil edilmiştir. Örgütlü İşçi Sendikaları (ÖİS) ile Nijerya'yı İşgal Et Hareketi (NİH). ÖİS Nijerya'nın en büyük iki işçi sendikası olan; Nijerya Emek Kongresi (NEK) ile İşçi Sendikaları Kongresi (İSK)'nin çatı oluşumudur. İlk başlarda birlikte hareket eden bu iki hareket zamanla birbirinden ayrılmıştır. Nitekim 2012 Ocak isyanlarında bu iki

oluşum (ÖİS ile NİH ya da Nİ) arasında protestoların şekli ve felsefesi üzerinde ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan ihtilaflar sonucu sendikaların bir kısmı hükümet ile anlaşması ve grevi durdurulması kararı almıştır (Adebayo, 2014).

Sendikaların hükümetle oturup anlaşmaları sonucu beş gün süren genel grevler sona ermiştir. Sendikalar amaçlarının hükümeti devirmek değil, zammı geri çekirmek olduğunu belirterek; grevi sonlandırıp sokaklardan çekileceklerini belirtmişlerdir. Zammı geri çeken hükümet eylemcilerden evlerine dönmesini talep etse de birçok eylemci protestolarına devam etmiştir. Ancak grevlerin sona ermesi hükümetin geri adım atması ile birlikte protestoculara sert müdahalelerde bulunulmuş, yapılan müdahaleler esnasında 20'nin üzerinde kişi hayatını kaybetmiş Ocak ayının ortalarında ise protestolar sona ermiştir (www.devrinciproletarya.net, 2014).

1.6.4. Özgür Yolculuk Hareketi

Brezilya'daki Free Fare Movement (Özgür Yolculuk Hareketi) genel anlamda hayat pahalılığının arttığı bir dönemde otobüs biletlerine getirilen zamma bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. 2005 yılında taşıma ücretlerine yapılan zamlara karşı toplumsal bir tepki olsa da ilk defa bu büyüklükte bir tepki ortaya çıktı (Marcou, 2013). Sao Paulo ve Rio de Jenerio şehirlerinde otobüs ücretlerine yapılan zammı protesto edenlere karşı polisin orantısız güç kullanması sonucu hareket kısa sürede tüm Brezilya'ya yayılmıştır. Ülke geneline yayılan protestolar otobüs biletlerine yapılan zamlarla sınırlı kalmamış, halk bunun yanında yıllardır yaşadıkları sorunların çözüme kavuşmasını talep etmiştir. Otobüs biletlerine yapılan zamlar geri alınsa da halk sokakları terk etmemiştir. İşçi partisinden gelen Brezilya Devlet Başkanı Dilma Rousseff'in, "Bence gösteriler yasaldır ve demokrasinin bir parçasıdır. Protesto etmek gençlerin hakkıdır" diyerek protestocuları yatıştırmayı deneme girişimleri başarısız olmuştur (Sönmez, 2013)

Protestolar kısa süre içinde mobil iletişim ve internet ağları sayesinde Brezilya'nın birçok yerine yayılmıştır. Bilet zammıyla başlayan isyanların altında yatan temel sebepler ise; yüksek enflasyon, yüksek vergiler, alım gücünün düşmesi gibi nedenler olmuştur. İnsanların uğradığı sömür, istismar, polis şiddeti, düşük ücretler ve

adaletsizlik, ağır vergiler, bütçenin dengesiz dağılımı, aşırı harcamalar, yolsuzluk, mafya ve müteahhitlere verilen yüksek karlı ihaleler, seçim harcamaları gibi birçok sömürü ve suiistimal, eylemlerin isyana dönüşüp devam etmesine yol açmıştır (Anar, 2013).

Brezilya’da meydana gelen protesto gösterileri dünyanın dört bir tarafından meydana gelen toplumsal gösterileri gibi farklı bir ülkedeki eylem ve gösterilerin kıvılcımıyla alevlenmiştir. Zira Brezilya’daki göstericiler de bu konu da Türkiye’de kentsel dönüşüm ve ağaçların kesilmesi ile başlayan Gezi Parkı direnişini örnek aldıklarını belirtmişlerdir (Hamsici, 2013).

1.6.5. Tottenham İsyanı (Blackberry Ayaklanması)

Tottenham İsyanı veya Blackberry ayaklanması 2011 Ağustos’unun ilk haftasında İngiltere’nin başkenti Londra’nın kuzeyinde yer alan, dar gelirli ailelerin ve farklı etnik grupların yaşadığı bölgelerden biri olan Tottenham semtinde başlamıştır. İsyan Manchester ve Liverpool gibi büyük şehirler başta olmak üzere kısa sürede İngiltere’nin onlarca semtine yayılmıştır. İsyanın çıkış nedeni ise Mark Duggan adlı bir gencin polis tarafından öldürülmesi olmuştur. Duggan’ın öldürülmesi sonucu polis karakolunun önünde toplanan bir grup eylemci ile polis arasında çıkan gerginlik kısa sürede İngiltere’yi ayağa kaldıran ve 5 gün süren bir isyana dönüşmüştür (Sancar, 2011).

İlk başta masum bir şekilde başlayan protestolar kısa süre içinde şiddetli, yakıp yıkan bir ayaklanmaya, yağmalamaya dönmüştür. Ayaklanmanın nedenleri arasında yakın zamanda dünyanın dört bir tarafında meydana gelen gösteri ve isyanlarda olduğu gibi kendine has özellikleri (Mark Duggan’ın vurulması, çeteler, açgözlülük, hırs, cezaya yatkınlık, etnik gerilim...) olmakla beraber ortak nedenleri (yoksulluk, polis şiddeti, işsizlik, yolsuzluk, toplumsal huzursuzluk...) vardır. Ayaklanmaya katılanların yarısı öğrenci geri kalan yarısı ise işsizlerden oluşmaktaydı. Ayaklanmanın “Blackberry Riots” olarak anılmasının nedeni, aynı zamanda ayaklanmanın kısa süre de yayılmasına yardımcı olan Blackberry Messenger (BBM) uygulamasıydı.

Gruplar eylemlerini BBM üzerinden haberleşerek organize ve koordine etmekteydi. Ayaklanmanın önüne geçmek için sosyal medyanın durdurulmasını önerenler olsa da bu başarılı olmamıştır. Çünkü Facebook ve Twitter'ı kapatsalar da çok cüzi bir fiyata satın alınabilen BBM uygulamasının durdurulması çok zordu (www.acikgazete.com, 2015). Bu yüzden ayaklanmalar ülkenin dört bir yanında kısa süre de yayılmıştır. Ancak isyanların nedeni son günlerde yaşananlardan ziyade “Britanya’nın Radikal Tarihi” isimli kitabın yazarı, Ted Vallance’nin (2011) de belirttiği gibi “on yıllardır süre gelen ihmal, mahrumiyet ve toplumsal eşitsizliğin büyümesinin sonucu olması gibi rahatsız edici bir gerçek var.” Beş gün süren ayaklanmalarda 5 kişi hayatını kaybetti. Yüzlerce kişi ise yaralandı. 15 bin kişinin bir şekilde katıldığı belirtilen ayaklanma sonucu 4000 kişi tutuklanmıştır.

1.6.6. Wall Street’i İşgal Et Hareketi (Occupy Wall Street)

Wall Street’i işgal et hareketi (Occupy Wall Street) 17 Eylül 2011’de Amerikan borsasının kalbinin attığı New York’ta başlayan, kısa sürede ABD’ye ve dünyaya yayılan bir harekettir. Wallerstein’a göre hareket, 1968 kalkışmasından bu yana, ABD’de yaşanan en önemli politik hadise olarak görülmektedir. Hareketin ortaya çıkmasının temel nedeni para ile siyasetin ‘kirli’ ilişkisidir. Amerika’da 30 yılı aşkındır devam eden neoliberalist sistem, zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapmıştır. 2008’de patlak veren krizle birlikte emlak piyasasının çökmesi, birçok insanın evini kaybetmesi, kredi veren finans şirketlerin kredi vermeyi kesmesi, binlerce şirketin kapanmasına milyonlarca insanın işsiz kalmasına, çalışan maaşlarının düşmesine yol açmıştır. Öte yandan sürekli artan servet eşitsizliği, sosyal adaletsizlik, büyük sermaye gruplarının siyaset üzerindeki etkisi birçok Amerikalının tepkisini çekmiştir. Wall Street’i İşgal Et Hareketi böyle bir toplumda böyle bir zemin üzerinde gelişmiştir (Özdemir, 2015).

Tüm yaşananlara karşı çıkmak ve halkın örgütlü gücünü göstermek adına Kanada menşeli Tüketimcilik karşıtı alternatif haber dergisi Adbusters, sayısı 90 bini geçen takipçilerinden 13 Temmuz 2011 tarihin de ABD’nin ve dünyanın finans merkezi Wall Street’te toplanıp bir meclis oluşturmaları çağrısında bulunmuştur. Mısır’daki halk

isyanından etkilenen Adbusters dergisi 13 Temmuz 2011’de internet sayfasında takipçilerine şu çağrıyla paylaştırmıştır:

“#occupywallstreet

Bir Tahrir anına hazır mısınız? 17 Eylül’de aşağı Manhatta’a akın, çadırlar, mutfaklar, barışçı barikatlar kurun ve Wall Street’i işgal edin.”

Bu çağrı üzerine 17 Eylül 2011 günü New York Zuccoti Park’ta yüzlerce sistem mağduru bir araya gelmiş, hareket kısa sürede eyleme katılanların deyimiyle “toplumun %99’unu” kapsayacak hale gelmiştir. İlerleyen günlerde hareket sadece ABD ile sınırlı kalmamış, dünyanın dört bir tarafında meydana gelen eylemlere esin kaynağı olmuştur.

“Biz yüzde 99’luk kesimiz.” Sloganıyla ortaya çıkan hareketin vermek istediği mesaj “Biz yüzde 99’luk kısımız bizi yönetenler ise yüzde 1’lik bir kısımdır. Bu yüzde 1’lik kesim ise her türlü ekonomik, sosyal ve siyasi gücü elinde bulunduruyor.”

İlk başlarda ana akım medya da kendilerine yer bulamayan eylemciler, internet ve sosyal medya üzerinden organize olarak kısa sürede ABD’nin birçok yerinde eyleme geçmiştir. Ana akım medya eylemcilere yer vermediği gibi çoğu kez eylemcileri karalayan haber ve yorumlara yer vermiştir. Immanuel Wallerstein’a göre hareketin ilk aşamasında medya protestocuları görmezden gelmiştir. Ancak hareket yayılmaya başlayınca bu sefer meseleyi tepeden bakan bir üslupla ele almaya başlamıştır. Wallerstein, olayların nihayetinde hareketin meşruiyet kazanmasıyla birlikte merkez medyanın yayın organları olan New York Times ve Times gazetelerinin hareketi ciddiye alan ifadeler kullandığını belirtmektedir (2011). Hareket ilk başta Twitter üzerinden oluşsa da ilerleyen günler de Facebook, Youtube, Tumblr ve Blog gibi ağlar da aktif gruplar oluşturmuştur. Günü birlik olarak meydanlarda yaşananlar video, fotoğraf ve kısa yazılar şeklinde paylaşılmıştır. Bu da Wallerstein’ın da belirttiği gibi hareketin kısa süre içinde çığ gibi büyümesine ve merkez medyanın karalama kampanyalarına rağmen harekete ilgi göstermesine yol açmıştır. Wall Street eylemleri üç buçuk ay sürmüş ve etkisi dünyanın dört bir yanın da hissedilmiştir. 15 Ekimde Kuzey ve Güney Amerika’dan Asya ve Afrika’ya, oradan Avrupa’ya kadar 82 ülkede 1500 ayrı mekânda, 951 şehirde birçok muhalif sokaklara inmiş, kamusal mekânları işgal etmiştir (www.t24.com.tr, 2011).

Wall Street'i İşgal eyleminin bu kadar yaygınlık kazanmasının nedenleri arasında ise;

- Eylemcilerin, farklı yerlerde meydana gelen halk hareketlerini örnek almaları ve onlarla iletişim halinde olmaları
- 2007 krizinin birçok kesimi etkilemesi
- Eylemcilerin sosyal medyayı iyi kullanmaları
- İşsizliğin sürekli artması
- Gelir adaletsizliğinin hat safhaya çıkması
- Merkez olarak bir mekânı işgal etmeleri, (Tahriri Meydanı gibi)
- En önemlisi olayların dünya kapitalizminin merkezi olan Wall Street'te cereyan edip, insanların "yüzde 99"nın şikâyetçi olduğu bir soruna (sermaye ve yönetişimin tekelleşmesi) karşı oluşu olarak sayılabilir (Kozanoğlu, 2011).

1.6.7. Taksim Gezi Parkı Eylemleri

Taksim Gezi Parkı Eylemleri hükümetin İstanbul Beyoğlu'nda bulunan ve sadece umumi hizmete kullanılmak koşulu ile İstanbul Büyük Şehir Belediyesi'ne (İBB) tahsis edilen Gezi Parkında Topçu Kışlası inşa etme kararını engellemek için ortaya çıkan eylemlerdir. 16 Eylül 2011 tarihinde İBB'nin Taksim Yayalaştırma Projesi kapsamında Gezi Parkı'nı yıkacağını ve yerine Topçu Kışlası yapacağını açıklaması ile birlikte ilk protesto gösterileri 6 Haziran 2012'de Taksim Dayanışması Grubu¹⁰ tarafından gerçekleşmiştir.

27 Mayıs'ta parkta yıkım çalışmaları başlamış, bunun sonuncunda Taksim Dayanışması Grubu yıkımı engellemek için parkta kurdukları çadırlarda nöbet tutmaya başlamışlardır. 31 Mayıs Cuma günü ise Gezi Olaylarında bir dönüm noktası olmuştur. 3 gündür süren eylemlere o güne kadar görülen en sert müdahale gerçekleşmiş birçok kişi gözaltına alınmıştır. Eylemciler gaz bombası ve tazyikli suyla meydandan çıkartılmış birçok eylemci yaralanmıştır.

¹⁰ Taksim Dayanışma Bileşenleri Platformu veya Taksim Dayanışması başta Taksim Yayalaştırma Projesi olmak üzere Taksim bölgesinin yeniden şekillendirilmesinde halkın da söz sahibi olmasını amaçlayan bir oluşumdur. Bu oluşumun içinde bölgenin mahalle dernekleri, sendikalar, meslek odaları ve bazı siyasi partiler yer almaktadır.

En önemli gelişme ise o güne kadar çevre bilinci ile hareket eden göstericilerin, hükümetin kararında ısrar etmesi üzerine tepkilerini hükümete yöneltmeleri olmuştur. Başbakan Erdoğan'ın 29 Mayıs'ta Gezi Parkı'ndaki eylemcileri kastederek "Ne yaparsanız yapın. Orası için karar verdik. Yapacağız." Açıklaması gerilimi tırmandırıp gösterilerin hükümet karşıtı bir boyuta taşınmasına sebep olmuştur. Hükümetin olayları provoke edencesine açıklamalarda bulunması, eylemcilerin isteklerinin kale alınmaması ve 31 Mayıs'ta polisin orantısız güç kullanması olayların çığ gibi büyümesine yol açmıştır (Candemir ve İzmir, 2013).

Polisin sert müdahaleleri sonucu parka nöbet tutmaya gelenlerin sayısı artmış, ana akım medyanın yaşanan olaylara yer vermemesi, olayların en sıcak olduğu dönemler de bile penguen belgeseli yayınlaması olayın sosyal medya üzerinden yayılmasına yol açmıştır. Özellikle Twitter üzerinden #geziparkıiçintaksime #ayağakalk #occupygezi #direngezi etiketleri ile halk meydanlara çağırılmıştır. Birkaç saat içinde parkta toplananların sayısı 4 bine ulaşmıştır. İlerleyen günlerde sürekli bu etiketler üzerinden eylemlerde yaşananlar paylaşılmıştır.

Halk isyanlarının olduğu tüm ülkelerde olduğu gibi Gezi Parkı Eylemlerinde de ana akım medya ilk başlarda bu eylemleri haber yapmamıştır. Medyanın göstericileri görmezden gelmesi sosyal medyanın daha aktif olarak kullanılmasına yol açmıştır. Özellikle ana akım medyada seslerini duyuramayan çoğunluğu geçlerden oluşan eylemciler, aktif olarak kullandıkları sosyal ağları alternatif bir haber ağına dönüştürmüşlerdir. Twitter, Facebook ve YouTube gibi sosyal ağlar çok aktif bir şekilde kullanılmıştır. İlk başlarda eylemleri görmezden gelen ana akım medyası zamanla bu gösterileri bir şekilde vermek zorunda kalmıştır.

Gösteriler sonucunda proje 6 Haziran 2013 tarihinde 1. İdare Mahkemesi tarafından iptal edildi (www.bianet.org, 2016). 3 ay aktif olarak yurdun dört bir yanında süren eylemler sonucu hükümet geri adım atarak meydana Topçu Kışlası ve AVM yapmaktan vazgeçtiğini, konuyla ilgili gerekirse referanduma gidileceğini açıklamıştır (www.cnnturk.com, 2013). İçişleri Bakanlığının 3 ay süren Gezi Eylemleri ile ilgili 2013'te hazırladığı rapora göre Bingöl ve Bayburt dışında 81 ilin 79'unda protesto eylemleri yapılmıştır. Gezi Eylemleri o güne kadar Türkiye tarihinin en büyük kitlesel protesto hareketi olmuştur. Ülke genelinde yapılan protesto gösterilerinde İçişleri Bakanlığı ve Türk Tabipler Birliği (TTB)'nin verilerine göre 5 bin 232 eylem

yapılmıştır. Eylemlere 3 milyon 600 bin kişi katılmıştır (www.dw.com.tr, 2017). Eylemler sırasında 12 kişi hayatını kaybetmiş, 8 bin 163 kişi ise yaralanmıştır (www.cumhuriyet.com.tr, 2016).

1.7.Arap Halk İsyânları

2010 yılı sonlarında Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerini kasıp kavuran ve ‘Arap Baharı’ olarak adlandırılan halk isyanları bugün hala sıcaklığını korumaktadır. Süreç ‘bahar’ getirme ümidiyle başlayıp sonbahar ile devam eden ve nihayetinde kışa dönen bir hal almıştır.

Ayaklanmaların başladığı coğrafyadan kısaca bahsedecek olursak; bu coğrafya tarih boyunca savaşın eksik olmadığı, hiçbir zaman halkın kendi kendini yönetemediği bir coğrafyadır. Orta Doğu’nun oluşumunda ve gelişiminde Emperyalist ülkeler ve diktatöryal yapılar büyük rol oynamışlardır. Oluştugu ilk günden bu yana darbeler, iç karışıklıklar, bölgesel sorunlar, petrol sorunu, mezhep çatışmaları, din savaşlarına ev sahipliği yapan Orta Doğu, Arap Halk İsyânları’na kadar sivil yapıların iktidar olduğu bir yapıya sahip olamamıştır. Sürekli diktatör, otoriter, ya da teokratik yönetimler tarafından yönetilen bölge bugüne kadar demokratik bir yönetim görmemiştir. 21. yüzyıla kadar bu sistem bu şekilde devam etmektedir.

Sürekli bölge dışı devletlerin etkisi ve müdahalesi altında kalan coğrafya hiçbir zaman halkın etki ettiği bir yapıya kavuşamamıştır. Bölge ülkelerinin neredeyse tamamı askeri bir darbe sonucu ya da demokratik olmayan yollarla elde ettikleri gücün iktidarlarını korumak amacıyla hep baskıcı rejimler tarafından yönetilmektedir. Bu rejimlerin getirdiği; eziklik, ekonomik, sosyal ve siyasi sıkıntılar halkın sabrını taşımıştır. Dünya genelinde yaşanan gelişmeler, globalleşme ve teknolojinin sınırları ortadan kaldırması Orta Doğu’yu da olumlu veya olumsuz olarak etkilemiştir. Nitekim 2010 yılında Tunus’ta başlayan ve bütün Orta Doğu ve Kuzey Afrika’yı saran isyan ateşi bu rejimlere karşı alevlenen bir halk ayaklanması olarak ortaya çıkmıştır (Gözen, 2016).

Tunus’la başlayan Tahrir’le devam eden halk isyanları 2011’de tüm Arap dünyasına yayılmıştır. 7 Ocak’ta Cezayir’de, 12 Ocak’ta, Lübnan’da, 14 Ocak’ta Ürdün’de, 17 Ocak’ta Moritanya’da, Sudan ve Umman’da, 27 Ocak’ta Yemen’de, 14 Şubat’ta Bahreyn’de, 17 Şubat’ta Libya’da, 18 Şubat’ta Kuveyt’te, 20 Şubat’ta, Fas’ta,

26 Şubat'ta Batı Sahra'da, 11 Mart'ta Suudi Arabistan'da, 18 Martta Suriye'de isyanlar patlak vermiştir (Castells, 2013: 91).

Bu isyanları başlatan birincil etkenler hiçbir zaman gerçek anlamda demokrasi talebi olmasa da zamanla bu yöne doğru evrilmiştir. Zira bu bölge de yaşayan insanlar için demokrasi talep etmekten çok daha önemli etkenler vardı; ekmek, iş, haysiyet ve şeref gibi. Buna rağmen Arap Halk İsyanları ya da 'Arap Baharı' her ülke de farklı bir süreçte gelişmiştir. Örneğin Tunus ve Mısır'da yaşananlar Suriye ve Libya'da yaşananlardan farklılık göstermektedir. Tunus ve Mısır'da ayaklanmalar askerin ve dış güçlerin herhangi somut bir müdahalesi olmadan diktatörleri devirirken; Libya'da NATO'nun müdahalesi ile ordu ve silahlı muhalifler çatışmaya girdiler. Kaddafi'yi indiren Libya halkı değil NATO güçleri oldu. Suriye'de ise 7 yıldır devam eden iç savaş dış güçlerin müdahalesine ve muhaliflerin ordu ile savaşmasına rağmen herhangi bir sonuç alınamamıştır.

Binlerce insanın ölümüne milyonlarcasının yerinde olmasına sebebiyet veren Suriye'deki vekâlet savaşları Arap Halk Ayaklanmaları'nın en kanlı ayağını oluşturmuştur. Suudi Arabistan, Kuveyt, Cezayir, Birleşik Arap Emirlikleri ile Fas; Lübnan, Ürdün, Umman isyanları ise rejimlerin gösterdiği sert baskı ya da taviz karışımıyla yatıştırılmıştır (Castells, 2013).

Biz ise bu çalışmamızda Arap Halk Ayaklanmaları'nın en etkili olduğu ülkeler üzerinde duracağız. Çalışmada ele aldığımız ülkeler İran dışında Arap ülkeleri olarak bilinen; ancak Suriye, Irak, Libya ve Tunus gibi farklı ırklardan da topluluklar barındıran ülkeler olmasına rağmen genel olarak Arap ülkeleri olarak ele alınmış ve Arap Halk İsyanları adı altında değerlendirilmiştir. Bu ülkelerde meydana gelen halk isyanlarına değindikten sonra bu ayaklanmaların sosyal medya ile bağlantısını ele alacağız.

1.7.1. Tunus

Tunus'taki halk isyanları 17 Aralık 2010 yılında seyyar satıcı Muhammed Buazizi'nin Sidi Bouzid'teki valilik binasının önünde kendisini yakmasıyla başlamıştır. Polisler tarafından tezgâhına el konulan ve dövülen Buazizi, uğradığı bu haksız durum

karşısında sesini duyuracak bir muhatap bulamaması sonucu kendisini yakmıştır. Bunun neticesinde Buazizi'yi destekleyenlerin başlattığı protestolar yurdun dört bir yanına yayılmıştır. Protestoları bastıramayan Cumhurbaşkanı Muhammet Bin Ali 14 Ocak'ta Tunus'u terk etmiştir. Ancak işlerin bu aşamaya gelmesinde birçok farklı neden bulunmaktadır. Bu etkenleri daha iyi anlamak için Tunus'ta yaşananlara bakmak gerekmektedir. Tunus Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da yer alan bütün Arap ülkelerinden farklılık gösteren bir ülkedir. Modern anlamda 1956 yılında Habib Burgiba önderliğinde bağımsızlığını kazanan Tunus, 1957 yılında Cumhuriyet sistemine geçmiş ve katı bir laik sitem ile yönetilmiştir. Burgiba, iktidarı döneminde Tunus'a laik eğitim uygulanmasını getirmiş, ülkede Şer'i Mahkemelerin kapatılmasını sağlamış ve en önemlisi kadınların hicap giymelerini yasaklamıştır. Radikal İslamcı hareketlere karşı baskı kuran Burgiba, İslami cenahta büyük etkiye sahip olan İslami El-Zeytuna Üniversitesi'ni kapatmıştır. Bunun yanında Burgiba'nın İsrail'le kurduğu iyi ilişkiler hem içerde hem dışarda büyük eleştirilere maruz kalmıştır (Tarıverdi, 2011: 28-30). Ancak tüm eleştirilere rağmen Burgiba'nın Tunus'u Arap ülkeleri arasında Batıya en yakın olan ülke olmuştur. Burgiba sessiz bir şekilde koltuğu bıraktırılacağı 1987 yılına kadar ülke de; sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda radikal değişiklikler yapmıştır. Selefî Zeynel Abidin Bin Ali ise liberalleşme adına büyük reformlar gerçekleştirilmiş, muhalefeti radikal İslamcı ayağına sert bir şekilde bastırmıştır.

Tunus'ta başlayan halk isyanları yeni değildi. Zira 1984'te tarım üreticilerini desteklemek amacıyla temel hammadde ürünlerinin fiyatlarının yükseltilmesi doğrudan ekmek fiyatlarına yansımış bu durum toplumun büyük kesiminde tepkilere yol açmıştır. Bu tepkiler "Ekmek İsyanı" adı altında Tunus siyasal hayatına damgasını vurmuştur. Nitekim 1984-87 yılları arasında yaşanan bu çalkantılı durum Burgiba'nın sessiz sedasız koltuğu bırakmasına yol açmıştır. 1987'de iktidara gelen Bin Ali döneminde temel anlamda ekonomik ve toplumsal alanlarda bir gelişme olamasa da dışarda izlediği denge politikası ile iç politikayı yatıştırmaktaydı. Dışarda Avrupa ülkeleri ve ABD'yle geliştirilen iyi ilişkiler ile Burgiba döneminde zedelenen Filistin ve Arap dünyası ile olan ilişkilerin onarılması iç siyasette olumlu sonuçlar doğurmuştur. Ancak hiçbir şey vatandaşların maruz kaldığı olumsuzlukları ortadan kaldırmamıştır. Zira 23 yıllık Bin Ali diktatörlüğünde Tunus etrafında ki birçok ülkeye nazaran daha iyi durumdaydı (Çubukçu, 2012: 62-63).

Ancak bu ‘iyi durum’ sadece ülkenin belli bir kesimi ve bir coğrafyası için geçerliydi. Uluslararası derecelendirme kurumlarının notlarına bakılırsa Tunus ekonomik ve sosyal anlamda ilerleme gösteren bir ülke konumundadır. Ancak bu ekonomik ve sosyal ilerleme Tunus’un 15-20 km genişliğindeki sahil şeridini kapsamakta, onun dışında kalan bölgeleri içine almamaktadır. Ülkenin güney ve doğu bölgeleri sürekli ihmal edilmiştir (Ayhan, 2012: 75). Örneğin, kendini ateşe veren Buazizi’nin şehri olan Sidi Busid, işsizlik nedeniyle yüzde 40 oranında göç vermiş bir bölgedir. Ülkenin toplam nüfusunun 600 bini ise Fransa’da göçmen olarak yaşamaktadır. Öte yandan ekonomik sıkıntılar, işsizlik, kötü yaşam şartları, yolsuzluk; yönetici ve polislerin her geçen gün artan zulmü, devletin tüm olanaklarının Bin Ali aşireti arasında bölüşülmesi, yasal partilerin yasaklanması, muhaliflerin gözaltına alınıp işkence edilmesi, sendika ve odaların baskı altına alınması, resmi ve özel medyanın Bin Ali rejiminin baskı ve denetimi altında olması, yargının rejimin koruyucusu konumunda olması ve her şeyden önce Tunus’un bir polis devleti haline gelmesi Tunus, halkını bezdiren etkenler olmuştur (Sürek, 2011: 23-35).

Tüm bu saydıklarımızın etkisinde kalan sıradan Tunuslulardan biri olan Üniversite mezunu ve işsiz Muhammet Bouazizi’nin 17 Aralık 2010’da uğradığı haksız muamele sonucu kendini yakması Tunusluların sabrını taşıran son damla olmuştur. Bouazizi’nin kendini yakmasına ilk tepkiyi bağlı olduğu aşireti vermiştir. Aşiretin tepkisine ilerleyen günlerde binlerce Bin Ali rejimi karşıtı özgürlükçü genç ve sendika destek verdi (Ayhan, 2012:76). Polislerin göstericilere karşı orantısız güç kullanması üzerine protestolar ülke çapına yayılmıştır. Protestocuları yatıştırmak için çeşitli ekonomik ve siyasal vaatler de bulunsa da halk nezdinde bir karşılık bulmamıştır. Protesto gösterilerinin artması, polis güçlerinin yetersiz kalması sonucu Bin Ali ordusu olaylara müdahale etmeye çağırmıştır. Ancak halk ile karşı karşıya gelmek istemeyen ordu Bin Aliye ülke sakinleşinceye kadar ülkeyi terk etmesini söylemiştir. Bunun üzerine Bin Ali 14 Ocak 2011’de ailesi ile birlikte ülkeyi terk edip Suudi Arabistan’a sığınmıştır (www.dw.com.tr, 2011).

14 Ocak 2011’de halk isyanları sonucu ülkeyi terk eden Bin Ali’nin yerine Meclis Başkanı Fuad Mebuza yeni Cumhurbaşkanı olurken hükümeti kurma yetkisi İslamcı Nahda lideri Başbakan Muhammed Gannuşi’ye verilmiştir. Ancak Gannuşi’nin

Bin Ali Hükümetinden kalan bazı kişileri bakanlık vermesi halkın tepkisine yol açmış, Nihayetinde geçici başbakan Gannuşi de istifa etmek zorunda kalmıştır. Gannuşi'nin yerine geçen Beji Said Essebsi ise ülkeyi seçimlere götürecek teknokratlardan oluşan geçici bir hükümet kurarak Tunus'u 23 Ekim 2011'de halkın büyük çoğunluğunun katıldığı seçimlere götürmüştür. Yapılan seçim sonuçlarına göre İslamcı Nahda partisi oyların %37'sini alarak birinci parti olarak çıktı. Tunusun yeni başbakanı ise Nahda partisinin genel sekreteri olan Hammadi Cibali oldu (Ayhan, 2012). Tunus'ta genel olarak yaşanan bu değişim etkisini Bütün Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde göstermiştir.

1.7.2. Libya

Tunus halk ayaklanması Buazizi'nin kendisini yakması ile Mısır halk ayaklanması Halid'in polis tarafından öldürülmesi ile başlamıştır. Libya'daki halk ayaklanmaları ise Ebu Salim cezaevinde katledilen 1200 tutsak için adalet arayan avukat Fethi Tirbil'in tutuklanması ile başladı.

28 Haziran 1998'de hapishane şartlarının düzeltilmesi ve aileleri ile görüşme ve adil yargılama gibi temel hakları talep eden mahkûmlar isyan çıkarttı. İsyan sonucu takriben 1200 kişi rejim tarafından infaz edildi. Yapılan infazlarla ilgili kapsamlı bir soruşturmanın açılmaması kurbanların ailesinin tepkisine yol açmıştır. 15 Şubat 2011'de kurbanların ailelerini temsil eden avukat Fethi Tirbil'in tutuklanması Libya'da bardağı taşıran son nokta olmuştur. Ertesi gün Fethi Tirbil'in serbest bırakılması için sokağa dökülen halk Tunus ve Mısır'da devam eden eylemlerden esinlenerek "Eş-şeaab yurid iskat en-nizam" (halk rejimin yıkılması istiyor) sloganları atarak hükümet binalarının önüne akın etmiştir. Halkın bu tepkisi üzerine avukat Tirbil serbest bırakıldı. Ancak ok yaydan çıkmıştı. Yanmakta olan isyan ateşi ise tüm Libya'yı sarmıştır. Hemen ardından bazı siteler üzerinden 17 Şubat'ta ulusal çapta kitlesel eylem çağrıları yapıldı. Rejim bu çağrı üzerine birçok yazar, aydın ve sanatçıyı tutuklamış, Polis göstericilere çok sert müdahalede bulunmuştur. Kısa süre içinde ülkenin en büyük şehirlerinde kitlesel gösteriler düzenlenmiştir. Bir hafta süren ve birkaç yüz göstericinin ölümüyle sonuçlanan gösteriler sonucu, ülkenin büyük bir bölümü Kaddafi'nin kontrolünden çıkmıştır (Kamat ve Shokr, 2014: 218-219). Olası bir hava saldırısından çekinen muhalifler NATO'yu Kaddafi'nin hava sahasını kapatmak için yardıma

çağırıştır. NATO kendi sınır güvenliğini ve ekonomik çıkarlarını korumak için Libya'ya müdahale etmiştir. Sekiz ay süren şiddetli iç savaşın sonunda Kaddafi NATO güçleri tarafından vurularak muhaliflere teslim edilmiş, muhalifler ise Kaddafi'yi linç ederek öldürmüştür. Libya'da 42 yıllık Kaddafi dönemi sona ererken, yerini bir belirsizliğe ve kaosa bırakmıştır. Libya gibi büyük kabile ve dini gruplardan oluşan bir ülkede herkesin silahlanması ülkeyi iç savaşa gitmesini kaçınılmaz kılmıştır (Senusi, 2014).

Özgürlük ayaklanmasının ardından geçen 7 yıl içinde Libya silahlı grupların hüküm sürdüğü birden çok parçaya ayrılmıştır. Bugün Libya'da tek bir yönetim bulunmamaktadır. Libya'daki halk ayaklanmalarını lekeleyen ve bugün Arap Halk Ayaklanmaları arasında en çok tartışılan konulardan biri ise NATO'nun müdahalesi olmuştur.

Sputnik haberin, un. Org. knoema. ru, vpknews. ru, OPEC, DSÖ, BM, UNHCR, HRW gibi kaynaklardan derlediği bilgilere göre 2011 yılında başlayan ve NATO'nun müdahalesi ile bir kaosa dönen Libya ayaklanmalarının yol açtığı zararlar, Libya'nın Kaddafi'li günlerin çok gerisine düştüğünü göstermektedir. NATO'nun 2011 yılında 'sivilleri korumak' bahanesi ile girdiği Libya'da yaptığı Bombardıman, 14 milyar dolara mal olmuştur. Libya'da taraflar arasında yapılacak bir siyasi görüşme veya barışçıl gösterilerin devam etmesi yerine dış müdahaleye maruz kalmıştır. Barışçıl olarak başlayan eylemler kanlı çatışmalara dönmüş, bu çatışmalar sonucu ülke birden çok parçaya bölünmüştür. Ekonomik sosyal ve kültürel anlamda gerileme yaşayan Libya tam bir savaş alanına dönmüştür. Yapılan bombardıman ve çatışmalar sonucu 558 okul faaliyet gösterememiş, 279 bin öğrenci okula gidememiştir. Ülkedeki hastanelerin % 44'ü 2011'den beri faaliyet gösterememiştir. 2016 yılında Libya'da 100 bin kişi İtalya'ya göç etmiş, 4,5 bini ise İtalya sahiline varmadan hayatını kaybetmiştir. 435 bin kişi ise iç göçmen durumuna düşmüştür (2017).

1.7.3. Yemen

Yemen'deki hükümet karşıtı gösteriler, 15 Ocak 2011'de Sana Üniversitesi'nde başlamış, kısa süre içinde ülkenin büyük bir bölümüne yayılmıştır. 13 ay süren gösteriler sonucu 33 yıllık Ali Abdullah Salih'in iktidarı sona ermiş ancak Yemen'deki çatışmalar hala devam etmektedir. Yemen dünyada sivil halkın en çok silah taşıdığı

lkelerden biri olmasına rağmen gösteriler ve protestolar barışıl olarak başlamış ve bu şekilde devam etmiştir. 1978’den beri iktidar olan Salih diğer Arap lkelerinde olduğu gibi ülkeyi bir aile şirketi gibi yönetmiş, en kritik kurumlara aile bireylerini yerleştirmiştir. Ancak zamanla ayyuka çıkan yolsuzluk, işsizlik, tarımın kötüye gitmesi, su sıkıntısı, alt yapı sorunları, petrol fiyatlarının arttırılması, siyasi istikrarsızlık, terör olaylarının tırmanması, dışarıdan müdahaleler, bölgeler arası dengesizlik ve her şeyden önce keyfi yönetim halkın sabrını taşırmıştır. 15 Ocak 2011’de Sana niversitesi’nde bir dizi gösteriler başlamıştır. Göstericilerin isteği Ali Salih’in iktidarı bırakması ve yaptıklarından dolayı yargılanmasıydı. Göstericilerin en çok kullandığı sloganlar ise tüm Arap Halk İsyancıları’na damgasını vuran “ırhal” “defol” ve “fel-yaskut en-nizam” “yıkılsın bu sistem” anlamına gelen hükümetin istifasını isteyen talepler içermekteydi (www.aljazeera.net, 2016).

Yönetim karşıtı gösterilerin artması ve protestoların ülkenin birçok yerine yayılması sonucu Ali Salih, 2 şubat 2011’de bir daha ki seçimlerde aday olmayacağını ve oğlunu da kendi yerine atamayacağını belirtmiştir. Ancak bu açıklamalar için vakit çok geç olmuştur. Hayatları boyunca Ali Salih iktidarı dışında başka bir iktidar görmeyen ve kendilerini dünyanın geri kalan ülke halklarıyla kıyaslayan, yaşları 15-30 arası değişen, çoğu eğitimli genç artık açık ve net bir şekilde böyle yönetilmek istemediklerini belirtmekteydiler. Ülkenin aşiretlerden oluşan bir yapıya sahip olması ve neredeyse bütün aşiret bireylerinin silahlı olması, Yemenli isyancılar için ilk başlarda iyi görünse de bu durum ilerleyen günlerde büyük felaketlere yol açacaktır. İlk başlarda göstericiler, bu aşiretlerin büyük çoğunluğunun desteğini almıştır. Hiçbir silah taşımadan, taşkınlığa ve yıkıma yol açmadan gösterilere katılan aşiret liderleri ilerleyen günlerde rejimin saldırıları karşısında kendilerini korumak zorunda kalmışlardır.

Yemen’de halkın meydanlarda toplanması için sosyal medya yerine daha çok geleneksel yöntemler ve dini araçlar kullanılmıştır. Yemen’de ezanlar bir sivil bağlanma çağrısına dönüşmüş, toplu namazlar ise sivil itaatsizliğin bir başka biçimi haline gelmiştir (Carapico, 2014: 162). Hiç şüphesiz gösterilerin en yoğun olduğu günler ise Cuma günleri olmuştur. Cuma gününün Müslümanlar nezdinde kutsal bir gün olması ve cuma namazını cemaatle eda etme gerekliliği, doğal olarak milyonların toplanmasına vesile olmuştur. Mısır ve İran’da olduğu gibi halkın toplanması için internet ve

şebekeler kesilebilir, yollar ulaşımına kapatılabilirdi. Ancak halkın neredeyse tamamının Müslüman olduğu bu ülkelerde Cuma namazı yasaklanamazdı. Bu yüzden en büyük ve en etkili gösteriler, bu günlerde olmuştur. Ancak Yemen de bu günler aynı zamanda sık sık kana bulayan günler haline gelmiştir. 25 Şubat Cuma günü onlarca gösterici ölmüş, 18 Mart'ta ise "Haysiyet Cuması" adı altında toplanan protestoculara sivil giyimli keskin nişancılar ateş açmış bu ateş sonucu 52 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu olay rejim saflarında büyük ayrılıklara yol açmıştır. Saf değiştirenlerin arasında ordu komutanları, generaller ve önde gelen aşiret liderleri de bulunmaktaydı (Carapico, 2014: 163). İnsan hakları izleme örgütünün verilerine göre Şubat ayından Aralık ayına kadar Yemen'deki gösterilerde 270 kişi öldürüldü. Buna rağmen insanlar sürekli "selmiye" "barış" çağrısında bulunmuştur (www.aljazeera.net, 2016).

İlerleyen günlerde rejimin geri adım atmaması, protestoculara sert müdahalede bulunması, aşiretler ile rejim askerleri arasında çatışmaların çıkmasına yol açmıştır. 22 Mayıs'ta başlayan silahlı çatışmalar, 3 Haziran'da başkanlık sarayında ki camiide meydana gelen bombalı saldırıyla rayından çıkmıştır. Saldırı sonucu danışma meclisinin başkanı öldü. Salih, ise ağır yaralandı. 15 Ocak'ta tamamen barışçıl ve hakçı nedenlerle başlayan gösteri ve protesto eylemleri, birer silahlı çatışmaya dönüşüp, ülkeyi bugüne kadar devam eden bir iç savaşa götürmüştür. Zamanla aşiret liderleri rejimden ayrılan komutanlar ve bazı muhalif parti liderleri harekette ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu da sıradan ve barışçıl yollarla hakkını aramaya çalışan insanları pasif duruma düşürmüştür. Böyle bir durumda her geçen gün çatışmaların büyümesi ve can kaybının artması sonucu BM Güvenlik Konseyi, Körfez İşbirliği Örgütü, ABD, İngiltere ve Avrupa Birliği'nin destek ve baskılarıyla taraflar arasında bir antlaşma imzalanmıştır. İmzalanan antlaşma gereği; Salih ve birlikte çalıştığı kişilerin yargılanmayacağı, Ulusal Birlik Hükümeti'nin kurulup, 3 ay içinde yeni bir anayasa taslağı hazırlaması şartıyla Salih'in, görevini, yardımcısı Abdurabbu Mansur el-Hadi'ye devretmesi kararlaştırılmıştır (Gün, 2012: 132).

Birleşmiş Milletler desteğinde 'demokrasiye geçişi' sağlamaya çalışan Mansur Hadi başkanlığında ki Yemen'de, 2005 yılında devrik lider Ali Salih'in desteğini de alan Husiler yönetime karşı isyan etti. İsyan sonucu Hadi, 22 Ocak 2015'te kabinesiyle

birlikte istifa etmiştir. İstifa sonrası Husiler ile Salih taraftarları ülkenin büyük bir bölümünü ele geçirmiştir. İstifa ettikten sonra Aden'e giden Hadi, Suudilerin de desteğini alarak 25 Şubat 2015'te istifasını geri aldığını ve görevinin başında olduğunu söyledi. Bunun üzerine Suudi Arabistan başını çektiği koalisyon güçleri ile birlikte 25 Mart 2015 yılında Husilere karşı savaş başlattı (Dursunoğlu, 2015). Buna ek olarak bölgede ortaya çıkan El Kaide'nin bir kolu olan AYEK, Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) gibi terör örgütleri ile aşiretler ve askeri fraksiyonlar arasındaki iktidar çekişmeleri Yemen'i insani krize doğru götürmüştür (www.bbc.com, 2015). 2015'ten bu yana Yemen'de meydana gelen çatışmalarda 10 bini aşkın kişi hayatını kaybetti. Nisan 2017'den beri ise Yemen'de 124 bin insanı kapsayan bir kolera salgınının başladığı ve 7 milyon insanın açlıkla karşı karşıya olduğu belirtilmektedir (www.sendika62.org, 2017). Özetle tamamen barışçıl olarak başlayan halk gösterileri, zamanla rejimden ayrılan elitlerin kontrolüne geçmiştir. Barışçıl hareket aşiret liderleri, ordu komutanları ve generallerin rejimle hesaplaşmaya girdiği bir iç savaşa dönmüştür. Bu karışıklığı fırsat bilen Suudi Arabistan öncülüğündeki Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar, Kuveyt, Ürdün, Fas, Mısır, Pakistan ve Sudan ise bölgedeki çıkarları için Yemene askeri müdahalede bulunmuştur (Cuzdan, 2015).

1.7.4. Bahreyn

Bahreyn'deki halk ayaklanmaları 14 Şubat 2014 tarihinde, Manama'daki İnci Meydanı'nda başladı. 14 Şubat'ta, İnci Meydanı'nda bir araya gelen binlerce Bahreynli siyasi reform talebinde bulundu. Basra Körfezi'nde yer alan ve yaklaşık 33 adadan oluşan Bahreyn halkı 2010 yılının sonlarında patlak veren Arap Halk Ayaklanmaları'ndan 6 ay önce, Ağustos 2010'da yoksulluk ayrımcılık ve siyasi özgürlük talebiyle sokaklara çıkmıştı. Bu eylemler güvenlik güçleri tarafından şiddet kullanılarak bastırılmış, yüzlerce kişi gözaltı ve işkencelere maruz kalmıştır. Onlarca web sitesi engellenmiş, medya kuruluşları kapatılmış ve kamuoyu tarafından tanınan Şii din adamı ve bloggerler işkence görmüştür. Tüm bu olaylar sıcaklığını korurken beraberinde domino taşları gibi etkisini gösteren Arap Halk İsyanları baş gösterdi. Tüm Arap ülkelerindeki halklar gibi Bahreyn halkı da diğer ülkelerdeki Arap kardeşlerinin zaferini kutlamaktan geri kalmadı. Zira 4 Şubat'ta yüzlerce Bahreynli Manama'daki Mısır konsoloslğunun önünde toplanıp, Mısırlı eylemcilere destek vermiştir. Bu esnada

Ulusal Demokratik Hareket Derneği Genel Sekreteri İbrahim Şerif, ülke içinde de reform istediklerini açıkladı (Millman vd., 2011).

Güvenlik güçleri ekim ayında, yaklaşan seçimlerde muhalefeti zayıflatmaya ve büyük baskı kurmalarına rağmen ülkenin en büyük muhalefet partisi olan El-Vifak, 40 koltuğun 18'ini almayı başarmıştır. Buna rağmen siyasi ve iktisadi anlamda bir şeyin değişmemesi, devletin Şiileri yönetimden uzak tutması, emniyet ve memuriyette Şiilere yer verilmemesi, meydana gelen eylemlerde Sünni, Arap ve Pakistanlıların ülkeye getirilmesi ve bunlara vatandaşlık verileceği korkusu, muhalefeti 14 Şubatta yönetimin bu uygulamalarına karşı sokağa çıkarmaya itmiştir (Hanieh, 2014:112-117).

Tarih boyunca Körfez, deniz ticaretinde önemli bir konuma sahip olan Bahreyn, Portekiz, İran ve Osmanlıların mücadele alanı olmuştur. 1602 yılında Bahreyn'i ele geçiren İran 1700'lerde yaşadığı çöküşle bu toprakların üzerindeki etkisi azalmıştır. 1783'te Kuveyt'ten gelen El Halife ailesi Bahreyn'i ele geçirmiştir. Bahreyn çoğunluğu Şii olan bir ülke olmasına rağmen Sünni bir aile tarafından yönetilmektedir. Bu da ülkede sık sık Şiilerin maruz kaldığı ayrımcılıklardan dolayı isyan etmesine yol açmıştır (Hanieh, 2014).Yıllardır yönetime karşı eylemlerde bulunan Bahreynliler, Arap Halk Ayaklanmaları'nın da etkisinde kalarak 14 Şubat 2011 yılında Babadan oğula geçen ve ülkeyi aile şirketi gibi yöneten El-Halife ailesine karşı ayaklanmıştır. 1 yılı aşan gösteri ve protestolarda yaklaşık 70'ten fazla kişi hayatını kaybetmiştir (www.aljazeera.com.tr, 2013).

14 Şubat "Öfke günü" adı altında toplanan Bahreynliler, sadece siyasi reform talebinde bulunmuştur. Ancak ilerleyen günlerde güvenlik güçlerinin meydanı boşaltmak için halka saldırması, 17 Şubat'ta 5 kişinin ölümüne, yüzlerce kişinin ise yaralanmasına sebep olmuştur (www.ntv.com.tr, 2011). Bu olay halkın daha çok sinirlenmesine ve direkt El-Halife hanedanına karşı ayaklanmasına sebebiyet vermiştir.

Eylemeleri bastırmada yetersiz kalan Bahreyn yönetimi, başını Suudi Arabistan'ın çektiği Körfez İşbirliği Konseyi ülkelerinden (KİK) yardım istemiştir (El Şehabi, 2014). Suudi Arabistan'ın kendisine 25 km yakınlıkta olan bu ada devletinde meydana gelen halk ayaklanmalarının kendi ülkesine sıçramasından korkması,

Bahreyn’de Şiilerden dolayı İran’ın bölgeye hâkim olabilme çekincesi ve her şeyden önce Bahreyn’deki el-Halife ailesiyle olan ekonomik çıkarları için 14 Şubat’ta Bahreyn’e askeri müdahalede bulunmuştur. Yaşanan olaylar sonucu 15 Şubat’ta ülkede üç aylık sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Bu dönem zarfında birçok hastane güvenlik güçleri tarafından istila edilmiş, yüzlerce eylemci, yazar, sağlıkçı ve Blogger tutuklanmıştır. 18 Şubat’ta İnci Meydanına yapılan polis baskını ile tarihi bir öneme sahip olan İnci Heykeli yerle bir edilmiştir. Suud desteğini alan Kral Hamad eylemcilere sert müdahalelerde bulunmuş, ülke genelinde yayın yapan yerli basına büyük baskı uygulamış, muhalif gazeteciler ise gözaltına alınmıştır (Hanieh, 2014; www.ntv.com.tr 2011).

Kısa sürede Suudi Arabistan ve İran arasında mezhepsel bir kriz haline gelen Bahreyn Halk İsyanları, Haliç ülkeleri ile İran arasında bir güç gösterisine dönmüştür.

1.7.5. Suriye

Suriye’de halk ayaklanmaları diğer Arap ülkelerinde yaşananlardan etkilenen bir grup gencin, Ürdün sınırındaki Dera kentinde duvarlara rejim karşıtı yazılar yazmasıyla başlamıştır. 15 Mart’ta duvarlara yazı yazan gençlerin tutuklanması ve ailelerine geri verilmemesi üzerine başlayan olaylar, hala devam etmekte ve kısa sürede bitecek gibi görünmeyen ‘minik bir dünya savaşı’ halini almıştır (Özügurlu, 2017). Duvarlara yazdıkları rejim karşıtı yazılar yüzünden tutuklanan 15 gencin ailesi (aşiretleri) ile polis arasında çıkan tartışmalar ilerleyen günlerde rejim muhaliflerinin de katıldığı kitlesel gösterilere yol açmıştır.

15 Mart’ta Şam’ın Şehitler Meydanı’nda bir araya gelen mahkûm akrabaları güvenlik güçlerince dağıtıldı. Ardından ölenlerin cenaze namazlarında ve Cuma çıkışlarında toplanan binlerce kişi, Esad karşıtı protesto gösterileri düzenlemiştir. Bu protestolar esnasında rejimin göstericilere sert müdahalede bulunması, göstericiler arasında güvenlik güçlerine saldıran provokatörlerin ortaya çıkması, Suriye’deki halk ayaklanmalarını kısa sürede şaibeli duruma düşürmüştür (www.aljazeera.com.tr, 2013). İlerleyen günlerde rejimin reform yapması halk nezdinde bir anlam ifade etmemiştir. Barışçıl gösterilerle başlayan halk ayaklanmaları kısa süre içinde silahlı muhalefete dönüşmüştür.

Temmuz 2011’de Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) kuruldu. Dış güçlerin müdahalesiyle Suriye’de tam anlamıyla bir iç savaş yaşanmaya başlamıştır. El Kaide’nin Irak kolu olarak ortaya çıkan Irak Şam İslam Devleti (İŞİD), Suriye’deki iç karışıklıkları fırsat bilerek Haziran 2013’te halifeliğini ilan etmiştir. İŞİD’in barbarca katliamlar yapması sonucu 22 Eylül 2014’te ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin, Suriye’de İŞİD hedeflerini vurmasına yol açmıştır (Zorlu, 2016). Suriye’de sivil protestoların bitmesiyle birlikte irili ufaklı onlarca silahlı örgüt ortaya çıkmıştır. Özellikle bu grupların kısa süre içinde radikal dini gruplara katılması, Suriye’de yaşananları içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Bu da zamanla Suriye’yi başını Rusya, ABD, İran ve Türkiye’nin çektiği uluslararası güçlerin mücadele sahasına dönüştürmüştür. Olayların başladığı 15 Mart 2011’den günümüz 2018’e kadar milyonlarca Suriyeli göç etmiş, yüz binlercesi hayatını kaybetmiştir. Merkezi İngiltere’de bulunan Suriye İnsan Hakları Gözlemci Komitesi, UNICEF ve Human Rights Watch gibi insan hakları örgütlerinin yayımladıkları raporlara göre 2017 yılına kadar Suriye’deki çatışmalarda 511 bin kişi hayatını kaybetmiştir (www.haberturk.com, 2018). Raporların verdiği istatistiklere göre 22 milyon nüfuslu Suriye’nin yarısı evlerinden ayrılmış, 5 milyona yakın Suriyeli komşu ülkelere göç etmiş, 6,1 Milyon kişi ise yerinden olmuştur. Yaklaşık 14 milyon insan ise acil yardıma muhtaç durumda (www.euronews.com, 2017).

1.7.6. Arap Halk İsyanları’nda Uluslararası Kamuoyunun Tutumu

1.ve 2. Dünya Savaşı’ndan sonra Orta Doğu bölgesi tamamen yeni bir şekil almıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılması, imparatorluk topraklarının Batılı güçler arasında bölüşülmesine yol açmıştır. Orta Doğu’nun en zengin bölgelerini kontrol altında tutan dönemin en güçlü iki süper gücü İngiltere ve Fransa olmuştur. Bu iki büyük devlet, 1916 yılında imzalanan Sykes Picot Antlaşması’yle bölgeyi içinde yaşayan ulusları dikkate almadan parsellemiş, masa başında cetvelle çizilen bu sınırlar ilerleyen yıllarda sürekli karışıklığın ve savaşların nedeni olmuştur. İkinci dünya savaşından sonra bölge Rusya ve ABD’nin güç oyunlarına sahne olmuş, 1990’lardan sonra iki kutuplu sistemin sona ermesi ile birlikte bölge de en etkili güç ABD olmuştur. Özellikle 2000’li yıllara gelindiğinde bölgede yıllarca ABD başta olmak üzere birçok AB ülkesi tarafından desteklenen otoriter tek adam rejimlerinin tahtları sallanmaya

başlamıştır. Sürekli artan genç nüfus, işsizlik, ekonomik sorunlar, yolsuzluk ve baskı insanlarda bir değişim talebini ortaya çıkarmıştır. Bu taleplerin kırılma noktası 2010 yılında Tunus'ta başlayıp, bütün Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya sıçrayan isyanlar olmuştur (Erdoğan, 2014: 263-265).

Bu isyanlar sırasında ve sonrasında uluslararası güçlerin tutumları bölge halkının refah ve huzurunun korunmasından yana değil güvenlik, ekonomik, sosyal ve dini çıkarlarından yana olmuştur. Bu ülkelerin başında AB ülkeleri, Amerika ve Türkiye gelmektedir.

1.7.7. AB Ülkelerinin Tutumu

Avrupa Birliği (AB) ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki ülkelerle resmi ilişkiler 1973 petrol krizinde yaşanmıştır. AB bu tarihten itibaren bölgedeki otoriter, diktatör yönetimlerle ekonomik ilişkiler kurmuştur. Özellikle liberal ekonomik anlayışını bu bölgeye yerleştirmek için büyük çaba sarf etmiştir. Bu girişimlerin ilki 1995'te Barselona süreci ile başlayan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (Euro-Mediterranean Partnership) 15 AB üyesi ülke ile 14 Akdeniz ülkesi arasında serbest ticaret bölgesi oluşturmak için temelleri atılan projedir. Proje, AB ülkelerini hemfikir kalması sonucu 2008'de 'Akdeniz için Birlik' adıyla hayata geçirilmiştir. Projenin amacı Akdeniz ülkelerine gerekli mali ve teknik desteği sağlayarak bu ülkeleri kalkındırmaktır. Bunu yanında proje, bu ülkelerde hukukun üstünlüğünü, demokrasi ve insan haklarının iyileştiren barış ve istikrarın sağlanmasını hedeflemiştir (Turan, 2012).

2010'nun sonlarında patlak veren Arap Halk İsyanları, AB'nin Akdeniz politikalarında değişikliğe gitmesine ve buna göre tutum belirlemesine yol açmıştır. İlk başlarda işbirliği yaptığı otoriter rejimlere karşı yapılan bu isyanlar, AB'yi tedirgin etse de bölgede yaşananlar ile ilgili 8 Mart 2011'de "Güney Akdeniz ile Demokrasi ve Refah Paylaşımı için Ortaklık" adlı bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride bölgede yaşanan değişim sürecinin tarihi boyutlara sahip olduğunu, bu değişimin bölgeyle sınırlı kalmayıp dünyanın geri kalanı ve özellikle AB için kalıcı sonuçlar doğuracağını belirtilmekteydi.

Bildiride ayrıca şu bilgilere de yer verilmekteydi:

"Komşumuz olan insanların bizim hakkımız olduğunu düşündüğümüz aynı özgürlüklerden faydalanma arzusunu içtenlikle desteklemesi gerekmektedir.

Avrupa ülkelerinin kendi demokratik dönüşüm deneyimleri bulunmaktadır. Avrupa Birliği, ilk olarak Güney Avrupa ve yakın zamanlarda da Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin otokrat rejimlerden demokrasiye geçişini destekleme konusunda gurur duyduğu bir geleneğe sahiptir... Demokratik, istikrarlı, müreffeh ve barışçıl bir Güney Akdeniz’de müşterek çıkarlar bulunmaktadır.” (www.european.eu, 2011).

AB olayların başladığı ilk günlerde bu tarz bir tutum sergilerken, bu tutum sürekli değişiklik göstermiştir. Zira AB hiçbir zaman yaşananlara karşı tam net bir tavır almamış, rüzgârın yönüne göre hareket etmiştir. Nitekim ilerleyen günlerde AB’nin belirttiği gibi “otokrat rejimlerden demokrasiye geçişi destekleme konusunda gurur duyduğu bir geleneğe sahip” olmadığı ortaya çıkmıştır. Mısır’da Mübarek devrildikten sonra seçilen cumhurbaşkanı Muhammed Mursi’nin askeri darbeye indirilmesi ve darbeci Sisi’nin göstericilere karşı orantısız güç kullanmasına karşı pasif bir tutum sergilemiştir. AB’nin bu tutumu başta Türkiye’de olmak üzere birçok ülkede eleştirilmiştir (www.aa.com.tr, 2013) AB Libya’da NATO’ya, Suriye’de BM’ye uymuş, bölgede ki saha incelemelerini ise Arap Birliği’ne bırakmıştır (Bal, 2014). Bu da AB’nin risk almayarak bölgedeki ekonomik çıkarlarını demokratikleşmenin önüne koyduğunu göstermektedir.

1.7.8. Amerika’nın Tutumu

Amerika’nın tutumu ise başta ‘ne olacak görelim’ tarzındayken, İslamcı cenahtan Mursi’nin Cumhurbaşkanı seçilmesiyle saflarını belli etmiştir. Orta Doğu’da, ABD’nin politikasını belirleyen en önemli etkenlerin başında istisnasız İsrail ve petrol gelmektedir. Bu iki unsuru olumsuz etkileyecek hiçbir oluşumun Amerika nezdinde meşruluğu yoktur. Bu yüzden Mursi’nin darbeye indirilmesinde sesini çıkarmadığı gibi Sisi’ye büyük destek sağlamıştır. Bunun nedeni ise Arap Halk İsyanları’nın patlak vermesi, Bin Ali ve Mübarek gibi Amerika’nın en iyi ortaklarının halk tarafından düşürülmesi, yerlerine İslamcı cenahtan gelen yöneticilerin gelmesi, bununla birlikte İsrail’in güvenliğinin tehlikeye gireceği korkusu ve sıranın diğer müttefiklere gelme çekincesiydi (Ataman, 2006)

1.7.9. Rusya’nın Tutumu

Rusya, özellikle 2000 yılında devlet başkanı seçilen Vladimir Putin ile Orta Doğu’ya yeniden açılmaya başladı. Arap Halk İsyanları’nın patlak verdiği ilk

dönemlerde birçok ülke gibi Rusya da temkinli davranışa da olayların Libya ve Suriye'ye sıçramasıyla bölge de aktif bir rol almaya başlamıştır. Özellikle Suriye'de Batıya karşı Esad'ın savunucusu konumuna gelmiştir. Rusya'nın Arap Bahar'ında rol almasının temel amacı bölgedeki askeri, siyasi ve ekonomik çıkarlarını korumaktır. Öte yandan Arap Halk İsyanları Rusya için özellikle Suriye'de Batıyla küresel güç mücadelesi verdiği alan haline gelmiştir. Suriye'de olayların 7 yıldır devam etmesinin Esad'ın hala devrilememesinin en büyük nedenlerinden biri de Rusya'nın aktif desteğidir. Arap Halk İsyanları'yla birlikte Rusya bölgede daha aktif olmuştur. Sovyet döneminden beri Suriye'yle sıkı ilişkilere sahip olan Rusya Suriye'de halk ayaklanmalarından sonra Orta Doğu'da Aktif rol oynamaya başlamıştır (Erşen, 2014). Mısır'da Muhammet Mursi yönetimi askeri darbeye indiren Abdülfettah El-Sisi önce savunma bakanı, 2014'te ise devlet başkanı sıfatıyla Moskova'ya iki ziyaret gerçekleştirmiştir. 2015 yılında ise Putin 10 yıl aradan sonra Mısır'a ilk ziyaretini gerçekleştirdi. Bu karşılıklı ziyaretlerde askeri, enerji ve ekonomik alanda karşılıklı antlaşmalar imzalanmıştır.

Arap Halk İsyanları'nda yakın komşuların da etkisi büyük olmuştur. Bu komşular ise Türkiye, Suudi Arabistan, Katar ve İran'dır. Bu dört devlet Arap Halk İsyanları'nı kendi ideolojilerine göre şekillendirmek ve kendilerine yakın gördükleri görüşün iktidara gelmesini sağlamak için çaba sarf etmişlerdir. Suudi Arabistan kurulduğu günden bu yana bilindiği gibi tüm Orta Doğu'da Vehhabiliği yaymak için büyük misyonerlik faaliyetleri sürdürmektedir. Bunun yanında tüm Orta Doğu'yu kasıp kavuran ayaklanmalardan etkilenmemek için mevcut diktatörleri gerek maddi gerekse askeri olarak desteklemiştir. İran'da aynı şekilde Şii inancını yaymak ve sürekli içinde patlak veren irili ufaklı protestoların Arap İsyanı ateşi ile alevlenmesini önlemek için bu süreçte aktif rol oynamıştır. Katar ise Arap Halk İsyanları'nın finansal kısmını üstlenmiştir. Gerek Suriye'de gerekse Mısır'daki olaylarda muhaliflerin finans kaynağı olmuştur.

1.7.10. Türkiye'nin Tutumu

Türkiye'de ise aktif olarak rejim ihracı girişimleri AK Parti(AKP) ile başlamış. Arap Halk İsyanları'nda ise Neo-Osmanlılık ideolojisiyle Arap Bahar'ında rol model olmak için büyük çaba sarf etmiştir. Gözen'e göre AKP'nin Mısır, Libya'daki

performansıyları Suriye'deki müdahaleciliği Arap Halk İsyancıları'nın sona ermesi yönünde bir etki yaratmıştır (Gözen, 2016). AKP'nin Mısır'da Hüsnü Mübarek'in devrilmesi sonucu iktidara gelen İhvan El Müslim'in cemaatine mensup Mursi'yle ilişkileri ve darbeye karşı sert tutumu Mısır, Türkiye ilişkilerinin bu güne kadar kötü gitmesine yol açmıştır.

Suriye'de büyük bir rol oynayan Türkiye olayların başladığı ilk dönemlerde her ne kadar Esad'a reform yapması ve halkın taleplerine kulak vermesi için tavsiyelerde bulunduysa da ilerleyen dönemlerde sert bir tavır takınmış ve Esad'ı "halkını katleden bir terörist" olarak karşısına almıştır (www.milliyet.com.tr, 2013). Türkiye'nin bu siyaseti ilerleyen yıllarda Esad karşıtı muhaliflerin eğitilmesinde ve örgütlenmesinde yardımcı olacak uluslararası arenada, bir nevi muhaliflerin temsilciliğini yapacak dereceye getirmiştir. Türkiye'nin Suriye konusunda böyle aktif bir siyaset izlemesinin nedenleri şu şekilde sıralanabilir: (Altun, 2016).

- Orta Doğu'da etkin dış politika
- Mülteci¹¹ Sorunu
- PYD'nin Türkiye'deki Kürtlere rol model olma çekincesi
- Rejim İhracı

Sonuç itibarıyla Türkiye gerek coğrafi gerek ise ideolojik konumu itibarıyla meydana gelen Arap Halk İsyancıları'nda aktif bir rol oynamış ve yaşanan olaylarda açıkça taraf tutmuştur.

¹¹ Türkiye Suriye'den gelenlere mülteci olarak almamaktadır. Kendisince belirlediği ve "misafir" olarak tanımladığı ancak uluslararası arenada hiçbir karşılığı olmayan bir statü ile kapılarını Suriyelilere açmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde ilk başta genel anlamıyla Modern Mısır hakkında bilgi verilecek, ardından Mübarek dönemi ve isyana giden süreçte etkili olan unsurlar üzerinde durulacaktır. Özellikle Mısır’da etkili olan toplumsal hareketler ve halk isyanlarını tetikleyen unsurlar ele alınacaktır. Mısır medyası hakkında genel bilgi verilecektir.

2. MISIR HALK İSYANLARI

2010’nun sonlarında Tunus’ta başlayan halk isyanları, 2011 Ocak’ında Mısır’a sıçradı. Mısır, Arap Halk İsyancıları arasında en çok konuşulan ülke oldu. Zira Mısır askeri, stratejik, dini ve kültürel konumu açısından Arap ülkeleri arasında en önde gelen ülkedir. 2011’de başlayan isyanlar, 33 yıllık Mübarek rejimine son vermiştir. Mısır tarihinde ilk defa bir başkan seçimle başa gelmiş, 1 yıl sonra yapılan darbeyle Mısır tekrar askeri rejime geri dönmüştür.

2.1. Modern Mısır Tarihi

Mısır tarih boyunca asker tarafından yönetilmiştir. Özellikle 1952 yılında krallığın feshiyle ilan edilen Cumhuriyet rejimiyle yönetilen Mısır’ın Muhammed Mursi hariç tüm liderleri askeri kökenlidir. Sırasıyla; Mısır’ı yöneten Muhammed Necib, Cemal Abdülnasır, Enver Sedat, Hüsnü Mübarek, Muhammed Mursi (ilk sivil Cumhurbaşkanı) ve şimdiki Mısır Cumhurbaşkanı Abdül Fettah El-Sisi gibi çoğu da askeri darbeler sonucu ordudan siyasete geçiş yapmış asker kökenli kişilerdir.

Mısır Arap Cumhuriyeti, gerek ekonomik, stratejik ve kültürel konumuyla gerekse güçlü ordusu ve dini eğitim sistemiyle Arap dünyasında her zaman ‘öncü ülke’ olma potansiyeli taşıyan bir ülke konumundadır. Arap dünyasına yön veren entelektüel birikimi, Sünni merkezli Müslüman Kardeşler ve El- Ezher gibi dini kurumlarıyla Nasır’ın başlattığı Arap milliyetçiliği ile Pan-Arabizm’in merkezi olması, sineması ve tarihiyle Mısır Arap ülkeleri arasında Mısırlıların deyiimiyle ‘Ümmü Dünya’ ‘Dünyanın Anası’ konumundadır. Bunun yanında Mısır sahip olduğu coğrafi konumu ve Süveyş kanalı gibi geçiş yolları ve İsrail’e olan komşuluğuyla da Arap ülkeleri arasında farklı bir konuma sahiptir.

Söz konusu bu etkenlerin tamamı doğal olarak Mısır'ı Arap dünyasının liderliğine itmektedir. Bu liderlik girişimleri özellikle Cemal Abdül Nasır döneminde (1952-1970) sıkça işlenmiş, bunun sonucunda kısa süreli de olsa (1958-1961) Suriye, Yemen ve Mısır'dan oluşan Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulmuştur. Nasır dönemi bir kuruluş ve var olma dönemidir. Bu dönemin en önemli olayları ise; krallıktan cumhuriyete geçiş, yıllardır süren İngiliz etkisinin ortadan kaldırılması, ülke kaynaklarının millileştirilmesi, ekonomik anlamda yerli ve milli yatırımların yapılması ve teşvik edilmesi, Sudan sorununun çözülmesi ve İsrail'e karşı yapılan savaşlardır (Marsot, 2010).

Nasır, daha çok Rusya ve bağılantısızlar yanlısı dış politika izleyip, içerde millileştirme ve sanayileşmeye yönelik adımlar atmıştır. Özellikle büyük toprak sahiplerinin topraklarına el koyması ve topraksız fellahlara (çiftçi) toprak vermesi, Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi, yerli sanayiye ağırlık vermesi gibi politikalar izlerken, Enver Sedat (1970-1981) daha çok ABD ve Batı yanlısı bir politika izleyip, liberalleşme yönünde adımlar atmıştır. Bu bağlamda Sedat'ın yaptığı ilk icraatlardan biri; Mısır ordusunu eğitmek için ülkede bulunan Sovyet teknisyenlerini sınır dışı etmek olmuştur. Bunun arkasını ABD yanlısı İsrail politikası izlemiştir. 1973 yılında Nasır döneminde kaybedilen Sina'yı geri almak için İsrail'e savaş açan Sedat, savaşla İsrail'i yenemeyeceğini anlamış, anlaşma yoluna gitmiştir.

Bunun sonucunda Sedat döneminin en önemli siyasi olayı olarak tarihe geçen ve Mısır-İsrail arasında gerçekleşen Camp David Antlaşması (1979) imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre İsrail 3 ay içinde Sina'dan çekilecek, karşılığında Mısır İsrail'in bağımsızlığını kabul edecek ve Filistin halkına yardım etmeyecekti. Nitekim bu karar gerek içeride gerekse dışarıda büyük tepkilere yol açmış, Sedat'ın Arap Zirvesi tarafından "ülkesine ve Arap milletine ihanetten" yargılanmasına, nihayetinde ise hayatına mal olmuştur. Mısır'ın İsrail'le yakınlaşması bütün Arap ülkelerinden uzaklaşmasına yol açmıştır. Ülkenin dış politikasında bir dönüm noktası olan Camp David Antlaşması yüzünden Mısır'ın, Arap Birliği ve İslam İşbirliği Teşkilatı'ndan (İİT) çıkarılmış, birçok devletle işbirliğini bitirmiştir.

Sedat'ın Mısır dış politikasında yaptığı Batı yanlısı değişiklik, uzun zamanda Mısır'a çok büyük etkisi olacaktı. Nitekim 1979'de Camp David'le atılan batı yanlısı dış politika, günümüze kadar devam etmektedir. Camp David Antlaşması'yla birlikte

Amerika'nın Mısır ordusuna yılda ortalama yaptığı yardımlar 1,5 milyar ABD dolarını geçmektedir (Sezen ve Delcker, 2013). Bu da Amerika'nın, bir asker devleti olan Mısır'ın üzerindeki etkisini bariz bir şekilde ortaya koymaktadır.

Nasır dönemini Mısır'ın kuruluş dönemi olarak ele alacak olursak Sedat dönemini de gelişme dönemi sayabiliriz. Bu dönemler daha çok savaş ve çatışmalarla geçmiştir. Mübarek dönemi ise savaşların bittiği, toplumsal hareketlerin geliştiği ve içe dönük iyileşme taleplerinin arttığı bir dönemdir. O yüzden bu bölümde 30 yıl Cumhurbaşkanlığı yapan ve Arap Halk İsyanları sonucu devrilen Mübarek dönemi ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.2. Mübarek Dönemi ve İsyan Giden Süreç

1981 yılında silahlı saldırı sonucu öldürülen Enver Sedat'ın yerine geçen yardımcısı Hüsnü Mübarek, Mısır'ı en uzun süre yöneten Cumhurbaşkanıdır. 25 Ocak 2011 tarihinde meydana gelen ve 18 gün süren protesto gösterileri sonucu iktidarı askere bırakıp, Cumhurbaşkanlığından çekilmiştir. Sedat'ın ölümünden sonra iktidara gelen Mübarek ilk başlarda basın özgürlüğünden bahsedip, demokrasiye vurgu yapsa da, çok geçmeden alışla geldik askeri diktatoryal yönetimleri devreye sokmuştur. Üniversitelerin basılması, gazeteci ve aydınların hapse atılması, siyasi parti, dernek ve Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) kapatılması 30 yıllık Mübarek döneminde alışla gelmiş uygulamalar haline gelmiştir.

Bunun dışında Mübarek sabıklarından daha rasyonel davranmış, Enver Sedat döneminde küstürülen (1989) ve Mısır'la ilişkilerini kesen Arap Birliği ve İİT ile ilişkilerini düzeltmiş, Birliğin Tunus'a taşınan merkezini tekrar Kahire'ye taşımıştır. Mübarek, gerek Araplarla gerekse İsrail'le ilişkilerini sağlam tutmaya çalışmıştır. Toplumsal tepkilerin arttığı dönemlerde siyasi parti ve muhalif gazetelerin kurulmasına izin verilmiş, tehlike ortadan kalkınca bu oluşumlara yönelik yasakları tekrar yürürlüğe sokmuştur. Zamana ve mekâna göre sürekli değişken bir politika izleyen Mübarek, 30 yıllık Cumhurbaşkanlığı döneminde 80 milyonluk Mısır'da en büyük sorun haline gelen işsizliğe bir çözüm bulamamıştır, iktidara geldiği dönemde vaat ettiği demokrasiyi sağlayamamış, aksine tam bir askeri diktatoryal yönetim kurmuştur. İşsizliğin artması, siyasi vizyonsuzluk, yolsuzluk ve rüşvetin artması, bürokrasinin her kuruma sirayet

etmesi, Mübarek iktidarının halkın gözünde itibar kaybetmesine yol açmıştır (www.bbcarabic.com, 2014)

İşsizlik oranının yüzde 9,6 olduğu, nüfusun yüzde 20'sinin günlük 2 doların altında gelirle yaşamlarını sürdürdüğü Mısır'da, tek adam rejimi 30 yıl olağanüstü yasalarla ülkeyi yönetmiştir. İç siyasette muhalefete izin vermeyen Mübarek, son zamanlarda ortaya çıkan tepkiler sonucu dar alanda havuç sopa politikasıyla muhalefete müsamahalı davranmıştır. 2011'de ataması gereken Cumhurbaşkanı yardımcısını belirlememesi, Mübarek'in kendi yerine oğlu Cemal'i seçeceği söylentilerinin artmasına yol açmıştır. Bu söylentiler ise başta devletin bürokratik ve askeri kesimi olmak üzere halkın genelinde rahatsızlık uyandırmıştır. Öte yandan; her geçen gün temel gıda fiyatlarının artması, Mübarek'in İsrail güvenliğini koruyan adımlar atması, Filistin konusunda sürekli tepki alan açıklama ve politikalar izlemesi halkın sabrını taşırıştır. Özellikle 2008-2009 yılında İsrail'in Gazze'ye yaptığı saldırılarda Mısır yönetiminin verdiği destek, yıllardır Filistin'in dışarıya açılan tek sınır kapısı olan Refah Sınır Kapısı'nın kapalı tutulması, 2003 Irak Savaşı'nda ABD'nin safında yer alması, Sudan'da ortaya çıkan iç karışıklıklarda sesiz kalınması, İran'ın her geçen gün bölgedeki gücünün artması karşısında Mısır'ın bölgedeki etkisinin azalması, başta Mısır halkı olmak üzere birçok Arap liderin tepkisini çekmiş ve Mübarek'in devrilmesi için çok sayıda Arap lideri Mısır halkını teşvik etmiştir (Ayhan, 2011).

Daha önce de belirttiğimiz gibi Mısır'da, Nasırlı ve Sedatlı yıllar daha çok yeni kurulan bir devletin temellerini atmak, savaş ve iç meselelerle geçti. Buna rağmen büyük değişimler sağlandı. Ancak Mısır'a en uzun süre yöneten Mübarek rejimi, Mısır tarihinde bir dönüm noktasıdır. Yakın dönem olarak ele alacağımız bu dönemde, gerek dünyada gerekse Mısır'da sosyal siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda birçok gelişme yaşanmıştır.

1981 yılında suikasta kurban giden Sedat'tan koltuğunu devralan Mübarek, birçok anlamda ayakları üzerine duran ve dışarıya karşı kendisini güvenceye almış bir ülkenin başına geçmekteydi. Mübarek'i bekleyen en büyük tehlike ise 80 milyondan fazla nüfusuyla ülkede yaşanan işsizlik sorunu ve sürekli gelişmekte olan dünyaya çok çabuk ayak uyduran Mısır halkının talepleri vardı. Zira Mısır'ı diğer Arap ülkelerinden

farklı kılan şey Mısır'ın sadece bir Arap ya da Orta Doğu ülkesi olmayışdır. Mısır coğrafi olarak yarısı Akdeniz, Afrika ve Orta Doğulu bir kimliğe sahiptir (Özkan, 2014). Etnik olarak ise sonradan Araplaşmış; ancak hiçbir zaman tam anlamıyla Arap olamayan Mısır, Firavun ırkından gelen Kıpti bir ülkedir. Ya da kendi deyimleriyle sadece Mısırlıdırlar.

Sedat döneminde, özellikle İsrail'le yapılan savaşlar bitirilmiş, 1979 Camp David Antlaşması'yla Mısır o güne kadar var olan en büyük sorununu da halletmiştir. Zira İsrail sorunu sadece dış politikayı etkileyen bir sorun değildi aynı zamanda birinci derece iç politikayı ilgilendiren ve etkileyen bir sorundu. Nitekim Nasır'dan Mübarek'e gelinceye dek İsrail'le sürekli bir savaş hali yaşayan Mısır halkına dönük dişe dokunur yatırımlar yapılmamış, tam aksine sürekli yaşanan savaşlar nedeniyle halktan canı ve malı talep edilmiştir.

Mübarek dönemi bu tehditlerin ortadan kaldırıldığı bir dönemdir. Bu yüzden Mısır halkı bugüne kadar ödedikleri ağır bedellerin karşılığı olarak devletten 'şerefli bir yaşam' için 'iş, aş ve özgürlük' talep etmekteydi. Mübarek iktidara geldiği ilk günlerde bu taleplere yönelik umut verici açıklamalar yapsa da bu umutların hiçbiri gerçekleşmemiştir. Her geçen gün fakirleşen halkın durumunda bir iyileşme gerçekleşmezken, tam aksine diğer liderlere nazaran Mübarek ailesi ve yakın çevresi en çok yolsuzluk ve fesatla anılır olmuştur (www.bbcarabic.com, 2014; www.aljazeera.net, 2017). Mübarek Dönemi Mısır'ın dışarıda ve içeride en çok borçlandığı bir dönemdi. Zira 11 Şubat 2011'de Mısır Cumhurbaşkanlığını bırakan Mübarek, arkasında 34,9 milyar dolar dış borç, 962,2 milyar Cüneyh (Mısır para birimi) borç bırakmıştır (Abdul Wahab, 2011).

Mübarek iktidara geldiği anda Sedat'ın ölmeden önce uygulamaya sokmaya çalıştığı infitah (açılma) politikasını yürürlüğe koymuştur. Neoliberal politikaları uygulamaya başlayan Mübarek, sermaye akışının önünü açmış, dışarıdan yatırımcıların sayısı artarken kamusal kurum ve kuruluşlarda özelleştirmiştir. Özellikle Neoliberal politikalarla birlikte Mısır'da çalışma şartları beklenmedik derecede kötüleşmeye başlamıştır. Buna karşı işçiler sık sık greve çıkıp, küçük çaplı protesto hareketleri düzenlemişlerdir. Sedat Dönemi'nde başlayan Neoliberal politikalar, devletin ekonomi üzerindeki etkisini azaltmakta, özelleştirme ve yabancı sermayenin artmasına buna bağlı

olarak kamu bürokrasisinin giderek zayıflamasına, orta sınıfın ise yoksullaşmasına yol açmıştır. Bu politikalar beraberinde orta sınıfın devletten kopuşunu da hızlandırmıştır. Bu konuyla bağlantılı olarak ilerde değineceğimiz ‘cemaatler’ kısmında devletten uzaklaşan orta sınıf cemaatler bünyesinde hayat bulmuştur. Zira Sedat’ın başlattığı, Mübarek’in devam ettirdiği Neoliberal politikalar en çok cemaatlerin işine yaramıştır.

Sürekli hareketli olan Mısır sokakları, özellikle 2003’te Irak ve Filistin işgalleriyle birlikte daha da hareketlenmiştir. Bu tarihlerde on binlerce insan Tahrir Meydanı’nda emperyalist işgalleri protesto etmiştir. 2004 yılına gelindiğinde ise bu protesto eylemlerinin sayısı 2662’yi bulmuştur. 2008 yılına gelindiğinde ise bu sayı 630’a yükselmiştir. 2010’ yılında ise Mısır sokakları neredeyse her gün birden fazla protesto eylemine sahne olmuştur (Özkoç, 2014: 46). Özellikle 2008’de patlak veren “ekmek isyanı” 1977 ekmek isyanından o güne dek Mısır’da görülen en büyük isyandır. İsyanın asıl sebebi ise temel besin maddesi olan ekmek kıtlığıdır. Nüfusun yüzde 20’sinin 2 doların altında geçindiği ülkede uzun ekmek kuyruklarında onlarca kişi hayatını kaybetmiş, Orta Doğu’nun en büyük tekstil kenti olan Mahal el- Kübra’da işçiler eylem yapmaya başlamıştır. Eylemler sırasında polisle yaşanan çatışmalar sonucu 2 kişi hayatını kaybetmiş, 100’den fazla kişi yaralanmıştır. Günlerce süren gösteriler güçlü bir muhalefetin bulunmayışı ve polis baskısı sonucu rejim üzerinde kalıcı bir etki oluşturmaya da hükümette büyük sarsıntıya yol açmıştır. Bu isyanlar aynı zamanda 25 Ocak 2011’de Mübarek’in devrilmesiyle sonuçlanacak halk isyanlarını başlatan hareketlerden birinin (6 Nisan Hareketi¹²) doğuşuna yol açmıştır. Kısaca 2010’a gelinceye kadar Mısır sokakları sürekli hareket halinde olmuştur. Özellikle işçiler, avukatlar, Tabipler Odası ve Gazeteciler Sendikası gibi toplumun birçok kesimi, yaşanan durumdan rahatsızlıklarını belirtmek için aktif faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Tüm bunlara rağmen Mübarek temel beslenme maddelerine her geçen gün yeni zamlar getirmiş, ülkede süt ürünlerine yüzde 20, sebzeye yüzde 15; ocakta kullanılan gaz fiyatına ise yüzde 40 zam yapmıştır (www.bbcarabic.com). Temel besin maddelerinin fiyatının sürekli artması, artan işsizlik, eşit olmayan sermaye dağılımı, çalışma saatlerinin artması gibi birçok olumsuzluğa rağmen IMF ve Dünya Bankası sürekli Mısır’ı öven açıklamalar ve raporlar yayınlamışlardır (IMF, 2010). Ancak bunların hiçbirinin gerçekte bir karşılığı olmamıştır. Bu rapor ve açıklamaların hiç biri

¹² 6 Nisan Gençlik hareketi adını 6 Nisan 2018’deki grevlerden almaktadır.

Mübarek'e karşı 2011'de baş gösteren halk isyanlarını bastırmaya yetmemiştir. Tüm bu ekonomik sıkıntılar yaşanırken, diğer tarafta Orta Doğu'nun en büyük istihbaratına sahip Mısır'da muhaliflere büyük baskılar uygulanmıştır.

Hürriyet ve adalet konusuna gelince Mısır, her şeyden önce bir polis devletidir. Fulya Atacan'ın deyimiyle "Mısır'da her canlı bir gün polisi tadacaktır" (2014). Çok kısa aralıklar dışında tarih boyunca sıkıyönetim yasalarıyla yönetilen Mısır tam anlamıyla polis ve asker ablukası altında bir devlettir. Halk İsyanları'ndan yıllar sonra (2015) ziyaret ettiğimiz Mısır'da gördüklerimiz halkın yıllar öncesi için anlattıklarından pek bir farkı yoktu. Mısır'da Çarşı, pazar, sokak ve meydanlarda polis noktaları bulunmaktadır. Ayrıca halkın arasına karışan sivil polis ve istihbarat elemanlarının sayıları tahmin edilmez derece de çoktur. Her an her yerde her hangi bir Mısırlı polis tarafından gözaltına alınabilir ve aylarca kendisinden haber alınamaz. Bu tür olaylar Mısır'da 'sıradan bir olay' sayılır. Hiçbir kanun tanımayan polis ve istihbarat elemanları Mısırlıların deyimiyle "kendi kanunlarını kendileri belirlerler" bu da insanların hesap sormalarını ya da haklarını aramalarını zorlaştırmaktadır. Daha kötüsü gözaltına alınan birinin hakkını aramadan önce yakınları tarafından nerede tutulduğu öğrenilmelidir. Çünkü yapılan gözaltı ve tutuklamalarda her hangi bir şekilde tutuklunun yakınları haberdar edilmez. Aylar süren tutukluluk sırasında dayak ve işkenceye maruz kalmamak büyük bir şans eseri ya da rüşvetle gerçekleşebilir. Bu durum, siyasi ya da sendikal hareketler yüzünden kişiler için değil sıradan halk için geçerlidir. Söz konusu siyasi ve sendikal hareketleri yürüten kişiler ise daha kötü muamelelere maruz kalmaktadır.

Nasır Dönemi'nde başlayan üniversite mezunlarını devlet kurumlarına yerleştirme projesi, Mübarek Dönemi'nde ordu ve polislik kurumları üzerinden devam etmiştir. Mısır'da temel sorun olan işsizliği hafifletmek isteyen Nasır, bütün devlet kurumlarına gereğinden fazla, düşük ücretlerle memur alımı yapmıştır. Bugüne kadar Mısır'da birçok kamu kurum ve kuruluşunda bilgisayar kullanılmamaktadır. Bunun nedenini yetkililere sorduğum da ise "bir bilgisayar 10 memurun işini yapıyor. Eğer buraya bilgisayar alınırsa bu yüz binlerce memurun işsiz kalması demek. Bu da kimsenin kolay kolay göze alacağı bir şey değil" demişti. Bugün ise geldiğimiz nokta da Mısırlılar için en büyük geçim kaynağı ordu ve polislik kurumları olmuştur.

Mısır tarihine baktığımızda halk isyanlarının neredeyse hepsinin birincil sebebi ekonomik nedenlerdir. Mısır'da farklı ırk ve mezhebi oluşumlar olmadığı için siyasi ve ideolojik olarak baş gösteren isyanlar neredeyse yoktur. Modern dönem Mısır tarihine baktığımızda meydana gelen halk isyanlarının tamamı açlığın ve sefaletin son noktaya geldiği halkın artık günlük ekmeğini temin etmekte zorluk çektiği dönemlere denk gelmektedir. Buna rağmen halk ayaklanmalarının tek nedeni ekonomik nedenler olarak gösterilemez. Özgürlük, haysiyet ve demokratik talepler de sonradan gelişen isteklerin arasında yer almaktadır. Ama gerek Ocak 1977 Sedat'ın yiyecek tahsisatına para yatırmayacağını duyurması sonucu meydana gelen 'yiyecek İsyanları' gerekse 1992'de meydana gelen depremde hükümetin ihmalkârlığı ve vaat ettiği konutların yapılmaması, gerekse Mübarek Dönemi'nde meydana gelen 'ekmek isyanları' sonucu patlak veren protestolar tamamen ekonomik temelli tepkilerdir (Marsot, 2010:134-145).

Özetle, Mübarek'in 30 yıllık iktidarı döneminde içeride ve dışarıda izlediği politikalar, başta Mısırlılar olmak üzere birçok Arap/Müslüman liderin tepkisini çekmiştir. Artan açlık, işsizlik, yolsuzluk ve polis baskısı beraberinde yeni bir muhalefet sınıfını oluşturmuştur. 2004'ten beri sürekli eylem ve protesto gösterilerine sahne olan Mısır sokakları, Tunus'ta yaşanan halk isyanlarıyla birlikte kitlesel bir isyana dönüşmüştür.

2.3.Mısır Medyası

25 Ocak 2011 halk ayaklanmalarından bu yana 7 yıl geçmesine rağmen Mısırlılar halen tek tip medya sektöründen yakınmaktadır. 30 yıl ülkeyi baskı ve şiddet ile yöneten Mübarek'i devirdikten sonra Mısırlıların uygulamaya çalıştıkları hedeflerden ilki ifade özgürlüğünü sağlamaktı. Ancak bu hedef bugüne kadar sağlanabilmiş değildir. Gerek Mübarek devrildikten sonra yönetimi devir alan askeri konsey gerek seçimle gelen İhvan gerekse askeri darbe ile yönetimi ele geçiren Sisi Mısırlılara bu fırsatı tanımamıştır. Bu gün gelinen nokta itibarıyla Mısır medyası en kötü günlerini yaşamaktadır (www.brookings.edu, 2018).

Tarih boyunca Mısır'daki medya sektörü iktidarın tekelinde ve denetiminde olmuştur. Bu durum Mısır'da sosyal medyanın alternatif bir kanal olarak tercih edilmesinin en büyük nedeni olmuştur. Merkez medyada kendilerine yer verilemeyen

muhalifler zamanla teknolojinin fırsatlardan yararlanmışlardır. Ancak bu imkânlarda çoğu kez sınırlı ve denetim altında olmuştur. Buna rağmen seslerini duyuracakları tek alternatif kanal olarak internetten ümitlerini kesmemişlerdir. Devlet ve özel medya sektörlerinin doğrudan veya dolaylı olarak hükümetin katı denetimi altında olması, özel medya sektörünün iş adamlarına ait olması, bu iş adamların şirketlerinin çıkarları için hükümetle işbirliğine gitmesini sağlamıştır. Bu yüzden 25 Ocak'ta halk isyanları Mısır'daki özel ve devlet medyası tarafından görmezden gelinmiştir. Bu engeli ortadan kaldıran etken ise yabancı kanalların sahada ki varlığı olmuştur.

Mısır medyası tarihsel olarak Orta Doğu'da büyük rol oynayan bir konuma sahip olmuştur. Özellikle 1950'li yıllardan sonra içerik üretiminde lider ülke olma özelliğini korumuştur. Mısır medyasının bu özelliği Mısır lehçesinin diğer tüm Arap ülkeleri tarafından kolayca anlaşılır kılmasını sağlamıştır. Özellikle Cemal Abdülnasır'ın yürüttüğü Arap milliyetçiliği beraberinde Mısır'ın diğer Arap ülkeleri üzerinde siyasi bir lider rolü oynamasını da sağlamıştır (www.yabeyrout.com, 2019).

Ayrıca Nasır döneminde kurulan Arapların sesi ve Orta Doğu radyoları bu dönemde tüm Arap ülkelerinde yayın yapan istasyonlardı. Enver Sedat 1979 yılında İsrail ile barış antlaşması yaptığında birçok Arap ülkesi Mısır'ı eleştirmiş ve nihayetinde Arap birliğinden çıkarılmıştır. Sedat elindeki medya gücünü bu ülkelerin aleyhine kullanmıştır. Öte yandan devletin medya ve sinema alanına yaptığı yatırımlar bugün hala Mısır sinema ve dizi sektörünün Orta Doğu'da birince sırada yer almasını sağlamıştır. Basılı medya Nasır döneminde (1956-1970) devletleştirilmiştir. Bağımsız veya siyasi bir parti ve gruba bağlı gazeteler ise 1980-90'larda yayılmaya başlamıştır. Bu gazeteler bir nebze bile olsa hükümet medyasının karşısında bir alternatif olmayı başarmışlardır. Ancak ilerleyen tarihlerde uydu teknolojisinin Mısır'da yayılmasıyla birlikte Mısırlılar özellikle kriz dönemlerinde yabancı radyo kanallarını alternatif haber aracı olarak görmeye başladılar. Mısır'da ifade özgürlüğü anayasa tarafından koruma altına alınmış olmasına rağmen hükümetler özellikle basın yayın alanında yasalar çıkararak medya ve basını baskı altında tutmaya çalışmaktadır. Bu yüzden yayıncılık sektörünün tamamı Mısır Radyo ve Televizyon Birliğinin kontrolünden geçmektedir. 1979 yılında kurulan bu kurum Mısır'da yayın yapan radyo ve televizyon kurumlarını kontrol altında tutan bir kurumdur (www.yabeyrout.com, 2004).

Yabancı kanalların Mısır'a girmesi ile birlikte tek tipleşen medya ya karşı yeni bir alternatif doğmuştur. Özellikle *CNN*'nin Mısır'da yayına başlaması bu alanda büyük bir yenilik sayılmaktadır. 1991'de patlak veren 1. Körfez savaşında *CNN*'nin uydu üzerinden yaşananları canlı olarak vermesi gerek dünya televizyonculuğu gerekse Mısır televizyonculuğu için bir ilkti. Özellikle *CNN* yayıncılığı Mısır'daki yayıncılık sektörüne çok şey katmıştır. Birçok alan da ilklere imza atan *CNN* Mısır'da yayıncılık ve habercilik alanında öncü rol oynamıştır.

Mısır medyasını büyük oranda etkileyen ikinci kanal ise *El-Cezire* olmuştur. 1996 yılında yayın hayatına başlayan *El-Cezire* Arap coğrafyasında saat başı haber sunumu yapan ilk televizyon kanalıydı. *El-Cezire* kanalı Katar emirinin ailesine bağlı olmasından dolayı birçok Arap ülkesinde her ne kadar Katar yandaşı olmakla suçlansa da Orta Doğu'da Arapça dilinde profesyonel yayın yapan tek Arap kanalı olmuştur. Bu yüzden başta Mısır olmak üzere tüm Arap ülkelerinin medya ve yayıncılık alanına birçok yenilik getirmiştir. Özellikle tartışma programları yapması ve bu programlarda zıt görüşlere yer vermesi Mısır başta olmak üzere Arap coğrafyasında bir ilktir. Her saat başı sunduğu haber programlarında konuk alması ve haberleri onlara yorumlatması o güne kadar Mısır'da yapılmayan bir yayıncılık türüydü (Abdullah, 2014).

El-Cezire yaptığı yayıncılık ile Mısır'da o güne kadar konuşulmayan, konuşulması yasak olan konuları tartışmaya açmaktan çekinmemiştir. Bunu yaparken uzman görüşlerin yanında sıradan vatandaşın görüşlerine de yer vermektedir. Telefon bağlantıları sosyal medya mesajları her akşam yapılan yayınların bir parçası haline gelmiştir. Bu gelenek bugüne kadar devam etmektedir.

2001 yılında Mısır çıkardığı bir kanunla uydu kanallarının sahada yer alabileceklerini açıklamıştır. Bu kanunla birlikte *Mihvar*, *Dream*, *El-Hayat*, *NTV*, gibi uydu kanalları Mısır'da yayın hayatına başladı. Bu kanalların yayına başlamasıyla birlikte medya sektörü çeşitlilik göstermiştir. Arap Halk İsyanları'nda sosyal medya etkisinin en fazla hissedildiği ülke istisnasız Mısır oldu. Mısır 1993'te internet ile tanıştı. Bu vesileyle Arap ülkeleri arasında internetin ilk kullanıldığı ülkedir. Mısır'da siyasi bloggerlerin aktif olarak ortaya çıktığı tarih ise 2005 yılıdır. Özellikle Web 2,0 teknolojisinin beraberinde getirdiği yeniliklerle bloggerler interneti çok aktif

kullanmaya başladı. Web 2,0'ın en büyük faydası siyasi aktivistler için pratik bir blogger uygulamasının olmasıdır. İlk başlarda küçük hikâyelerle başlayan bloggerler daha sonraları düzenli olarak memleket hakkında haber veren analiz yazan sayfalar haline gelmiştir. Özellikle 2008 yılında Mahal El-Kübra'da başlayan işçi grevleri ile birlikte bloggerler Mısır gündemine oturmaya başladı. Birçok siyasi aktivistin bir araya gelerek kurduğu 6 Nisan hareketi o güne kadar yayın yapan en bilindik bloggerlerin öncülüğünde kurulmuştur. İnternet üzerinden yayın yapan bloggerler gerçek isimleri ile yayın yapmaktaydılar. O tarihlerde blog yazan bazı bloggerlerin takipçi sayısı Mısır'da günlük basılan bazı gazetelerin sayısından fazlaydı (Abdullah, 2014). Günümüzde 104 milyonu aşan Mısır nüfusunun 9.4 milyonu yurt dışında geri kala 94 milyonu aşkın nüfus ise Mısır'da yaşamaktadır. Mısır nüfusun 4'te birinden fazlası okuma yazma bilmiyor. Mısır genelinde nüfusun sadece %24'ü internet kullanmaktadır (www.aawsat.com, 2017). Okuma yazma oranının artmasıyla internet kullanıcılarının da sayısının artması bekleniyor.

2.4. Mısır'da Toplumsal Hareketler

2011'de meydana gelen halk hareketleri Arap dünyasında bugüne kadar eş görülmemiş ayaklanmalardır. Özellikle Mısır Halk İsyanları'nın etkisi tüm coğrafyada hissedilmiş nedenleri bu güne kadar tartışılmaya devam etmektedir. Zira Mısır birçok yönüyle Arap dünyasının lokomotifi konumundadır. Bu yüzden Mısır Halk İsyanları'nı incelerken isyanların başlatıcısı ve sonlandırıcısı konumunda olan Mısır'daki toplumsal hareketlerinin kısaca tarihine değineceğiz.

2.4.1. 2000'den 2011'e Kadar Mısır'da Toplumsal Hareketler

Mısır'da toplumsal hareketlerin tarihi 1798 Fransız istilasına kadar gitmektedir. Napolyon Bonapart komutasındaki Fransız ordusundan sonra İngiliz ordusu Mısır'ı istila etmiştir. Mısırlıların işgalci güçlere karşı verdiği örgütlü mücadele aynı yıllara denk gelmektedir. Nitekim Temmuz 1798'te Mısır'ı işgal eden Fransızlara karşı Mısırlılar, Ekim ayında ayaklanmaya başlamıştır. Bu ve sonrasında meydana gelen ayaklanmalar ve hareketlilikler gerçek anlamda bir toplumsal hareket örneği oluşturma da ilerleyen zamanlar da oluşan toplumsal hareketlerin temelini atmıştır. Mısır'da ortaya çıkan toplumsal hareketler 3 aşamada ele alınabilir.

Bunlar: birinci dönem toplumsal hareketler: Fransız ve İngiliz işgaline karşı kurtuluş ve bağımsızlık mücadelesi veren toplumsal hareketler.

İkicisi ise Arap milliyetçiliği; Irak'ın işgali ve Filistin davası çerçevesinde toplanan ve amaçlar doğrultusunda faaliyet gösteren hareketler. Bu hareketler, ABD'nin 11 Eylül'den sonra terörle mücadele kapsamında bölgede ılımlı ve açık siyaset çerçevesinde demokratik değerleri bölge halkına 'benimsetmek' adına desteklediği ya da izin verdiği ortamda rahat hareket eden siyasi hareketlerdir. Bu dönemde ortaya çıkan ve büyük bir gelişme sağlayan hareketler ise Kifaye (Artık Yeter) ve Değişim için Mısır hareketidir. Zira ileride de göreceğimiz üzere bu iki hareket Mısır yakın tarihinde önemli katkıları olan hareketlerdir.

Üçüncü ve günümüze kadar devam eden aşama ise tam anlamıyla birinci ve ikinci aşamadan tamamen ayrılmamakla birlikte temel hedefleri sağlık, eğitim, sosyal politikalar, özgürlük, haysiyet ve adalet temelli modern anlamda küresel toplumsal hareketler oluşturmaktadır (Shobaki, 2011).

Biz bu çalışmamızda üçüncü kısımda yer alan ve 25 Ocak 2011 Mısır Halk İsyanlarını başlatan ve bu isyanlarda aktif rol alan toplumsal hareketleri ele alacağız. Üçüncü bölümde yer alan toplumsal hareketlerin birçoğunun kurucu tabanı, ikinci bölümdeki toplumsal hareketlerin kadrolarından oluşmaktadır. Bu hareketler zamanla küresel toplumsal hareketlere evrilmiştir.

2.4.2. Mısır İçin Değişim Hareketi (Kifaye) Yeter

1970'lerde öğrenci hareketine liderlik etmiş birçok farklı kesimden kişilerin oluşturduğu bu hareket, çok geniş ve kapsamlı bir muhalif hareket oluşturmıştır.

Mübarek'in başında olduğu mevcut sistemin değişmesi gerektiğini savunan hareket, yeni bir anayasanın hazırlanmasını istemektedir. 2000'li yıllarda Filistin intifadasına (ayaklanma) destek için kurulan hareket ilerleyen yıllarda iç siyasetle ilgilenmeye başlamıştır. 2004 yılında ise özellikle Mübarek Dönemi'nde ileri bir aşamaya gelen yolsuzluk, bürokrasi, işsizlik ve fakirlik gibi konulara değinmeye başlamışlardır. Hedeflerinin gerçekleşmesi için de Mübarek'in iktidarı bırakmasını talep etmişlerdir (Nasrawi ve Yunus, 2007: 58).

Hareketin gelişmesinde etkili olan olaylar ise Mübarek'in iktidarı oğlu Cemal'e bırakacağı söylentileri ve Mısır Büyükelçisinin İsrail'e geri dönmesi ile olmuştur. Kifaye (Yeter Artık) ismi de başta Mübarek iktidarı ve onunla birlikte baş gösteren sorunlara karşı bir tepkiyi ifade etmektedir.

Hareketin sloganı ise Mübarek'in iktidarı oğluna miras yoluyla bırakmasına veya uzatmasına karşı 'mirasa ve uzatmaya hayır' şeklinde olmuştur. Kifaye'nin Mısır'da büyük ses getirmesinin en önemli nedeni herhangi bir dini ve siyasi yapıya bağlı olmamasıdır. Diğer nedenler ise herkesin katılımına açık olması, mesajların kısa ve net olmasıdır. Buna bağlı olarak hareket gerek geleneksel gerekse yeni medyayı çok aktif olarak kullanmıştır (Abdulhadi, 2017).

Bunun içindir ki Kifaye Mısır toplumuna protesto ve eylem kültürünü yerleştiren hareket olarak bilinmektedir. Zira hareket yıllardır hiçbir iktidar ve siyasi parti tarafından dile getirilmeyen halkın temel yaşam taleplerini 'yolsuzluk, işsizlik ve zulüm yeter' sloganı ile dile getirmişlerdir.

Bunun dışında hareket, kurulduğu günden bu yana baş gösteren bütün işçi eylemlerinde aktif olarak yer almıştır. Mısır'ın birçok yerinde Mübarek rejimine karşı eylemler düzenlemiştir. Ayrıca hareket sadece Mısır'da değil, genel olarak Arap coğrafyasında özgürlüklerin korunması, ekonomik sorunlar, yoksulluk ve yolsuzlukla mücadele konularında önemli bilinç oluşturmaya başarmıştır (Yıldırım ve Abdulcelil, 2012). İsrail ve ABD'nin bölgedeki politikalarının etkisiyle doğmuş olan Kifaye'nin, ABD ve İsrail'i hedef alacak eleştirilerden kaçınması hareketin Batı destekli bir oluşum olduğu eleştirilerini de beraberinde getirmiştir. Özellikle hareket içindeki seküler kesimin Batı desteğini kaybetmemek için Irak'ın işgali ve Filistin sorunu konusunda, Amerikan karşıtı bir tutum benimsememesi ilerleyen zamanlarda hareket içinde anlaşmazlıklara sebebiyet vermiştir.

Açıkça Mübarek rejimine karşı çıkan bir oluşum olduğu için Mübarek 2005'te tekrar seçilince harekete büyük baskı uyguladı ve bunun sonucu hareketin her alanda sesi kesildi. Medyaya çıkması ya da barışçıl eylemler yapması engellendi, birçok aktivist tutuklandı. Ancak bu baskılar hareketin 25 Ocak halk isyanlarının temelini atmasına yol açacaktır. Zira 25 Ocak 2011 halk isyanlarının en büyük ayaklarından biri Kifaye hareketidir.

2.4.3. Filistin Halk Ayaklanmasını Savunan Mısır Halk Komitesi

Komite, Filistin Halk Hareketleri'nin başlamasından sonra 14 Ekim 2000 yılında kuruldu. İsrail Cumhurbaşkanı Ariel Şaron'un, Mescidi Aksa'yı basmasından hemen sonra kurulan hareketin temel amacı; Filistin halkıyla yardım ve dayanışma içinde olmaktı. Hareketin ilk yaptığı faaliyet ise Mısır Cumhurbaşkanı ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'ne, Filistin'i tanınmaları ve korumaları gerektiğine dair birer metin göndermek olmuştur. Hareket devamında büyük imza kampanyaları ve insani yardım faaliyetleri düzenlemiş, Filistin ayaklanmasının Mısır ayağı gibi çalışmıştır. Zira hareketin üyeleri köy köy dolaşp halktan gıda, giyim ve işe yarayacak her türlü malzemeyi alıp Filistinlilere teslim etmiştir (Al-Qamhawi, 2014).

2.4.4. Değişim İçin Halk Hareketi (Hürriyet, Şimdi)

Değişim İçin Halk Hareketi, Kifaye hareketi ile aynı tarihlerde kuruldu. Birçok yönden Kifaye hareketiyle ortak hedefler gözeten hareket, siyasetin ıslahı ve yeni bir cumhurbaşkanının seçilmesini talep etmiştir. Kullandığı slogan ise 'ne miras ne devam ne askeri yönetim' şeklinde olmuştur. Bu sloganla ilk defa bir toplumsal hareket açıkça Mısır'da askeri bir yönetimin olduğunu ve bunu istemediklerini dile getirmiş, yaptığı eylemlerde de bunu kullanmıştır. İlk başlarda siyasi ve dini oluşumlarla yola çıkan hareket, bu birleşimin halk nezdinde itibar görmediğini anlayınca bütün siyasi ve dini oluşumlardan arınma yoluna gitmiştir. Hareket zamanla tamamen sol endeksli bir çizgiye evrilmiştir. Bu evirilmeye birlikte gerek işçi sınıfından gerekse toplumun geri kalanından destek bulmuştur. Hareketin kısa süre içerisinde köklü değişim yapması, İslamcı milliyetçi bir çizgiden tamamen solcu bir çizgiye geçmesi hareketin ömrünü kısaltmıştır. Değişim İçin Halk Hareketi zamanla Kifaye hareketiyle bütünleşerek Mübarek karşıtlığı temelinde Değişim İçin Ulusal İttifak Platformu'nda bir araya gelmiştir (Abdulhadi, 2017).

2.4.5. 6 Nisan Hareketi

6 Nisan Hareketi büyük çoğunluğu gençlerden oluşan ve açıkça hiçbir siyasi parti veya dini gruba bağlılığı olmayan insanlardan oluşan ve faaliyetlerinin büyük çoğunluğunu sosyal medya aracılığıyla yapan bir harekettir. 6 Nisan hareketi, her yaş grubundan "geleceğe yönelik daha demokratik bir ülke umudu olan" bireylerden oluşmaktadır. Hareketin temelleri, 2007 sonunda Ahmed Mahir ve Ahmed Salah

tarafından atılmış, 6 Nisan 2008’de yapılması planlanan greve destek amacıyla kurulmuştur.

6 Nisan 2008’de Mahal’da patlak veren grevle adını duyuran hareket, bu eylemlerde açıkça Mübarek’in devrilmesini talep etmiş ve Mübarek’in posterlerini yakmışlardır. 2008 greviyle büyük destek toplayan hareket, bundan sonra sık sık işçi grevlerinde ve sosyal medya üzerinden aktif olarak rol oynamaya başlamıştır. 25 Ocak’ta da halkın sokağa dökülmesini isteyen ilk hareketlerdendir. Barışçıl yollarla yapılan eylemlerin değişim getireceğine inanan hareketin hedefleri arasında; Anayasanın değişmesi, olağan üstü halin kaldırılması, adil seçimlerin yapılması, barışçıl demokratik değişim anlayışının genelde benimsenmesi bulunmaktadır (www.6 April.org, 2019).

Bunun dışında hareket, her sene düzenli olarak grev ve sokağa çıkma çağrısı yapmıştır. Ancak birçok nedenden dolayı istenilen etkiyi yaratacak kalabalığa ulaşamadığı için bu grev ve sokağa çıkma çağrılarının somut bir etkisi olmamıştır.

Mısır’da Mübarek’in devrilmesinde büyük rol oynayan hareket, Mübarek sonrası dönemde de muhalefet rolünü devam ettirmiştir. Zira Mübarek sonrası seçimle iktidara gelen Mursi’nin askeri darbeyle devrilmesinde, 6 Nisan Hareketi’nin büyük etkisi olmuştur. Mursi’nin halkın genelinin taleplerini yerine getirmemesi, başını 6 Nisan Hareketi’nin çektiği birçok grup ve hareketin tekrar meydanlara çıkmasına neden olmuştur (Telci, 2011).

2.4.6. İşçi Hareketleri

Mısır’da fabrika ve sanayileşmeyle başlayan işçi sınıfı her ne kadar Mehmet Ali Paşa’yla başlasa da gerçek anlamda bilinçli ve hakkını arayan işçi sınıfı liberalizmin Mısır’a girmesiyle başlamıştır. Özellikle Mübarek döneminde işçi sınıfı ayrımı gerçek anlamda ortaya çıkmış, yapılan özelleştirme çalışmaları çerçevesinde işçilerin birçok hakkı ellerinden alınmıştır. Bu dönemde işçi sendikaları ve işçi örgütleri seslerini duyurmaya başlamıştır. İlk başlarda sadece ekonomik taleplerde bulunan işçi sınıfı, ilerleyen dönemlerde siyasi, toplumsal ve ekonomik alanlarda da seslerini duyurmuşlardır.

Mısır’da ilk işçi gösterileri 1882 yılında İskenderiye’deki Port Sait Limanı’nda ortaya çıkmıştır. Limanda yük taşıma işinde çalışan işçiler, ücretlerinin arttırılması için

İngiliz kömür şirketine karşı gösteriler düzenlemişlerdir. Ancak Mısır'da örgütlü işçi hareketinin ortaya çıkışının başlangıcı olarak kabul edilen gösteriler ise Aralık 1899'ta başlayıp, 1900'de biten sigara fabrikasında çalışan işçilerin başlattığı ve üç ay süren eylemlerdir. Bu eylemler sonucu sigara işçileri sendikası kurulmuştur. 2006 yılına gelindiğinde Mısır'da işçi hareketleri daha aktif olarak faaliyet göstermektedirler. Sendika ve firma bazlı, çok eski bir grev ve eylem tarihine sahip olan Mısırlı işçiler, 2006'da bir hareket olarak daha organize ve örgütlü bir şekilde hareket etmeye başlamışlardır. Nitekim Mısır'daki işçi sendikalarının hepsi resmi olarak hükümete bağlı olan kuruluşlardı. Birçok işçi sendikasının yöneticileri ise Mübarek'in partisi olan Ulusal Demokrat Parti üyesiydiler. Bu yüzden hiçbir zaman hükümetin ve destekçileri olan işverenlerin zararına bir kararın alınmasına müsaade etmemişlerdir. Ancak aşırı derece yandaşlık, 2006'da birçok yerde yeni işçi liderlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hükümet zamanla resmi sendikalara alternatif bir konuma gelen işçi liderleriyle masaya oturmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte hükümetten bağımsız işçi sendikalarının kurulması talebi dillendirilmeye başlanmıştır. Nitekim 2006'da başbakan tarafından çıkarılan 467 sayılı yasaya göre işçiler birçok hakkını kaybetmiştir. Bu karara karşı greve giden işçiler, 3 gün sonra haklarını geri almışlardı (Abdulhadi, 2017).

2007'de ise Emlak Vergi İdaresi Çalışanlarının başlattığı greve, farklı kurumlardan katılımlar olmuştur. 14 gün süren grev sonucunda işçilerin talepleri yerine getirilmiştir. Bu grevden sonra ilk bağımsız işçi sendikası kurma fikri ortaya çıkmıştır. Emlak Vergi İdaresi Çalışanları Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun 87-98 maddelerini temel alarak bağımsız bir sendika kurdu. 2009'da ise Mısır'da ikinci bağımsız işçi sendikası olan Sağlık Teknisyenleri Sendikası kuruldu. 2011 halk ayaklanması öncesine kadar Mısır'da toplam 4 bağımsız işçi sendikası kurulmuştur. Bunlar: Emlak Vergi İdaresi Çalışanları, Sağlık Teknisyenleri, Öğretmenler ve Emekliler sendikalarıdır. 6 Nisan 2008'de Orta Doğu'nun en büyük tekstil kenti olan Mahal'de patlak veren işçi isyanları bu sefer işçiler ve gençlerin kaynaşmasına ve 6 Nisan gençlik hareketinin kurulmasına yol açtı. 2009 yılına gelindiğinde çeşitli insan hakları merkezlerinin aktardığı bilgilere göre Mısır'da 478 işçi eylemi olmuştur (Mustafa ve El- Yakubi, 2015).

25 Ocak 2011 halk isyanlarına gelinceye kadar, Mısır'ın dört bir yanında irili ufaklı eylem, grev ve gösteriler yapılmıştır. 2006 yılından, 2011 yılına gelinceye dek Mısır'da meydana gelen eylem, grev, gösteri ve toplanmaların listesi aşağıdaki gibidir.

Tablo 2. 1. 2006-2011 Yılları Arasında Mısır'da Meydana Gelen Eylem, Grev, Gösteri ve Toplanmaların Listesi

Yıl	Toplanma	Oturma Eylemi	Grev	Gösteri	Diğerleri	Toplam
2006	72	69	47	24	10	222
2007	190	199	199	104	-	692
2008	27	218	122	77	28	447
2009	27	184	123	79	65	478
Nisan 2010'a kadar	14	62	40	36	35	187
Toplam	305	732	581	320	138	2026

Kaynak: Mısır Ekonomik ve Sosyal Haklar Merkezi

İşçi sendikaları 25 Ocak 2011 halk isyanlarında büyük katılım sağlamışlardır. Mısır gibi orta sınıfın olmadığı toplumun zengin ve fakir olmak üzere iki sınıftan oluştuğu bir ülkede, nüfusun büyük çoğunluğu işçi olarak çalışmaktadır. Çalışan işçilerin büyük çoğunluğu resmi ya da bağımsız sendika üyesidir.. Bu yüzden Mısır'da patlak veren isyanlarda işçilerin çok büyük bir etkisi olmuştur. Zira Mısırlı işçiler bu güne kadar çıktıkları grev ve eylemlerin neredeyse tamamında taleplerini elde etmeyi başarmışlardır (Mustafa ve El- Yakubi, 2015). Kısaca Tunus'ta olduğu gibi Mısır'da devrimi başlatan işçilerin grev ve isyanlarıdır denilebilir. Tunus İşçileri Komünist Partisi Sözcüsü ve Al Badil Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hama Hammami Tunus Devrimi için yaptığı değerlendirme Mısır devrimi için de geçerlidir. Hammami, devrim esnasında internet ve Facebook gençlerinin de olduğunu; ancak bu devrimin internet veya Facebook devrimi olmadığını belirtmektedir. Hammami devrimde belirleyici rolü oynayanlar 'diplomalı genç işsizlerdir' der. Nitekim Mısır'a da baktığımızda bu bağlamda değişen bir şey olmadığı görülmektedir.

Sonuç olarak yukarda da belirttiğimiz gibi Mısır'da hala 12 milyon insan garajlarda ve mezarlıklar da yaşıyor. Halkın büyük bir kısmı ise çok düşük maaşlarla çalışıyor. Mısır'da toplumun en büyük kesimini oluşturan işçiler genel greve gittiğinde o güne kadar Mübarek'in asla iktidarı bırakmayacağını düşünen insanlar ümitlenmeye ve sokaklara çıkmaya başlamıştır. Nitekim bu umut Mübarek'in sonu olmuştur.

2.4.7. Öğrenci Hareketleri

Mısır'da öğrenci hareketleri modern Mısır'ın kuruluşundan öncesine uzanmaktadır. Fatımiler döneminde kurulan El-Ezher Üniversitesi'nin öğrencileri tarih boyunca Mısır ve komşu ülkelerde meydana gelen sosyal ve siyasi gelişmelerle etkileşim içinde olmuştur. Özellikle Fransızların ve ardından İngilizlerin Mısır'ı işgali sırasında işgal güçleri ve işbirlikçilerine karşı büyük mücadeleler vermişlerdir.

Gerçek anlamda öğrenci örgütlenmeleri Mehmet Ali Paşa zamanında başlasa da peş peşe gelen savaşlar ve ardından Fransız ve İngiliz sömürüleri öğrenci hareketlerini sadece sömürgeye ve işbirlikçi yöneticilerine karşı kurtuluş mücadelesi vermeye zorlamıştır. Ancak 2. Hıdiv Abbas Hilmi döneminde tekrardan çeşitli alanlarda öğrenci hareketleri kurulmuştur. Özellikle bu dönemde kurulan öğrenci hareketleri 1919 devriminde büyük rol oynamışlardır (Afifi, 2014).

2000'lerden sonra ise öğrenci hareketleri başa Filistin ve Irak işgali olmak üzere gerek dış gerekse iç politikada önemli derecede muhalefet görevi görmüşlerdir. Bu tarihlerde solcu gençler ile İslamcı öğrenciler arasında belli konularda stratejik işbirliğine gidilmiştir. 2005 yılında bu iki kesime bağımsız öğrenciler de katılarak hükümet yanlısı öğrenci hareketlerine karşı Özgür Öğrenci Birliği kurulmuştur. Bu öğrenci hareketi ülkenin en önde gelen Hilvan, Ayn Şems ve Kahire Üniversitesi gibi büyük üniversitelerde faaliyet göstermişlerdir. Ondan sonraki süreçte ise gerek 2008'de Mahal'da ortaya çıkan işçi isyanlarında gerekse 25 Ocak'taki halk isyanlarında bu öğrenci hareketleri birincil derecede rol oynamışlardır (Özkoç, 2014).

2.4.8. Kadın Hareketleri

Mısır'da kadın tarih boyunca toplumsal konularda en önde yer almıştır. Firavunlar döneminden günümüze kadın toplumsal olaylarda aktif olarak rol oynamıştır. Özellikle 1798 Fransız İşgali'yle birlikte Mısırlı kadınlar her protesto ve gösteride yer

almıştır. Özellikle 1919 yılında İngilizlere karşı başlatılan kurtuluş mücadelesinde kadınlar çok aktif rol oynamışlardır. Osmanlı döneminde de birçok kez valilerin keyfi yönetimine, yapılan zamlara karşı tepki göstermişlerdir (Kemal, 2004). 1919 devrimiyle birlikte kadınlar ilk kez başkanlığını Hediye el-Sharawi'nin yaptığı Merkez Kadın Komitesi'ni kurmuşlardır. Bu birlik Arap ülkeleri arasından kurulan ilk kadın örgütüdür. Modern Mısır tarihiyle birlikte kadın farkındalığı arttıkça kadın hareketleri de artmıştır. Özellikle Sedat döneminde kadınlar daha fazla örgütlenip, haklarını daha fazla savunur olmuştur (Şükrallah, 1998).

Mübarek döneminde kadın hareketleri daha çok artmıştır. Özellikle toplumda kadın okuryazarlığının artması, kadının haklarını aramasının yolunu açmıştır. Zamanla kadın hakları cinsiyet eşitliği, kadın sünneti ve taciz gibi olaylara karşı kadınlar seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Ancak Mısır gibi ataerkil ve geleneksel dini değerlere sahip bir toplumda bu kolay olmamıştır. Kadınların seslerini rahatça duyurabildikleri ve oluşmasında büyük rol oynadıkları 25 Ocak halk isyanları ise çok kısa sürede onların aleyhine gelişmiştir. Neredeyse ilk sokağa çıkan ve eylemlerde hep başı çeken kadınlar olmasına rağmen isyanların sonucunda yeniden 'kadının yeri evidir' anlayışı ortaya çıkmış ve sanki Mısır, kadının yaşananlarda hiçbir rolü yokmuş gibi onları evlerine dönemeye zorlanmıştır.

2.5. 25 Ocak İsyanı

Otuz yıllık Mübarek yönetiminde her geçen gün artan işsizlik, fakirlik, yolsuzluk, polis baskısı, işkence ve büyük bir hızla özelleştirilen kamuya ait fabrika ve işyerlerinde baş gösteren huzursuzluklar Mısır'da 2004'ten beri büyük protesto eylemlerine sahne olmuştur. 2010'nun sonlarında Tunus'ta başlayan halk isyanları kısa sürede etkisini Mısır'da göstermiştir. Tunus'ta Bin Ali iktidarını deviren halk, Mısır halkı için büyük bir ilham kaynağı olmuştur. Zira yıllardır bir kısım işçi, avukat, doktor sendikalarıyla öğrenci birlikleri ufak çaplı protesto eylemleri yapmakta; ancak hiçbirisi kitlesel bir boyuta ulaşan ve direkt rejim ya da onun başındakini hedef alan eylemler değildi. Tunus'ta 17 Aralık'ta seyyar satıcı Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasıyla başlayan olaylar, 14 Ocak 2011'de Bin Ali'nin iktidarı bırakmasıyla sonuçlanmıştır.

Mısır'da ise 25 Ocak 2011'de başlayan halk isyanları 17 gün süren eylemler sonucu Hüsn-ü Mübarek'in istifa etmesiyle sonuçlanmıştır.

Mısır Halk İsyanları'nı iki aşamada değerlendirebiliriz. Birinci aşama; halkın eylem ve protestolardan haberdar edilmesi ve sokağa çıkması. İkinci aşama ise kitleleri sokakta tutmak ve devamlılığı sağlamaktır.

Birinci aşamada etkili olan unsurların başında Tunus Devrimi, sosyal medya ve örgütlü yapılanmalar gelmektedir. Bu yapılanmalar ise taraftar grupları, işçi sendikaları, gençlik grupları gibi oluşumlardır.

İkinci aşamada ise devreye daha köklü ve daha büyük kitlelere hitap eden örgütlü yapılar girmektedir. Bunlar ise dini cemaatler, *El-Cezire* ve Cuma namazlarıdır.

Mısır'daki halk isyanlarının patlak vermesi, şartları tamamen olgunlaşmış, zamanı çoktan gelmiş bir öfkenin, komşu ülke Tunus'tan gelen kıvılcımla alevlenmesiyle gerçekleşmiştir. Tunus'ta olayların başladığı ilk günden Mısırlı aktivistler, Tunuslu aktivistlerle iletişim ve dayanışma halinde olmuştur. O yüzden Tunus'ta başlayan ateşin, Mısır'a sıçraması sürpriz bir gelişme olmamıştır. Ne Mısır'da ne de diğer Arap ülkelerinde isyanlar, aniden ve kimsenin beklemediği bir anda gelişmemiştir. Tam aksine herkesin çoktan hazır olduğu ve sağlam bir işaret beklediği geniş bir zamanda meydana gelmiştir. Zira Mısır'da neredeyse her gün sokaklarda gösteri ve protesto ayaklanmaları vardı. Özellikle Orta Doğu'nun en büyük tekstil şehri olan Mahal- el- Kübra, Süveyş, Kafr el- Davar ve diğer sanayi şehirlerinde işçiler durmadan greve çıkmakta, ayyuka çıkan özelleştirmelerle ellerinden alınan haklarını talep etmekteydiler. Öte yandan başkent Kahire'de birçok meslek sendikası ve farklı örgütler, adalet ve eşitlik mücadelesi vermekteydiler (Amar, 2014).

Bu mücadelenin o güne kadar en yenisi ise 6 Haziran 2010'da bir liman şehri olan İskenderiye'de yaşanmıştır. Bir blog yazarı olan Halid Said, uyuşturucu tacirlerinden rüşvet alan polislerin görüntülerini sahibi olduğu internet kafeden paylaşıncı polisler tarafından sokak ortasında işkenceyle öldürüldü. Bunun üzerine Halid'in hunharca katledişine binlerce insan tepki vermek için Facebook üzerinden açılan 'Hepimiz Halid Saidiz' adlı grubuna destek vermiştir. Ardından aynı şehirde 1 Ocak 2011'de Mısır'ın yüzde 10'luk nüfusunu temsil eden Kıptilerin El-Kıddisin (Azizler) Kilisesi, yılbaşı kutlamaları esnasında bombalandı. Saldırıda 21 kişi hayatını kaybetti. Bunun sonucunda on binlerce Kıpti Hristiyan İskenderiye ve Kahire'de

sokaklara çıktı. Yaptıkları protesto eylemlerinde hükümeti eleştiren sloganlar atan kalabalıklar, Mübarek'in partisi olan Ulusal Demokrat Parti binasını taşıdı. Bu Kiptilerin yaptığı ilk eylem değildir. Daha önce de Kipti kiliselerine saldırılar olmuş Kiptiler bunlara karşılık büyük protesto yürüyüşleri gerçekleştirmişlerdir. Zira daha sonra ortaya çıkan deliller İskenderiye'deki Kıddisin kilisesine yapılan saldırıda dönemin İçişleri Bakanı olan Habib Adil'in ve birçok işçileri çalışanının parmağı olduğu yönündeydi (www.aljazeera.net, 2017).

O güne kadar verilen mücadele, yapılan birçok başarısız protesto deneyimi en sonda 25 Ocak'ta başlayan ve ilerleyen günlerde kitleleşen isyanları doğurmuştur. 2018'de başlayan isyanlar sonucu ortaya çıkan 6 Nisan Hareketi, 2011 halk isyanlarını başlatan aktif hareketlerin başında yer almaktadır. Bunun dışından Kifaye hareketi¹³ 'Hepimiz Halid Said'iz' grubuyla adı sanı duyulmamış birçok grup 25 Ocak ve sonrasında halkın sokaklarına çıkması için aktif rol oynamışlardır. Özellikle uzun zamandır Mısır'da var olan örgütlü muhalefet ağları başlangıçta halkın sokaklara çıkmasında büyük rol oynamıştır. Bu örgütler arasında Mısır'ın iki büyük futbol takımının taraftar grupları ayrı bir yer işgal etmektedir. El- Ehli ve ezeli rakibi olan aynı zamanda polisle sürekli mücadele içinde olan Zamalik takımlarının taraftar grupları ve diğerleri, halkı sokaklara dökme konusunda büyük rol oynamıştır. Bu ve diğer gruplar 25 Ocak Polis Günü'nde polis şiddetini ve rejimini protesto etmek için halkı İçişleri Bakanlığı'nın önüne, Tahrir (Özgürlük) Meydanı'na çağırılmışlardır (Castells, 2013: 62).

Mısır'da patlak veren ayaklanmalar o güne kadar Mısırlıların alışık olmadığı tarzda bir ayaklanmaydı. Binlerce insan farklı bölgelerden, aynı zamanda harekete geçmiş, belli bir yerde sabit kalmayan bu kalabalık sürekli hareket etmekte, büyük gösteri için destek toplamıştır. Her geçtikleri sokaktan caddeden karşılaştıkları insanlara kendilerine 'özgürlük, şeref ve ekmek' için katılmalarını istemişlerdir. Kısa süre içinde Tahrir Meydanı'na ulaşan kalabalık ilerleyen günlerde polisin sert yüzüyle karşılaşmıştır. 27 Ocak'ta Sina'da bir gencin başından vurularak öldürülmesi ve ardından gelen yüzlerce kişinin ölümü, binlercesinin tutuklanması protestoların daha geniş alanlara yayılmasına yol açmıştır (www.aljazeera.net, 2014).

¹³ Hüsnü Mübarek'in 2005'te tekrar seçilmemesi için "Yeter" sloganıyla başlattıkları protesto gösterileri ile ön plana çıkan bir harekettir. Bu hareketle ilgili ilerleyen kısımlarda ayrıca yer verilecektir.

Gösterilerin başladığı günün ertesi, 26 Ocak'ta Twitter ve Facebook'a erişim engellenmiş, 28 Ocak'ta ise yurt genelinde internet kesilmiştir. 28 Ocak Cuma günü ise o güne kadar toplanan en büyük kitleler Cuma Namazı çıkışı hükümetin tüm önlemlerine rağmen bir araya gelmiştir. Çözümü hükümetin istifasında arayan Mübarek ise belli aralıklarla iki hükümet değiştirmiş, ancak bu değişiklik hiçbir işe yaramamıştır. Zira hedefte olan bizzat Mübarek'in kendisi olmuştur. İlerleyen günlerde tekrar televizyona çıkan Mübarek 'gelecek seçimlerde aday olmayacağını ve barışçıl bir şekilde yetkilerini devredeceğini' açıkladı. Ancak bu açıklama halkta daha büyük tepkilere yol açtı. O güne kadar evlerinden oturan milyonlarca Mısırlıyı sokaklara çıkardı.

Buna karşı rejim, 27-28 Ocak'ta tüm cep telefonu şebekelerine ve internet sağlayıcılarına erişimini kesti. Ardında şehirlerarası ulaşımı engelledi. Ancak rejim tepki verdikçe olaylar daha fazla büyümüş, halk isyanlara daha fazla katılım sağlamıştır. İnternet, telefon şebekeleri ile şehirlerarası ulaşımın kesildiği gün birçok dini cemaat resmi olarak gösterilere katılmıştır. Bu katılım tamamen gösterilerin seyrini değiştirmiştir. Özellikle bu katılımı birlikte Cuma günleri toplu kılınan Cuma namazları çıkışı protestocuların sayıları milyonları bulmuştur (www.aljazeera.net,2011).

Mübarek'e son darbeyi vuran ise toplu olarak iş bırakan işçiler olmuştur. 10 Şubat'ta istifası beklenen Mübarek'in televizyona çıkıp yetkilerinin bir kısmını yardımcısı istihbarat eski başkanı Ömer Süleyman'a aktarması halkın sabrını taşırdı. Daha öncesinde internetin ve telefon şebekelerinin kesilmesi birçok kamu ve özel sektörün çalışmaması, büyük mali zararlara yol açmıştır. Tüm bunlara ek olarak 10 Şubat'ta 20 bin işçinin iş bırakması ise bardağı taşıran son damla olmuştur (www.haber.sol.org.tr,2011). Ertesi gün gece geç saatlerde Başkan Yardımcısı istihbarat eski şefi Ömer Süleyman, Mübarek'in istifa ettiğini duyurdu. Ancak Mübarek'in istifası Mısırlılar için hiçbir şey değiştirmemiştir. Zira Mübarek, yönetimi askeri konseye devretmiştir.

Askeri konsey kısa süre içinde Mübarek'ten kalma yöntemleri devam ettirmiştir. Olağan Üstü Hal (OHAL)'in devam ettirilmesi, Askeri mahkemelerde sivil ve siyasi aktivistlerin yargılanması, yargısız infazların artması, kadınlara yapılan taciz ve bekâret testleri gibi gayri insani uygulamaların artması, halkı askeri rejime karşı tekrar

sokaklara çıkarmıştır. Şubat ayında Mübarek devrildiğinde polisin karşısında halkın yanında yer alan ordu, ekim ayına gelindiğinde halkı terörist ve dış güçlere alet olmakla suçlayıp, polisin işkencelerini savunur hale gelmiştir. Ordu çok kısa süre içinde devrimde rol alan bütün toplumsal kesimleri tek tek cezalandırarak onları bir şekilde tasfiye etmiştir. Bu kesimlerden ilki Hıristiyanlar olmuştur. 9 Ekim’de kiliseleri hedef alan saldırılara karşı Askeri Konsey’in harekete geçmesini isteyen Kıpti Hıristiyanlar, Tahrir’de bulunan Ulusal Televizyon binasının (Maspero binası) önünde toplanmıştır.

Ordunun toplanan insanlara müdahale etmesi sonucu 25-30 kişi hayatını kaybetmiştir. Hıristiyanlardan sonra sıra devrimde en etkin rol oynayan ve uzun süre sonra ilk kez söz sahibi olan kadınlara gelmiştir. 19-24 Kasım’da Askeri Konsey’e karşı tekrar Tahrir’e çıkan binlerce gösterici Askeri Konsey tarafından göz yaşartıcı gaz ve gerçek mermi kullanılarak dağıtılmış, gösteriler sırasında kırktan fazla kişi öldürülmüştür (Amar, 2014: 59).

Askeri Konsey protestoların devamında 16 Aralık’ta askeri konseyin sona ermesini isteyen göstericilere karşı aşırı şiddet ve cinsiyete göre değişen cezalandırma yöntemleri kullanmıştır. Özellikle bunlardan daha sonra ‘Mavi Sutyenli kız’ olarak bilinen görüntülerde bir kadın, polisler tarafından yarı çıplak bir şekilde saçından sürüklenmiş, ona yardım etmeye çalışan kadınlar ise dövülmüştür (Demirdaş, 2011). Bu olay üzerine binlerce kadın Tahrir Meydanı’na çıkmış ve Askeri Konsey’e karşı tepki göstermiştir. Bu tepkiler sonucu Askeri Konsey kadınlardan özür dilemek zorunda kalmıştır.

1 Şubat 2012’de ise cezalandırma sırası sürekli polisle çatışma halinde olan taraftar gruplarına gelmiştir. Özellikle 25 Ocak halk isyanlarının örgütlenmesinde en ön saflarda yer alan El-Ehli taraftarı, Port Said’te Mısır takımı ile oynan maç esnasında çıkan çatışmalarda 75 kişi öldürülmüştür. Yaşanan olaylar sonucu İçişleri Bakanı ve güvenlik güçlerinin olaya karıştığı ortaya çıkmıştır (www.bbcarabic.com, 2017).

Tüm bu baskı ve katliamların sonucunda 23 Mayıs ve 16 Haziran devlet başkanlığı seçimleri yapılmış, seçimlerin sonucunda Müslüman Kardeşler (İhvan) adayı Muhamed Mursi Mısır tarihinin “demokratik” seçimlerle başa gelen ilk Devlet Başkanı olmuştur. Tartışmalı geçen seçimlerin sonucunda muhalefet, seçimlere hile karıştığını, askerin yönetimi İhvan’a teslim ettiğini iddia etmiştir. Zira ikinci tura kalan Muhammed

Mursi ile Ahmet Şefik arasında yüzde 1'den daha az bir fark olmuştur (www.bbcarabic.com, 2012).

Zamanla İhvan'ın askerle ters düşmesi, içeride ve dışarıda İhvan ideolojisini yaymak üzere izlediği politikalar, Filistin meselesi ve benzeri birçok konuda halkın, ordunun ve dış güçlerin tepkisini çekmiştir. Eylemcilerin isteklerinin yerine getirilmemesi, verilen sözlerin tutulmaması, halkı Mursi'ye karşı Tahrir Meydanı'na çıkarmıştır. Zira Mursi iktidara geldiği ilk günlerde olağan üstü yetkiler kullanmaya başlamış, ondan önce kimsenin açıkça cesaret etmediği Amerika ve İsrail istihbarat ve ordu yetkilileriyle işbirliğine gitmiştir. Mursi'nin en çok tepki çeken faaliyeti ise apar topar yapmaya çalıştığı anayasa değişikliği olmuştur (Amar, 2014: 60-61).

Guantanamo tipi askeri ve özel mahkemeler ile cezaevlerini yasaklayacağını belirten Mursi, bu mahkemeleri yasaklamamış aksine bu mahkemeleri yeni anayasada koruma altına almıştır. Buna ek olarak çıkartılan yasayla birlikte hükümete ve devlet başkanına 'hakaret' suçu eklenmiş, halkın gösteri yapması, greve gitmesi yasaklamıştır. Bütün bu yasaklar 'devrimi koruma kanunu' adı altında yasalaştırılmıştır. Mısırlıları isyana sürükleyen en büyük nedenlerden biri olan emniyet güçlerinin uyguladığı baskı ve zulüm ise aynı şekilde devam etmiştir. Göstericilerin en büyük isteklerinden biri olan 'emniyet güçlerinin ıslah edilmesi' ise hiçbir zaman gerçekleşmemiştir.

İlk başlarda askerin kışlaya çekilmesi gerektiğini belirten Mursi, ilerleyen günlerde kendisine karşı protestolar baş gösterince askerlere şehir içindeki yerlerini korumalarını emretmiştir (El-Nil, 2016). Protestocuların isteklerinin yerine getirilmemesi, eski rejime ait isim değişikliği dışında somut anlamda bir değişimin olmaması, rejimin olduğu gibi devam etmesi 25 Ocak'tan beri sokaklardan ayrılmayan halkı, tekrar Tahrir Meydanı'nda toplamıştır (Amar, 2014). 30 Haziran'da başlayan gösteriler kısa sürede ülkenin diğer illerine de yayılmıştır. Bunun sonucunda ordu, taraflar arasında uzlaşa sağlanmadığı takdirde 48 saat içinde olaya müdahale edeceğini açıklamıştır.

Nitekim 48 saatin sonunda General Sisi, Cumhurbaşkanı Mursi'yi görevden aldığını ve yerine AYM Başkanı Adil Mansur'u geçici Cumhurbaşkanı olarak atadığını açıklamıştır (www.aljazeera.net, 2013). Yapılan askeri darbe sonucu Mısır tekrar askeri

yönetime geri dönmüş, kısa süre sonra Devlet Başkanı olan Abdülfettah Sisi, İhvan'ı terör örgütü olarak ilan etmiş, darbe sonucu olağanüstü hal tekrar yürürlüğe girmiştir.

3 Temmuz 2013'te yapılan askeri darbeyle Mısır, tarihinin en karanlık günlerini yaşamaktadır. Ekonomik, sosyal, siyasal anlamda büyük gerileme yaşayan Mısır, eski Mübarek günlerini arar duruma gelmiştir. 25 Ocak 2011'de halkın barışçıl gösterileriyle başlayan isyanlar, 18 Şubat Mübarek'in istifasına yol açmıştır. Halkın canı ve malıyla elde ettiği başarılar önce İhvan, ardından asker tarafından ellerinden alınmış, kendi deyimleri ile 'devrimleri çalınmıştır.'

2.6. Mısır Halk İsyancıları'nda Etkili Olan Faktörler

Mısır halk İsyancıları başladığı günden bu yana ekseriyetle sosyal medya üzerinden tartışılmıştır. Ancak Mısır tarihi boyunca isyan ve ayaklanmaların merkezinde yer alan unsurlar yetirince tartışma konusu olmamıştır. Bu kısımda söz konusu bu unsurlar ele alınacak ve bu unsurların Mısır Halk İsyancıları üzerindeki rolüne değinilecektir. Mısır Halk İsyancıları'nda etkili olan faktörlerin başında gelen Tunus Halk İsyancıları, El-Cezire Televizyonu, Dini cemaatler ve Cuma namazları gelmektedir. Zira Katar merkezli yayın El- Cezire televizyonu Orta Doğu hakkında en kapsamlı yayın yapan bir haber kanalıdır. Bu yüzden Başta Mısır olmak üzere birçok Arap ülkesinde en çok izlenen Haber kanalıdır. El-Cezire'nin başta Mısır halk İsyancıları olmak üzere bütün Arap Halk İsyancıları'nda ki en büyük avantajı zengin fakir her eve girebiliyor olmasıdır. Zira El-Cezire internete ulaşamayan, maddi durumu teknolojiyi kullanmaya elverişli olmayanları isyanlar hakkında bilgilendiren yegâne araç olmuştur. Bunun dışında Mısır gibi dindar bir toplumda ve cemaatçiliğin toplumun her yerine sirayet ettiği bir devlette neredeyse her kesin bir cemaatle dolaylı dolaysız bir bağlantısı bulunmaktadır. Bu cemaatler örgütlü yapılar olması ve cemaat mensupları ile sağlam ilişkiler içinde olması Mısır'da halkın sokaklara dökülmesine büyük katkı sağlamıştır. Cuma namazları ise Müslümanların haftalık en büyük toplanma alanları olan camilerde bütün engel ve sansürlere rağmen seslerini en iyi duyurabilecekleri mekânlardır. Özellikle Mısır gibi dini cemaatlere bağlı olan camilerin devlete bağlı olan camilerin sayısından çok daha fazla olduğu bir ülkede bu örgütlenme çok daha rahatça yapılmıştır.

2.6.1 Tunus Halk İsyamları

Independent Gazetesi'nin Orta Doğu yazarı Robert Fisk Tunus'la ilgili kaleme aldığı bir yazısında "eğer bunlar Tunus'ta oluyorsa diğer yerlerde de olabilir, değil mi?" diye sormaktadır. Fisk akabinde Arap dünyasında diktatörler çağının sonu olduğunu belirterek şu satırlara yer vermektedir:

"Tüm Orta Doğu tir tir titriyorlar. Para babası şeyhler ve emirler Suudi Arabistan'daki yaşlı, Ürdün'deki genç krallar, Mısır'daki çok yaşlı ve Suriye'deki genç devlet başkanları titriyorlar. Çünkü Tunus'ta olanlar onlarında ülkelerinde olmayacak değil" (Fisk, 2011: 136).

Fisk'in de belirttiği gibi Tunus Halk İsyamları başta kendi diktatörleri olmak üzere bölgedeki birçok diktatörün gitmesine yol açarken birçoğunu da reform yapmak zorunda bırakmıştır. Bu yüzden Tunus Halk İsyamları başta Mısır olmak üzere ezilen tüm halklar için bir umut olmuştur. Zira Tunus ayaklanmaları başladığında Mısır'daki tüm kesimler rejim başta olmak üzere gelişmeleri an be an takip etmekteydiler. Bunun en kolay yolu ise 7-24 Tunus'ta yaşananları aktaran *El-Cezire* Televizyonu olmuştur. Bölgenin ve dünyanın en geniş izleyici kitlesine sahip medya kuruluşlarından olan *El-Cezire*, Mısır'da televizyon dışında hiçbir iletişim aracına ulaşamayan en ücra köydeki vatandaşlara bile tüm dünyayla aynı anda haber aktarımı yapmaktaydı. Bu da 7'den 70'e evinde televizyon olan tüm vatandaşların Tunus'ta yaşananlardan haberdar olduğunu göstermektedir.

Ayrıca Sivil Toplum Kuruluşları (STK) Tunus Halk İsyamları başlamadan önce Mısırlı meslektaşlarıyla iletişim içindeydiler. Bu da Tunus'ta yaşananların daha yakından izlenilmesine ve incelenmesine yol açmıştır. Mısır'da ayaklanmaların başladığı günlerde Mısırlılar en büyük desteği Tunuslu STK ve toplumsal hareketlerden almıştır. Özellikle kendi diktatörlerine karşı sergiledikleri deneyimlerini aktarma konusunda çok büyük yardımları dokunmuştur. Zira Tunus'ta yaşanan değişim; Bin Ali'nin devrilmesi, milyonlarca Mısırlı için bir umut ışığı olmuştur. Tunus'ta yaşananlar Mısırlılarda 'eğer Tunuslular kendi diktatörlerini devirebildiyse bizde devirebiliriz' cesaretini oluşturmuştur. Bu yüzden gerek Mısırlı gerekse Tunuslu aktivistler, Tunus'un Mısır Halk İsyamları'ndaki etkisine değinerek bunun Mısır'da Halk İsyamları'nı başlatan ilk kıvılcım olduğunu belirtmektedirler (Yalçınar, 2011). Zira Tunus deneyimi dışındaki

unsurlar; sosyal medya kullanımı, grevler, protesto ve yürüyüş gibi faaliyetler Mısır'da sıradan bir hal almıştır.

Kısaca Hüveydi'nin belirttiği gibi "hiç kimse 14 Ocak 2011'deki Tunus Devrimi'nin Mısırlılar açısından bir ilham kaynağı olduğunu tartışmıyor. Zira Tunus Devrim'i, Mısırlıların gözlerini sadece devrim düşüncesine açmadı, aynı zamanda despot rejimin birçoklarının sandığından daha zayıf ve halkların gücünün ise tasavvur ettiklerinin üstünde olduğu gerçeğini su yüzüne çıkardı" (Hüveydi, 2014).

Tunus ve Mısır birbirlerinin deneyimlerinden yola çıkan, biri başarıya, öteki ise başarısızlığa uğrayan iki ülke olmuştur. Mısır, Tunus'ta başlayan ve Bin-Ali'nin devrilmesini kendisine örnek alırken, Tunuslular Mübarek'in devrilmesi sonucu Mısır'da yaşanan süreçten ders alarak yapılması ve yapılmaması gerekenleri öğrenmiştir. Bu yüzden Mısır Tunus'un, Tunus ise Mısır'ın aynası, rol modeli olmuştur.

2.6.2. El-Cezire

Enformasyon ve iletişim düzeni hiçbir zaman eşit ve dengeli olmamıştır. Bu dengesizlik, sürekli beraberinde siyasi ve sosyal sorunları da getirmiştir. Özellikle gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında enformasyon ve iletişim düzeni tamamen tek taraflı bir bilgi akışı üzerine kurulmuştur. Batıdan (merkezden) doğuya (çevreye) belli çıkarlar doğrultusunda, az sayıda haber ajansı tarafından aktarılan tek yönlü ve denetlenen haber akışı sağlanmaktadır. Bu akışa ise bugüne kadar liderlik yapan CNN ve BBC gibi Batı kaynaklı haber ajansları olmuştur. Özellikle Orta Doğu'da sömürü faaliyetlerine başlayan İngiltere, Fransa ve ABD gibi ülkelerin haber ajansları, bu coğrafyada en etkili haber ajansları olmuştur. Sahada yürütülen askeri ve diplomatik savaşların en büyük destekçileri bu ülkeler tarafından kurulan ya da desteklenen medya araçlarıdır. Bu yüzden ABD'nin CNN, İngiltere'nin BBC'i kanalı, Fransa'nın France 24'ü, Rusya'nın Sputnik Haber Ajansı bu ülkelerin sahadaki faaliyetlerinin en büyük destekçileri olmuştur. Söz konusu bu kanal ve ajanslar, global çapta yayın yapmaktadır. Özellikle Orta Doğu'da Arapça yayın yapan bu kanallar, sürekli tek taraflı ve bağlı oldukları ülkelerin perspektifinden bilgi aktarımı yapmaktadırlar.

Körfez Savaşı'yla birlikte tamamen tek taraflı ve yanlı haberler yapan kanallara alternatif olarak 1996 yılında Katar merkezli Doğu eksenli küresel bir medya kanalı olan *El-Cezire* yayına başladı. Kısa sürede tüm dünyaya adını duyuran *El-Cezire*'nin neredeyse rahatsız etmediği bir ülke kalmamıştır. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonucu Kabil'de hiçbir televizyon kanalının giremediği Taliban'ın merkezinde canlı yayınlar yapması, Usame bin Ladin'le yaptığı röportajları ve ses kayıtlarını yayınlaması, başta ABD olmak üzere birçok Batılı ülkenin tepkisini çekmiştir. Zira ilk defa *CNN* ve diğer Batı merkezli medya kuruluşlarına alternatif olabilecek nitelikte bir Doğu ve Müslüman eksenli bir medya kuruluşu ortaya çıkmıştır (Özügurlu, 2011). Kanal yaptığı yayınlarla yıllarca Orta Doğu'da ihmal edilen konuları ele almış, çevreden merkeze doğru bir yayın akışı izlemiştir. Bugüne kadar batı tekelinde doğuya doğru iletilen haber ve bilgi akışı *El-Cezire* ile Doğudan Batıya doğru gerçekleşmeye başlamıştır. Kanalın yaptığı haberler her ne kadar birçok egemen gücün hoşuna gitmese de ve birçok kez siyasi engellerle durdurulmaya, kapatılmaya çalışılsa da başarılı olunmamıştır. *El-Cezire* özellikle 11 Eylül saldırıları, ABD'nin Irak ve Afganistan'ı işgali gibi zor dönemlerde yaptığı yayınlarla tüm dünyanın dikkatini üzerine çekmeyi başarmıştır. Tek yönlü batı merkezli küresel medyanın sansürlediği haber ve içerikleri servis ederek yıllardır oluşturulmaya çalışılan algıları tersine çevirmiştir. 2006 yılına gelindiğinde ise *El-Cezire*'nin İngilizce kanalı yayına başladı. Bu da *El-Cezire*'yi Orta Doğu'dan global ölçekli İngilizce yayın yapan ilk haber kanalı haline getirmiştir. Kanal Orta Doğu'da yaptığı aykırı yayınlarla sadece Batılıların değil; aynı zamanda Arap ülkelerinin de büyük tepkisini çekmiştir. Zira bu güne kadar tabu olarak bilinen birçok toplumsal, dini ve siyasal konuya parmak basması, Filistin meselesine bakışı, Arap Halk İsyanlarındaki rolü birçok Arap liderini kızdırmış ve büyük yaptırımlara maruz kalmıştır. Özellikle 2011'de Tunus'ta başlayan halk isyanlarında kanalın üstlendiği rol, tüm Arap ülkelerin tepkisini çekmiş; söz konusu ülkeler ile Katar arasında siyasi bir krize yol açmıştır. *El-Cezire*'nin Arap Halk İsyanları sırasında otoriter rejimlere karşı seslerini duyurmaya çalışanlara yer vermesi, halk isyanlarını destekleyici yayınlar yapması, buna bağlı olarak bölgedeki otoriter rejimlerin varlığını tehlikeye atan grupları desteklemesi ve özellikle yeni nesil gençlerin özgürlük taleplerini en üst perdeden vermesi, kanala yönelik çok sert tepkilere yol açmıştır. Bu

nedenle başını Suudi Arabistan, Mısır ve BAE gibi ülkelerin çektiği bir grup Arap ülkesi, Katar ve *El-Cezire*'yi 'teröre destek' vermekle suçlamaktadırlar (Erbay, 2017).

El-Cezire küresel çapta yayın yapan bir kanal olmasına rağmen en çok Arap ülkelerinde izlenmektedir. Katar Dışişleri Bakanı Şeyh Muhammed bin Abdulrahman Al Sani'nin aktardığı bilgilere göre *El-Cezire* 100 ülkede 310 milyondan fazla eve ulaşmaktadır (www.haberturk.com, 2017). *El-Cezire*'nin en çok izlenen kanal olmasının en büyük nedeni ise Arap ülkelerinde yayın yapan yerli kanalların birçoğunun rejimin kontrolü altında olması ve olayları tek taraflı olarak aktarmasından kaynaklanmaktadır. *El-Cezire* bölgesel ve yerel kanalların aksine daha renkli ve daha nesnel haber akışı sağladığı düşünülmektedir. Özellikle Mısır'da meydana gelen halk isyanlarında *El-Cezire*'nin büyük katkısı olmuştur. Kanal yaptığı İngilizce ve Arapça yayınlarla Mısırlı protestocuları yönlendiren birincil araç konumundaydı. Sahada görev yapan onlarca muhabiriyle olayları en be an aktarması, protestoculardan gelen bilgi ve paylaşımları editsiz olarak anında paylaşması, *El-Cezire*'yi Mısırlı protestocuların medya kanadı haline getirmiştir. Özellikle 28 Şubat'ta kesilen ve 5 gün devam eden internet kesintisinin olduğu dönemde protestocuların heyecanını canlı tutan ve onları yönlendiren yegâne kanal olmuştur. Zira kanalın bu yayınlarından dolayı 30 Ocak 2011'de Mısır'daki Kahire Ofisi askerler tarafından basılmış ve yayını durdurulmuştur. Ancak bu *El-Cezire*'nin Mısır'da yaşananları vermesine engel olamamıştır. Farklı Arap ülkelerinden yayın yapan uydu kanallarını kullanarak yayınlarına devam etmiştir. Kanal, gün boyu Tahrir Meydanı başta olmak üzere Mısır'ın dört bir yanında yaşananları canlı olarak vermiştir. Bu da protestocular arasındaki iletişim ve bağlantının devamını sağlamıştır.

Mısır'da patlak veren protestolarda internet ve telefon şebekelerinin kapatıldığı, hiçbir yerli televizyonun meydanlarda yaşananları vermediği bir dönemde gerek içeride gerekse dışarıda halkın tek haber kaynağı *El-Cezire* televizyonu olmuştur. Zira *El-Cezire* televizyonu sosyal medya gibi toplumun belli bir kesimi tarafından kullanılan sınırlı bir ulaşımına sahip değildi. Tam aksine Mısır'ın metropollerinden en ücra köylerine kadar 7' den 70 herkesin izleyebildiği bir iletişim aracıydı. İnternet ve telefon şebekeleri kesilmesine, yabancı medyanın yurtdışına çıkarılmasına rağmen *El-Cezire* yayınlarına devam etmiştir. Bu yüzden *El-Cezire* gerek Mısır'da gerekse tüm dünya genelinde uzun süre insanların büyük çoğunluğunun tek haber kanalı olmuştur. Her ne

kadar Mübarek devrildikten sonra yerli kanallarda meydanlardan haber aktarma cesareti gösterse de askeri konseyin iktidarı ele geçirmesi ile bu cesaret uzun sürmemiştir. Mübarek devrildikten sonra birçok yerel ve uluslararası kanal Mısır ile ilgili haber geçmezken *El-Cezire* Mısırlı protestocularla Arap kamuoyu arasında bağlantı kurmayı sürdürdü (Castells, 2013).

Tüm bu saydığımız nedenlerden dolayı bugün ki Mısır yönetimi Mübarek'in devrilmesinde ve İhvan'ın başa gelmesinde *El-Cezire*'nin başat rol oynadığını belirtmekte, kanalı 'terörü desteklemek' ile suçlanmaktadır. Zira Mısır, El Cezire'nin yayınlarına karşı tepki olarak Kahire ofisini kapatmış fiili olarak ise kanalın üç çalışanını tutuklamıştır (www.bbcarabic.com, 2015).

El-Cezire televizyonuna yöneltilen eleştirilerin başında ise Katar endeksli yayın yapması gelmektedir. Katar tarafından finanse edilen bir medya kuruluşu olan *El-Cezire* Katar'ın izlediği politikaları doğal olarak kanalın yayın akışına yansıtmaktadır. Arap Halk İsyanları'nda en çok konuşulan ve tartışılan konulardan birisi de Katar ve *El-Cezire* kanalı olmuştur. Katar ve *El-Cezire* sürekli Arap Halk İsyanlarının organizatörleri olarak görülmüş ve bölgenin değişimi için rol aldıkları iddia edilmiştir. Bu iddialara son noktayı koyan ise Katar'ın eski Başbakanı Hamad Bin Casim olmuştur. Casim, Katar'ın Arap Halk İsyanlarında ki rolüne inkâr etmemekle birlikte Arap Halk İsyanlarında Suudi Arabistan'la birlikte rol üstlendikleri ve Arap coğrafyasının dönüştürülmesinde ittifak kurduklarını belirtmiştir. Ancak daha sonra Suudiler'in bu ittifakı bozduğunu iddia etmiştir (www.alalam.ir.net, 2017; Bin Casim, 2016).

Daha önce belirttiğimiz gibi *El-Cezire* Katar tarafından finanse edildiği için Katar'ın siyasetiyle ters düşmemeye çalışmaktadır. Zira Arap Halk İsyanlarında birçok ülkede patlak veren protestoların başlangıcından sonuna kadar birinci derecede destek veren, 7-24 saat sahadan yayın yapan ve neredeyse halkı yönlendiren bir konumda olan *El-Cezire* Bahreyn ve Yemen gibi ülkelerde pasif kalmıştır. Bunun nedeni ise Katar devletinin bu ülkelerle olan siyasi ilişkileridir.

2.6.3. Dini Cemaatler

Mısır'da dini cemaatleri incelemenden önce Mısır'daki dini ve mezhebi çeşitlilikten bahsetmek gerekir. Mısır'da ağırlıklı olarak Hristiyan (Kiptiler) ve Müslüman (Sünniler) yaşamaktadır. Mezhep olarak ise sadece Sünni mezhebi

bulunmaktadır. Bu yüzden Mısır'da mezhep çatışmaları meydana gelmez. Bunun yerine Lübnan'daki kadar olmasa da dini çatışmalar yaşanmaktadır. Mısır'da var olan cemaatlerin neredeyse tamamı Sünni cemaatlerdir. Bu cemaatleri kendi aralarında ılımlı ve aşırı olarak ikiye ayırabilir. Ancak bu cemaatlerin en aşırıları bile hükümeti ele geçirme gibi bir amaç gütmemektedir. Genel olarak gelenekçi bir dini anlayışa sahip olan Mısır toplumu, siyasal bir dini anlayıştan uzak durmaktadır. Mısır'da dini sahada varlık gösteren cemaatlerin çoğu şiddetten uzak, ılımlı fikri hareketlerden ibarettir. Her ne kadar bazı İslami cemaatler, iktidarı dönem dönem tekfir etseler de bu tutum kalıcı olmadığı gibi tam anlamıyla cemaat tarafından belirginleşen genel bir görüş değildir. Mısır'daki dini cemaatlerin genel olarak ılımlı davranması siyasal, aşırı radikal söylem ve faaliyetlerde bulunmamasının en büyük nedeni de Mısır'da neredeyse bütün siyasi partilerin dini söylem ve sloganları kullanarak iktidara gelmesidir. Bu da yönetime ve iktidara mecburi bir bağlılık ya da sessizlik gerektirmektedir.

Mısır'da genel olarak faaliyet gösteren cemaatlerin ekonomik durumuna baktığımız da bu ekonomik hiyerarşiyi üç aşamada ele alınabilir (El-Verdani, 1988: 17).

Birinci sırada İhvan El Muslim'in (Müslüman Kardeşler) yer almaktadır. Özellikle Enver Sedat döneminde büyük bir ekonomik sıçrayış yapan İhvan, içinden büyük milyarderler çıkmıştır. Mısır'ın en zengin iş adamları bu cemaate mensupturlar. Bu iş adamları genellikle büyük ticari şirketler, otel ve bankacılık gibi alanlarda faaliyet göstermektedirler.

İkinci sırada ise Suudi destekli Selefiler gelmektedir. Selefiler, daha çok anonim şirket işleten ve ticaretle uğraşan varlıklı insanları içinde barındıran bir cemaattir. Özellikle dini ve kültürel kitap basım ve yayım işinde çok büyük bir yol kat etmişlerdir.

Üçüncü ve en fakir oluşumlar ise Cihat, et-Tekfir ve El Camaatu'l İslamiye gibi oluşumlardır. Ancak bu cemaatlerin tabanı değişiklik göstermektedir. Genel olarak baktığımız da bütün cemaatlerin asıl tabanını fakir halk oluşturmaktadır (El-Verdani, 1988: 33).

Mısır'da İhvan başta olmak üzere dini cemaatlerin bu kadar yaygın olmasının sebebi devletin çözüm bulamadığı fakirlik sorununa, bu cemaatlerin birer sivil toplum kuruluşu gibi yaklaşması ve toplumsal yardımlarda bulunmasıdır. Nitekim Mısır

toplumu genel olarak zengin ve fakir olmak üzere iki kesimden oluşmaktadır. Orta sınıfın olmayışı bu iki sınıf arasında büyük uçurumlara yol açmaktadır. Bu nedenle halkın büyük çoğunluğu fakirlik sınırlarında yaşamaktadır. Bu da cemaatlerin eleman toplaması için büyük bir avantaj sağlamaktadır. Nitekim bu cemaatlerin tabanı devletle tek sorunları yiyecekleri ekmek olan insanlardan oluşmaktadır. Bu nedenle devlet de bu dini cemaatlere siyasete aktif olarak bulaşmadıkları sürece karışmamaktadır. Öyle ki bugün bu dini cemaatler toplumda büyük kitlelere ulaşmış, sahip oldukları vakıf ve camileri vakıflar genel müdürlüğü ve El Ezher'in Camii ve vakıflarından daha fazladır (Bulut, 1993: 237). Mısır Halk Ayaklanmaları'nın en büyük destekçilerinden biri söz konusu bu cemaatler olmuştur. . Biz de bu bölümde konumuz itibarıyla günümüzde Mısır'da toplumsal anlamda etkili olan ve 25 Ocak'ta meydana gelen halk ayaklanmalarında olumlu olumsuz tutum sergileyen cemaatleri ele alacağız.

2.6.3.1.İhvan El Müslimin (Müslüman Kardeşler-İhvan)

Arapça adıyla El İhvan El Müslimin ya da kısaltılmışı olan İhvan'ın Türkçe karşılığı ise Müslüman Kardeşler Cemaati 1928 yılında Mısır'ın İsmailiye kentinde okul öğretmeni olan Hasan El Benna tarafından kuruldu (www.aljazeera.net, 2014). İhvan, (kardeşler) Mısır'da kurulan ancak Orta Doğu'nun birçok ülkesinde faaliyet gösteren dinî-siyasî bir harekettir. Cemaat, İslam dünyasında meydana gelen otorite boşluğunu doldurmak ve Mısır'daki ahlaki yozlaşmaya karşı İslami ilkelere dayalı, adil ve ahlaki bir toplum oluşturmak amacıyla kurulmuştur.

Cemaat tarihi boyunca birçok çalkantılı dönem geçirse de günümüzde Orta Doğu'nun neredeyse tamamında varlık göstermektedir. İhvan; ekonomik, sosyal ve dini anlamda bölgenin en yaygın cemaatidir. Özellikle belli dönemler de devlet tarafından solculara ve milliyetçilere karşı denge unsuru olarak desteklenmişlerdir. Bu desteğin en yoğun olduğu dönem ise Enver Sedat dönemidir. Sedat'ın batı tarzı serbest piyasa ve liberal politikaları sayesinde İhvacı milyarderler büyük bir çıkış yapmıştır. Büyük bir zenginlik elde eden İhvan cemaati, zamanla bu zenginliği devletin ihmal ettiği fakir kesim üzerinde bir denetim mekanizması olarak kullanmıştır. Yardım kuruluşlarıyla ülkenin dört bir tarafında faaliyet gösteren cemaat, fakir ve dindar Mısır halkının kısa sürede gönlünü ve bağlılığını kazanmayı başarmıştır. Bu süre içinde diğer cemaatler gibi şiddeti ve tekfirciliği reddetmiş, sürekli kurulu düzenden yana saf tutmuştur (Bulut,

1993). Nitekim 25 Ocak 2011’de meydana gelen gösterilerde bile cemaat ilk başlarda çekimser davranarak rejimden yana tavır almıştır.

Mübarek Dönemi, Ana Muhalefet Görevi

Yasaklı olan İhvan hareketi üyeleri, 2005 seçimlerine bağımsız adaylar olarak girmiştir. Ancak tüm yasaklara rağmen 88 sandalye (yani oyların yüzde 20’sini) kazandı. Bu seçim sonucunda İhvan modern Mısır tarihin ilk ana muhalefet partisi olmuştur. Geçmişe nazaran daha da ılımlaşan ve demokratik sistemden yana olduğunu savunan İhvan’ın her geçen gün destekçileri artmıştır (Yıldırım ve Abdulcelil, 2012).

2011 Halk İsyanı ve Yasal Siyaset

İhvan, 2005 seçimlerinde elde ettiği başarıdan dolayı Mübarek’in tepkisini çekti. Bunun üzerine Mübarek birçok İhvan üyesini tutuklattı. 30 yıl ülkeyi diktatörlükle yöneten Mübarek 2011 yılında baş gösteren muhalif halk isyanlarına dayanamadı ve iktidarı terk etti. Bu süreçte Mısır’da en örgütlü grup İhvan El Müslim’in cemaatiydi. Cemaatin üzerinde var olan siyaset yasağı 2011’de kaldırılmış, cemaat ‘Özgürlük ve Adalet Partisi’ adı altında seçimlere girmiştir. Parlamento seçimlerde 235 sandalye çıkaran parti, cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmış, İhvan adayı Muhammet Mursi ise Mısırın 5. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (www.ara.reuters.com, 2012)

25 Ocak ve Sonrası İhvan

25 Ocak halk isyanlarının başlangıcında İhvan hareket olarak yer almasa da İhvan gençliği hareketin içinde yer almıştır. İhvan’ın ‘Bekle gör’ politikasına rağmen hareketi sokağa çıkaran en büyük etken, sokağa çıkan İhvan gençliği olmuştur. 28 Ocakta İhvan hareket olarak sokağa çıktı. Orta Doğu’nun en büyük cemaati olan İhvan’ın sokaklara inmesi göstericilere büyük moral verdi. 11 Şubat 2011’de Hüsnü Mübarek görevi bıraktı. Yerine askeri konsey yönetimi devraldı. Ardından seçimlere gidildi. Parlamento ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan İhvan tek başına iktidar olan olmuştur (www.bbcarabic.com, 2013)

2.6.3.2. Selefiler

Selefiler Mısır’da İhvan’dan sonra gelen en yaygın cemaattir. Ancak Selefî cemaati, tek bir çatı altında birleşememiştir. Müşterek söylemler nedeniyle ‘Selefilik’

çatısı altında birleşmiş olsalar da bazı konularda ayrılık göstermişlerdir. Bu yüzden Mısır'da birden fazla Selefi grup bulunmaktadır. Biz bu çalışmada 25 Ocak 2011 devriminde ve sonrasında önemli bir rol oynayan Selefiler'i genel olarak ele alacağız.

Selefiler'in ortaya çıkışı 8-9. yüzyıla dayanmaktadır. Mısır'daki Selefiler'in tarihi ise 1972-77 yıllarına dayanır. Selef'in Türkçe karşılığı 'öncül' olarak tercüme edilebilir. Selefiler, peygamber ve sahabeleri kendilerine öncül, selef olarak kabul edip dini yaşamlarını buna göre ikame edenlerdir (Abdulhalık, 2001).

Mısır'da Selefiler sürekli siyasete ve Kıptilere karşı radikal tutumlarıyla gündeme gelmektedirler. Özellikle radikal bazı gruplar kendileri dışındaki İslami grupları da tekfir etmekten onlarla savaşmaktan geri kalmamaktadır. Nitekim Mısır'da Hristiyan Kıptilerin kiliselerine yapılan birçok saldırı Selefilere mal edilse de resmi olarak Selefileri temsil eden siyasi parti ve kuruluşlar bu saldırıları üstlenmemişlerdir.

25 Ocak ve sonrası Selefiler'in tutumu

1 Ocak 2011'de İskenderiye'de bulunan Azizler Kilisesi'ne yapılan bombalı saldırıda 23 kişi öldü, yüzlerce kişi yaralandı. Emniyet yetkilileri saldırıyla bağlantılı olduğunu iddia ettiği Selefi bir genci gözaltına aldı. Selefiler saldırının kendileriyle alakası olmadığını açıkladı. Ancak buna rağmen gözaltında bulunan Seyit Bilal adındaki Selefi genç, polis işkencesiyle öldü (www.aljazeera.net, 2011). Bu süreç için de Selefiler'in resmi sözcüsü olan Abdel Monem El Shahat gözaltına alındı. Bu iki adım genel nedenlerin yanında Selefiler'i 25 Ocak'ta sokaklara çıkaran en önemli etkenler oldu. Mübarek'in devrilmesi sonucu 2011-2012'de selefiler ilk kez 'İslami Blok' çatısı altında parti olarak seçimlere girdiler. Selefiler'in kurduğu partiler Nur Partisi (83) İnşa ve Kalkınma Partisi(10) Özgün Parti(3) sandalye çıkardı (Erdeğer, 2012).

Mısır'da faaliyet gösteren dini cemaatler sadece İhvan ve Selefiler'den ibaret değildir. Ancak genel olarak var olan dini cemaatlerin neredeyse tamamı İhvan ve Selefiler'in türevleridir. Zamanla ortaya çıkan fikri ayrılıklar farklı isimlerde cemaatlerin kurulmasına yol açsa da söz konusu cemaatler genel anlamda Selefi ve İhvan akımından beslenirler. Bu yüzden bu cemaatlere tek tek değinilmeyecektir. Yukarıda da açıkladığımız gibi Mısır'da doğrudan veya dolaylı olarak neredeyse tüm Mısırlılar bir şekilde dini bir cemaate yakınlık göstermekte ya da bağlı bulunmaktadır. Bu da Mısır'da dini cemaatlerin toplumda ki nüfus gücünü göstermektedir.

2.6.3.3. Sufiler

Mısır Sufi tarikatları Türkiye'deki Sufi tarikatlarından farklılık arz etmektedir. Zira Mısır'daki Sufi tarikatları tarih boyunca iktidar yanlısı olarak bilinmektedirler. Bu Mısır'ın genel olarak dini gruplara karşı izlediği bir politika olsa da genelde birçok tarikat veya cemaat zamanla bu sınırları aşmış ve iktidar karşısı bir konuma geçebilmiştir. Ancak Sufiler tarih boyunca devlete sadık kalmışlardır. Gerek 25 Ocak 2011'de patlak veren halk isyanlarında gerekse akabinde Mursi'yi deviren askeri darbeye devletin yanında yer almışlardır (Zehran, 2014). Zira bu yüzden birçok kez radikal dinci gruplar tarafından saldırıya maruz kalmışlardır.

Sufi konseyi Mısır'da halk isyanları başladığında gazetelere tam sayfa ilan verip Mübarek'in yanında olduklarını halkın sokağa çıkmaması gerektiğini ilan etmiştir. İsyenların başladığı günlerde birçok Sufi şeyhi başta Dâru'l İftâ'nın başkanı olan Ali Cuma televizyonlardan gençlerin evlerine dönmelerini istemiştir. Ancak bu çağrılar ve Mübarek'e verilen desteklerin hiçbirisi halkın nezdinden bir itibar görmemiştir (Yaylacı, 2014: 144). Daha sonraki süreçte Sufiler bu tutumlarından dolayı çok büyük bedeller ödemek zorunda kalmıştır.

Zira en son Sina'nın Kuzeyinde yer alan ve Sufi Camisi olarak bilinen Ravda Camisine yapılan saldırıda 300 kişi hayatını kaybetmiş, yüzlerce kişi yaralanmıştı. Saldırının nedeni ise hükümetin aylardır radikal örgütlere karşı Sina'da başlattığı operasyonlarda Sufilerin rejim tarafında yer alması olarak gösterilmiştir (www.aljazeera.net, 2017).

2.6.4. Cuma Namazları

Mısır'daki dindarlık meselesi diğer birçok Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden farklılık göstermektedir. Zira Mısır'da çok dışa dönük, görünür bir dindarlık vardır. Yaylacı'nın Gallup'un yaptığı bir araştırmadan yola çıkarak aktardığı bilgilere göre Mısır'da Kipti Hristiyanlar da dâhil olmak üzere %90'nı kendisini 'çok dindar' olarak tanımlıyor (Yaylacı, 2014: 149). Zira bu 'çok dindarlık' Mısır'da kendini günlük hayatın her alanında göstermektedir. Gördüğünüz her ticari veya şahsi takside Kur'an-ı Kerim vardır. İşyerlerinde otobüslerde çarşı sokakta Kur'an tilaveti duyulur. Mısır'da herhangi bir seyyar satıcı da veya markette satılan ürünlerle veya yapılan işle ilgili Kur'an'dan ayetler görmek gayet sıradan bir şeydir. Cuma günleri özellikle

Mısırlılar için tatil günü olduğu için farklı bir öneme sahiptir. Bugün bütün cadde ve sokaklarda Kuran tilaveti duyulmaktadır. Normal vakit namazlarında ses dışarıya verilmektedir. Kısacası Mısır'da dışarıya çok bariz bir şekilde yansıyan bir dindarlık söz konusudur. Daha önce dini cemaatler kısmında da belirttiğimiz gibi Mısırlıların neredeyse tamamı doğrudan ve dolaylı olarak bir cemaate yakınlık ya da bağıllık hisseder. Bu yüzden Mısır gibi bir ülkede meydana gelen hiçbir toplumsal olay veya toplumsal değişim dinin dışında gelişemez. Olumlu ya da olumsuz dine veya dini cemaatlere bağlantısı olmaktadır.

Bu nedenle bu kısımda 25 Ocak 2011'de meydana gelen halk isyanlarında kritik bir etkiye sahip olan Cuma günlerinin (Cuma Namazı toplanmaları)üzerinde durulacaktır.

Mısır'da 25 Ocak'ta günler öncesinden planlanan ve sosyal medya üzerinden çağrı yapılan gösteriler ilk iki gün gerekli ilgiyi görmedi. Ancak gerek Tunus'ta yaşananların yeni olması gerekse on yıllardır Mübarek rejimine karşı yapılan gösteriler rejimi bu konuda kendisince tedbir almaya sevk etmiştir. Olayların ikinci gününde ölüm haberlerinin gelmesi ardından Mübarek rejimi, başta internet olmak üzere telefon şebekeleri ve sosyal medyayı kullanıma kapatmıştır. 28 Ocak Cuma günü internet, telefon şebekeleri ve şehirlerarası ulaşım kapalı olduğu halde Cuma namazı sonrası 1 Milyona yakın kişi Cuma namazı çıkışı bir araya gelip Tahrir Meydanı'na girmeyi başarmıştır. Yürüyüşlerin başladığı günden o güne dek rejim karşıtı bir araya gelen en kalabalık kitle olmuştur. Tüm iletişim ağlarının kapatıldığı bir dönemde ilkel iletişim yöntemleri devreye girmiştir. Bunların başında ve en yaygın olanı Cuma namazlarından sonra dağıtılan el broşürleri olmuştur. Ülke genelinde her Cuma namazı on binlerce camide milyonlarca kişiye dağıtılan bu el broşürleri ile yüz binlerce kişiye ulaşılmış ve rejime karşı organize olunmasına katkı sunmuştur (Tekek, 2011).

Çünkü Cuma günleri Mısır'da ve diğer İslam ülkelerinde en büyük kalabalıkların bir araya geldiği gündür. İslam dinine göre Cuma Namazı her Müslüman ve balığ erkeğin üzerine farz olan bir ibadettir. Bu yüzden bu gün bir bayram havasında geçer. Birçok ülkede Cuma günü tatil olarak kabul edilmiştir. Bu günde insanlar genellikle şehrin büyük camilerinde toplanır ve cemaatle kılınması gereken Cuma namazını buralarda eda eder. Bunun için bu günlerde camilerin etrafı bir panayır

havasına bürünür. Neredeyse şehrin tamamı caminin etrafında toplanır. A alışveriş ve sosyal aktiviteler buralarda yapılır.

Mısır'da söz konusu bu gelenek yıllardan beri devam edilmektedir. Ayrıca Cuma günlerinin Mısır isyan ve ayaklanma tarihinde de büyük bir yeri vardır. Gerek Fransız gerekse İngiliz sömürüsüne karşı başlatılan isyanların birçoğu Cuma günü kılınan Cuma namazları çıkışı yapılmıştır. Bu gelenek Mübarek dönemine kadar devam etmiştir. Zira Cuma günü hiçbir şekilde bir araya gelmeyecek kalabalıkların bir araya gelmesi kitlelerin birlikte hareket etmesi için gerekli güç ve cesareti sağlayan uygun bir zaman ve mekân sunmuştur. Mısır'da Halk isyanlarının başladığı günden durduğu ana kadar bu güç ve cesaret her Cuma tazelenmiş ve isyanların en önemli dönüm noktaları bugünler de olmuştur. Aynı zamanda resmi olarak birçok dini cemaat ve harekette 28 Ocak Cuma günü toplanan kalabalığın Tahrir meydanına girmesi sonucu sokaklara inme kararı vermiştir. Örneğin İhvan ve türevi birçok hareket bu tarihte resmi olarak kitlelerini sokaklara çağırmıştır. Bu da isyanlarını seyrini değiştirmiştir.

Cuma toplanmaları Mübarek'in devrilmesi ile bitmemiştir. 11 Şubat'ta görevini bırakmak zorunda kalan Mübarek iktidarı askeri konseye devretmiş askeri konsey ise yaptığı uygulamalarla Mübarek'i aratmayacak bir yönetim örneği sergilemiştir. Bu yüzden 1 yıl süren askeri konsey iktidarına karşı göstericiler neredeyse her Cuma günü kitlesel eylemler düzenlemiştir. 28 Ocak isyan cumasından sonra en büyük toplanmalar Cuma namazı çıkışlarında olmuştur. Yaşlı genç çocuk demeden herkesin akın ettiği Cuma namazları halk hareketlerin toplanma merkezi haline gelmiştir. Cuma toplanmaları bir nevi isyanın ateşini tazeleyen haftalık buluşmalar haline gelmesinin en büyük nedeni ise Cuma namazlarının yasaklanamaz olmasıdır. Rejim güçleri sosyal medya veya diğer bütün iletişim ve ulaşım araçlarını belli bir aradan sonra kontrol altına almayı başarmıştır. Özellikle sosyal medyanın kontrol altına alınması eylemcilerin elini kolunu bağlamıştır. Zira eylem için kararlaştırılan yerler anında güvenlik güçleri tarafından tespit edilip eylemcilerden önce oraya asker ve polis yerleştirilmiştir.

Aynı şekilde isyanlara destek veren televizyon ve gazetelerin kapatılması veya baskı altında tutulması Mısır'da yaşanan sıradan olaylar olarak bilinmektedir. Ancak her hafta kılınan Cuma namazını engellemesi neredeyse imkânsızdı. Bu yüzden Cuma namazı sesini duyurmak isteyen halk için kaçınılmaz bir fırsat olmuştur. Nitekim hiçbir araç Cuma namazında toplanan kalabalıkları bir araya getirecek kadar etkili bir güce

sahip değildir. Bundan sonraki günlerde isyanda ki en önemli dönüm noktaları Cuma günlerinin ismiyle anılmıştır:

“Öfke cuması (28 Ocak), Temizlik Cuması (8 Nisan), İkinci Öfke Cuması (27 Mart), İntikam Cuması (1 Temmuz), Kararlılık Cuması (7 Temmuz) ve sonrasında yüzbinlerce kişinin askeri konseye karşı yürüdüğü cuma (15 Temmuz)” gibi (Castells, 2013: 63).

2.7. Otoriter Yapılar ve Sosyal Medya

Mozorov’un deyimiyle hiçbir devlet masum değildir. Hele bu devlet tek bir adam elinde yönetiliyorsa bu masumiyet karinesi tamamen ortadan kalkar, zulüm ve istibdada dönüşür. Zulüm ve istibdadın olduğu diktatöryal ya da tek adam yönetimlerinde bilgi en büyük sır ve silahtır. Bu yüzden bilgi kanalları sürekli tek elde denetim altında tutulmaya çalışılır. Özellikle günümüzde internetle birlikte bilginin sınırları aştığı bir ortamda söz konusu yönetimler için bilginin kontrol ve denetimi vazgeçilmez bir hal almıştır. Bilginin kontrolü, bu yönetimlerin ömürlerini arttıran bir unsurdur. Zira yapılan zulüm, baskı, yolsuzluk ve halktan saklanan gerçeklerin halk tarafından öğrenilmesi ve sürekli dile getirilmesi bu yönetimlerin sonunu getirebilir. Bu iletişim ve bilgi kaynakları aynı zaman da bu gerçekleri öğrenen vatandaşların tartışmasına, konuşmasına ve buna karşı tepki vermesine de yardımcı olmaktadır (2011). Özellikle günümüzde internetin politik bir hal almasıyla birlikte internete ulaşım imkânları dünya genelinde büyük farklılıklar göstermektedir.

Tablo 2. 2. Dünya Üzerinde Bölgesel Nüfus Bazlı İnternet Kullanıcıların Yıllara Göre Oranı

Bölgeler	2000/2005	2010	2017
Asya	% 8,9	% 23,2	% 48
Avrupa	% 36,8	% 58,4	% 85
Kuzey Amerika	% 68	% 78,8	% 95
Okyanusya, Avustralya	% 49,2	% 61	% 68
Afrika	% 1,8	% 11,4	% 35
Orta Doğu	% 8.3	% 31,9	% 64

Kaynak:

2000/2005 verileri: <https://www.internetworldstats.com/pr/edi008.htm>

2010 verileri: <https://www.internetworldstats.com/pr/edi061.htm>

2017 verileri: <https://www.internetworldstats.com/stats.htm> (Erişi tarihi: 12.09.2018)

Yukarıda ki tablodan da anlaşıldığı üzere dünya genelinde internet dağılımı eşit değildir. Eşit olmayan bu internet dağılımının birçok nedeni bulunmaktadır. Ancak günümüz de teknolojinin sınır tanımadığı bir ortamda Arap ülkelerinde internet kullanımının az olmasının önündeki en büyük engelin otoriter yapılar olduğu görülmektedir. Zira bu yapıların en çok korktuğu şeylerden birisi de kontrol edemedikleri bilgi akışıdır. Bunun en bariz örneği ise halk isyanları öncesi ve sonrası internet kullanım oranlarında görülmektedir. Tabloda da görüleceği üzere halk isyanları sonucu devrilen ya da değişen siyasi yapıların sonucunda bölgede internet kullanımı hızla artmıştır.

Bu yüzden tarih boyunca tüm devletlerin vatandaşlarından sakladıkları gerçekler bulunmaktadır. Ancak bu gerçeklerin sayısı tek adam yönetimlerinde daha da artmaktadır. Özellikle günümüzde Orta Doğu ülkeleri, bu tek adam yönetimlerin en yaygın olduğu bir bölgedir. Bu yüzden bu ülkelerde iletişim araçları üzerinde büyük baskılar kurulmaktadır. Yapılan tüm baskılara rağmen iletişim araçları ya da genel anlamda sosyal medya bu iktidarları devirmekte başarılı olabilir mi? Sosyal medyanın bu ülkelerde özgürce kullanılması mümkün mü? Ya da iletişim araçları bu yönetimlerde sansüre uğramadan kullanılabilir mi?

İstisnasız belli bir yere kadar sosyal medyanın demokrasinin yaygınlaşması ve geliştirmesi için kullanılabilirliği mümkündür. Ancak bu tamamen sosyal medyanın

içinde bulunduğu ortamın toplumsal koşullarına ve toplumun maddi ve manevi yapısı ile yönetim şekline bağlıdır.

Otoriter yönetimlerde birçok şey gibi sosyal medyada gözetim ve denetim altındadır. Örneğin Çin, İran ve diğer birçok Arap ülkesi sosyal medya içeriğini kontrol edebilir ve bunu birer baskı aracı olarak kullanabilir. Özellikle günümüzde Burma, Çin, İran ve Zimbabve ve birçok Orta Doğu ülkesi sosyal medyayı kontrol etme konusu üzerinde ciddiyle durmaktadırlar.

Öte yandan hükümetlerin interneti kontrol altında tutarken başvurdukları yöntemlerden bazıları aşağıda verildiği gibidir:

- İnterneti kesmek
- İnternet kullanım ücretini yüksek tutmak
- İnterneti yavaşlatmak
- İstihbarat ve emniyet birimlerinin sahte hesaplarla sosyal medyayı kontrol etmek
- Paylaşılan içeriklerden yola çıkarak protestocuların kimliğini teşhis etmek ve caydırıcı cezalar vermek (Heaven, 2011).

Ancak söz konusu bu yöntemlerin günümüz teknolojisinin karşısında çok büyük ekonomik meblağlara karşılık geldiği için birçok otokratik yönetim bunun yerine sosyal medya ve interneti belli oranda serbest bırakıp bu hizmetleri kullananları gözetim altına almaktadır. Ya da İran ve Çin'de olduğu gibi batı merkezli internet ve sosyal medya programları yerine kendi yerli programlarını kullanıma sokarak halkı daha kolay denetim altına tutmaktadırlar.

Devrimleri ve değişimleri sosyal medyaya mal etmek ise bu yönetimlerde neredeyse imkânsıza yakın bir şeydir. Birçok Arap ülkesinde sosyal medya üzerinden örgütlendikleri iddia edilen halk ayaklanmalarının sadece Tunus'ta kalıcı bir değişikliğe yol açması, geri kalan ülkelerde ise bunun ya bir iç savaş ya da başarısız bir girişimden ibaret kalması bunun en açık göstergesidir. Zira otoriter yönetimlerde hiçbir değişim ve devrim sosyal medya aracılığıyla rejime rağmen meydana gelmez (2011). Muhaliflerin kullandıkları internetin daha gelişmiş halini devletler kullanmaktadır. Bu nedenle

internet üzerinden yapılan muhalefetin sürekli izlenmesi ve denetlenmesi gibi zayıf bir yanı da vardır.

Zira Arap Halk İsyanları sırasında sosyal medya sadece belli bir kesim muhalif tarafından kullanılmamıştır. Özellikle söz konusu Orta Doğu'nun otoriter yapıları olunca her yerde karşılaşılan baskı ve denetim internet alanında görülmüştür. Muhalifler sosyal medya üzerinden bir hashtag (etiket) açtıklarında; aynı etiket altında hükümet yandaşları da muhalefet karşıtı paylaşımlar yapabilmektedir. Bazı ülkelerde ise siber yandaşlar muhalefeti sosyal medya üzerinden susturmak için ayrı bir çaba sarf etmektedir. Arap Halk İsyanları sırasında Sudan, bu yöntemi kullanmış ve muhalif gösterileri basmaya çalışmıştır (www.bbc.com, 2011). Öte yandan birçok ülkede isyanların başlamasıyla birlikte resmi ve istihbarat birimleri de isyan ve gösterileri kontrol etmek için sosyal medya hesapları açmıştır. Mısır'da gösteriler başladığı esnada Mısır ordusu Facebook hesabı açmış buradan göstericilere ulaşmaya çalışmıştır.

Otoriter rejimlerde yaşayan insanların, sosyal medya yoluyla özgürleşebileceğini veya devrim yapabileceğini “*içi boş fantezi*” olarak yorumlayan Morozov, aksine bu ülkelerde devletin bu araçları birer baskı ve istihbarat aracı olarak kullandığını belirtmektedir. Bu ülkeler sosyal medyanın imkânlarını kullanarak kimin kiminle nasıl bir ilişkide olduğu ve ne planladığını daha önceden tespit edebileceğini; örneğin polisin, Flickr ve Youtube videolarını kullanarak protestocuların kimliğini belirleyip, tutuklatabileceğini aktarmaktadır. Morozov, ayrıca İran ve Rusya'da olduğu gibi güçlü otoriter yapıların bulunduğu ülkelerde sosyal medyanın hiçbir işe yaramayacağını da belirtmektedir. Otoriter yönetimlerin sosyal medyayı kullanımıyla ilgili olarak ise Morozov şu tespitleri yapmaktadır:

Blogger'ları eğiterek ve onlara belirli bir ücret ödeyerek propaganda yapıyorlar. Muhaliflerin bilgisayarına casus yazılımlar(spyware) sayesinde nüfuz ediyorlar. Sosyal medyadaki diyalogları daima izliyorlar, muhalifleri ve bağımsız yayıncıları siber saldırılarla taciz ediyorlar. Çok yaratıcı olan diktatörler ise halkın kafasını karıştırıp, gerçek sorunları önemsiz kılmak için internet aracılığıyla eğlenceler, fuzuli sorunlar yaratıyorlar. Buna Latince ‘panem et circenses ekmek ve eğlence’ taktiği denir. Halkın karnını doyur ve eğlendir, gerisi mühim değil! (2011)

Ayrıca otoriter lider ve diktatörlerin internet ve teknolojiden korktuklarının bir çeşit ‘mit’ olduğunu belirten Morozov, gerçeğin bunun aksi olduğunu belirtmektedir. Özellikle Çin, İran gibi büyük ülkeler internet ve teknolojiyi engellemek adına belli alanlarda tolere etmektedir. Bunun nedenlerinden biri ülke yönetiminde gerekli bilgileri tolere etmektir. Yerel konularla ilgili olarak insanların bloglardan, sosyal medya üzerinden hükümetlerin sahip olmadığı bilgileri paylaşarak birçok konuda hükümeti bilgi sahibi yapmasıdır. Ancak bu uygulama her ülkede aynı işlememektedir. Örneğin Tayland ve Suudi Arabistan’da bunu tam tersi bir uygulama mevcuttur. Kralı korumak ve itibarını devam ettirmek için internet siteleri açılır, paralı bloggerler ve sosyal medya fenomenleri tutulur. Örneğin Tayland’ta “kralı koruyun” adlı internet sitesi kurulmuştur. Bu siteye kralı eleştiren, rencide edici ifadeler kullanan linkler atılarak bunlara karşı anında yaptırımlar uygulanmaktadır. Suudi Arabistan’da binlerce paralı sosyal medya fenomeni ve blogger Suudi kralı hakkında yayınlanan verileri Youtube şikayet ederek bunun kaldırılması için baskı yapmaktadırlar. Zira Youtube bir video hakkında fazla şikayet alırsa bunu silmeyi dikkate almaktadır (Morozov, 2011).

Mısır, Suriye, Yemen, Libya, Bahreyn, Suudi Arabistan gibi ülkeler Orta Doğu’nun en otoriter ülkeleri arasında yer almaktadır. Bu ülkelerde yıllarca baş gösteren işçi grevleri, gösteriler ve protestolar rejimlerin bunlara karşı tedbirler almasını gerektirmiştir. Zira söz konusu ülkelerde özellikle son 10 yılda meydana gelen teknolojik gelişmelerle internet ve sosyal medyaya yönelik ciddi denetimler ve gözetim getirilmiştir. Buna rağmen muhalifler seslerini duyurmak için alternatif yöntemler denemiştir. Bu yöntemlerin en çok kullanılanı ise SMS uygulamalarıdır. Ancak Mısır gibi istihbarat rejimleri gerektiğinde SMS hizmetini de kesmişlerdir.

Özetle teknoloji, toplumsal koşullardan ve toplumun maddi ve manevi yapısından soyutlanamaz. McLuhan gibi her şeyi teknolojiye bağlamak, teknolojiyi bilginin, iktidarın ve insanlığın geleceğinin belirleyicisi olarak göstermek bize doğru bir sonuç vermeyecektir. Çünkü sonuçta o teknolojinin üreticisi insandır. Teknoloji tek başına hiçbir şeyi tam anlamıyla değiştiremez. Buna etki eden sosyal, siyasal, coğrafik ve kültürel etkenler düşünülmeden teknoloji tek başına hiçbir şey yapamaz. Raymond Williams, teknolojinin tek başına toplumsal değişimleri gerçekleştiremeyeceğini, toplumsal değişimlerin kapitalizmden ayrı olarak düşünülemeyeceğini belirtir.

Williams, toplumsal değişimlerde asıl unsurun; ekonomik ve politik hayatı üreten gerçek güçlerin, egemen kapitalist düzeni olduğunu belirtmektedir (Williams, 1989).

Özellikle son dönemlerde teknolojinin iktidarların değişimi üzerindeki etkisi üzerine odaklanan uzmanlar, Arap Halk İsyanlarını yeni medyaya, sosyal ağlara bağlamaya çalışmaktadırlar. Ancak yukarıda Williams'ın da belirttiği gibi ne Arap Halk İsyanları ne de farklı bir devrim sosyal, politik ve siyasal etkiler olmadan sadece teknolojiye bağlı olarak gerçekleşemez. Arap Halk İsyanlarında deyim yerindeyse bütün siyasî, sosyal ve politik ayakları yıllardan beri hazırlanmış bir isyan balonu oluşmuştu. Sosyal medya bu patlayan balonun sadece sesini çoğalttı, yankı yapmasına yardımcı oldu.

Bunun dışında eğer teknoloji iktidarlara belirliyorsa neden bugüne kadar AB'ye ait bir ülkede ya da ABD'de bir iktidar değişikliğine neden olmadı. Teknoloji üretenler ve en iyi kullananlar da bu ülkelerin vatandaşı. En son yapılan ABD başkanlık seçiminde seçilen Trupm'a karşı yapılan gösteriler hiçbir işe yaramadı. Sosyal medya üzerinden yapılan örgütlenmeler hiçbir şeyi değiştirmede. Öte yandan Orta Doğu'da internete giriş yüzdesinin en yüksek olduğu ülkeler Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Bahreyn, Suudi Arabistan ve İsrail'dir. Arap Halk İsyanları'nın patlak verdiği ülkelere nazaran bu ülkeler otokratikliğin baskı ve zulmün en yaygın olduğu ülkelerdir. Buna rağmen neden bu ülkelerde etkili bir halk ayaklanması gerçekleşememiştir? Çünkü her şeyden önce bu ülkelerde otokratik bir yönetim bulunmaktadır. Buna ek olarak sosyal, siyasal ve politik şartlar bu konuda bir değişim ihtiyacı duymuyordu. Bu yüzden teknoloji ve sosyal medya araçları yetersiz kalmıştır.

Hiç bir teknoloji kendi başına “özgürleştirici” ya da “baskıcı” etkilere yol açamaz. Bu tamamen bu mecraayı kullanan sosyal, siyasal aktörlerin kullanım şekline bağlıdır. Teknoloji kullanımı, Tunus'ta olduğu gibi etkin ve ‘özgürleştirici’ bir rol oynarken; Çin, İran, Suudi Arabistan, İsrail ve BAE gibi ülkelerde hükümetin, muhalifleri kontrol ve gözetim altında tuttuğu bir baskı aracına dönüşebiliyor.

Sosyal medyanın başta Arap Halk İsyanları, özelde ise Mısır'da meydana gelen protestolar üzerindeki etkisi araştırılırken yapılan en büyük hatalardan biri de o ülkedeki genel internet kullanıcıları temel alınarak bu etkinin değerlendirilmesidir. Zira internet kullanıcısı olan herkesin meydana gelen muhalif olaylara destek verdiği söylenemez.

Çünkü internet kullanımı çok büyük farklılıklar gösterebilmektedir. Ayrıca Orta doğu ülkeleri gibi diktatörlük ve otoriter yönetimler tarafından idare edilen ülkelerde halkın sosyal ağlarda rahatça hareket etmesi hiç de kolay olmamaktadır. Zira birer muhaberat ülkesi olan söz konusu bu devletlerin vatandaşları da bu durumun farkında olarak sosyal medyada ona göre hareket etmektedirler. O yüzden sosyal medyanın internet kullanım verileri ile kıyaslanarak Orta Doğu'da yaşananlar üzerinde birincil derece etkinliğinin olduğunu savunmak gerçekçi bir çıkarım değildir.

Son olarak Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü'nün yayınladığı rapora göre 2009'dan bu yana her geçen gün interneti kontrol altına alan ülkelerin sayısı artmaktadır. Örgütün "İnternetin Düşmanları" adıyla yayınladığı rapora göre sadece 2009 yılında 60 ülke internete sansür uyguladı. İnternetteki görüşleri nedeniyle tutuklanan muhalif yazarların ve blog yazarlarının sayısı ise 120'ye ulaştı. (www.dw.com.tr, 2010).

2.8. Occupy Wall Street Hareketi İle Arap Halk İsyanlarının Temel Farkı

Bu konuda birçok neden sayılabileceği gibi sadece en önemli nedenlerden birine değineceğiz. Genelde Arap Halk İsyanlarında, özelde ise Mısır'daki Tahrir ayaklanmasından etkilendiklerini belirten Wall Street göstericileri, internet ve sosyal medya kullanımı ve görev paylaşımı konusunda Mısır ve Arap Halk İsyanlarından çok daha profesyonellerdi. Ancak Arap Halk İsyanlarında olup Wall Street'te olmayan şey; devrimi veya değişimi kaçınılmaz kılan şartlardı. Bu şartlar Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde ki en alttan birinci ve ikinci derecede olan temel ihtiyaçlardır. Yani Arap Halk İsyanlarını tetikleyen; geçici bile olsa bir değişime yol açan etkenler fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarıdır. Bilindiği üzere insanın bu temel ihtiyaçları giderilmeden yaşaması imkânsızdır. Ancak Wall Street protestolarını harekete geçiren etmenler; temel ihtiyaçların üstünde üst düzey ihtiyaçların altında etmenler olmuştur. Bu da talep edilen ihtiyaçların belirsizleşmesine, bu ihtiyaçlar için gereken riskin alınmasını engellemiştir.

Castels'in Pew Institute'nin 2011 yılında 1.521 kişi üzerinden yaptığı Wall Street'e karşı alınan tavırlar hakkındaki kamu oyu yoklamasına göre yüzde 44'lük bir kesim hareketi desteklerken, geri kalan yüzde 39'luk kesim harekete karşı çıkmaktadır. Öte yandan hareketin eylem ve taktikleriyle ilgili olarak katılımcıların yüzde 29'u

destek verirken geri kalan yüzde 49'luk kesim ise karşı çıkmaktadır (Castells, 2013: 172).

Bu veriler bir kez daha sanal ortamda verilen destek ile gerçek ortamda verilen desteğin çok farklı olduğunu, sanalda verilen desteğin gerçekte olacakları belirleyemediğini göstermektedir.

O yüzden Wall Street İsyanları sosyal medya üzerinden büyük destek görse de bunun sahaya yansması olmadığından istenilen başarıyı elde edememiştir.

Öte yandan Arap Halk İsyanları'nda tam tersi bir durum söz konusudur. Meydanlara çıkan insanların sayısı birçok zaman sanal medya da toplanan ve destek veren kişilerin sayısı ile doğru orantılıdır. Hatta birçok kez, özellikle Cuma namazları çıkışında bu sayısının sanal mecralarından daha fazla olduğu görülmüştür.

Dünyanın birçok yerinde meydana gelen eylem ve gösterilerden etkilenen Wall Street hareketi, benzerlerinin başarısız bir kopyası olarak tarih sayfalarında yerini almıştır. Nitekim bu hareket, sosyal medyanın halk hareketleri ve devrimler üzerindeki rolünün abartıldığı kadar olmadığını, insanları harekete geçirecek ve onları sokaklara çıkaracak bir nedenleri olmadığı sürece sosyal medyanın bir işe yaramadığını göstermiştir. Zira dünyada internet kullanıcılarının en fazla olduğu ülke olmasına rağmen Amerika'da patlak veren Wall Street hareketi Mısır'da ortaya çıkan nisbi değişimi bile gerçekleştirememiştir (www.internetworldstats.com, 2018).

Wall Street Hareketi'nin en iyi başardığı şey ise yıllarca dünyaya empoze edilmeye çalışılan Amerika'nın huzur ve refah ülkesi olduğunun yalan olduğunu ortaya çıkarmasıdır. Bunun yanında hareket "fırsat eşitliğine" dayalı Amerikan rüyasının bir "palavradan" ibaret olduğunu ortaya çıkarmıştır (Castells, 2013: 173).

Kısaca mal, servet, güç dağılımı, eşitsizlik ve sermayenin politika üzerindeki etkisi gibi konulardan yakınan hareket, mesajlarını tüm dünyaya ulaştırmak konusunda başarılı olduysa da her hangi bir değişim yapamaması açısından başarısız sayılmaktadır.

2.9. Tunus ve Mısır Halk İsyanlarının Karşılaştırılması

Aradan geçen 7 yıla rağmen birçok araştırmacı Tunus ve Mısır Halk İsyanları'nı ele alarak bu isyanlar sonucu elde edilen ve kaybedilen başarıları karşılaştırmaktadır. Tunus'ta Aralık 2010'da başlayan halk isyanları 14 Ocak 2011'de Bin Ali'nin ülkeyi

terk etmesiyle sonuçlandı. Tunus isyanları 25 Ocak'ta Mısır'a sıçradı. Ardından 17 günlük isyan süreci sonrasında 11 Şubat'ta Mübarek istifa etmek zorunda kaldı. Mısır Halk İsyancıları daha sonrasında askeri darbe ile 2003'te sekteye uğradı. Mısır ve Tunus Arap Halk İsyancıları arasında bugüne kadar üzerinde en çok konuşulan ve tartışılan iki ülke oldu. Zira bu iki ülkeden Tunus örneği Arap Halk İsyancıları arasında nispi bir başarı elde eden tek isyan oldu. Mısır'da ise büyük mücadeleler sonucu elde edilen başarı kısa sürmüş ve kanlı bir askeri darbeye son bulmuştur.

O yüzden bu iki ülkede yaşanan halk isyanlarının başarı ve başarısızlık etkenlerinin öğrenilmesi genel anlamda Arap Halk İsyancıları'na ışık tutacaktır. Zira Tunus ve Mısır sosyal siyasi ve dini yapıları gereği birçok konuda diğer Arap ülkelerinden ayrılmaktadır. Her ne kadar ilk başlarda bu iki ülkede meydana gelen halk hareketlerinin başarıları ve başarısızlığını mevcut siyasal yapılar üzerinden okunsa da bu onlarca nedenden sadece birisidir. Zira gerek Tunus'ta gerekse Mısır'da diktatörlerin yönetimi bırakmasından sonra iktidara gelen siyasi yapılar; İslamcı İhvan geleneğinden gelen siyasi yapılarıdır. Gerek Tunus'ta Gannuşi'nin NAHDA'sı gerekse Mısır'daki Mursi'nin Özgürlük ve Adalet Partisi birer İslamcı partiydi. Ancak buna rağmen biri süreci çok iyi yürütürken, öteki başarısız olmuştur. Buradaki başarı ve başarısızlıkta, mevcut siyasi yapıların dünya görüşleri ve izledikleri politikalar etkili olmakla beraber bu politikaların izlenmesinde etkili olan birden çok iç ve dış etken bulunmaktadır. Bu nedenle yaşananları sadece siyasi yapılar üzerinden okumak konunun eksik kalmasına neden olacaktır.

Bizler Tunus ve Mısır Halk İsyancılarını karşılaştırırken, bu süreçlerin içsel ve dışsal etkiler olarak iki aşamada ele alacağız. Zira özellikle Mısır'da içsel etkiler kadar dışsal etkiler süreci büyük oranda etkilemiştir. Genel olarak bir ülkenin içeride ve dışarıda politikalarını belirleyen en önemli unsurlar; içerideki güçlü kuvvetler ve o ülkenin içinde bulunduğu siyasi, sosyal, coğrafi ve ekonomik durumudur. Bu durum ülkenin iç politikasını belirlediği gibi dış politikasını da belirlemektedir. Bizler de çalışmamızın bu bölümünde her iki ülkede yaşananlara etki eden unsurları maddeler halinde vereceğiz.

Asker ve emniyet güçlerinin siyasetteki rolü: Tunus'ta asker ve emniyet güçlerinin siyasi alandaki yetkisi ve rolü Mısır'a göre çok sınırlıdır. Özellikle 1952 askeri darbesinden, 2011 halk isyanlarına kadar Mısır'ın yöneticilerinin hepsi askeri

kökenlidir. Bu yüzden Mısır'da asker ve emniyet güçleri başta ekonomi olmak üzere toplumun her alanına nüfuz etmiş durumdadır. Başka bir deyişle Mısır'da asker, devlet içinde devlet konumundadır. Tunus'ta ise asker siyasette ve ekonomik alandan uzak tutulmuştur. Mısır ordusu Afrika ve Arap dünyasının en büyük, dünyanın ise 10. büyük ordusudur. Tunus ordusu ise bölgenin en zayıf orduları arasında yer almaktadır (Çubukçu, 2012).

2002 verilerine göre askerin Mısır'da egemen olduğu ekonomik alan yüzde 40'tan fazladır. Bunun yanında ülkenin birçok temel geçim kaynağı askerin elindedir. Buna ek olarak asker toplumun her alanında varlığını göstermektedir. Gıda, enerji, ulaşım, yeraltı kaynakları, ticaret vb. birçok sektör, ya askerin tekelindedir ya da bu alanların üzerinde büyük ağırlığı bulunmaktadır. Tunus'ta ise sayısı 30-40 bini geçmeyen askerin rolü sınırı korumaktan ibarettir (Al-Qassas, 2014).

İç faktörler

Sivil toplum kuruluşları ve toplumsal dinamikler: Tunus'ta her ne kadar Bin Ali diktatöryal bir yönetim sergilese de birçok alanda, bağımsız işçi sendikaları ve sivil toplum kuruluşunun faaliyet göstermesine izin vermekteydi. Bu kuruluşlar, gerek Tunus'ta gerekse Tunus dışında faaliyetlerini sürdürmekteydi. Ancak Mısır'da başta işçi sendikaları ve sivil toplum kuruluşlarının neredeyse tamamı Mübarek rejimine bağlı kurumlardı. Bunlar dışında bağımsız ya da muhalif sivil toplum kuruluşlarının kurulması neredeyse imkânsızdı. Fakat 2005 yılına gelindiğinde gerek içeriden gerekse dışarıdan yapılan baskılara dayanamayan Mübarek, bazı bağımsız işçi sendikaları ve yeniden aktifleşen bazı toplumsal hareketlere izin verdi. Bu hareketlerin faaliyetlerini rahatça sürdürmesi, 2011'de Mübarek rejiminin sonunu getirdi. Bu hareketler halk isyanlarının başlatmasında büyük rol oynasalar da süreci sonuna kadar başarılı bir şekilde yürütemediler. Mübarek'in devrilmesinden sonra hareketlerin çoğu fikir ayrılığı içine girdi. Bu fikir ayrılıkları ise uzun uğraşlar sonucu elde edilen başarıların çok kısa süre içinde kaybedilmesine yol açmıştır (Al-Qassas, 2014).

Toplumda egemen olan siyasi kültür: Tunus'ta egemen olan siyasi kültür; özellikle sıkı ilişkiler kurduğu Fransa ve Avrupa Birliği (AB) etkisinde kalmış, bir açık

siyaset kültürü egemendir. Bu kültürün temelleri çok daha eskiye dayanmakla birlikte modern Tunus'un kurucusu olan Habib Burgiba ile atılmıştır. Zira Tunus'un izlediği bu siyaset çoğu kez Arap ülkeleri tarafından kınanmış Tunus'u Arap Birliği'nden dışlamakla sonuçlanmıştır. Ancak Mısır'da var olan egemen siyasi kültür Tunus'un aksine katı, kapalı bir kabile kültürüne dayanmaktadır. Mısır'da başta askeri seçkinler olmak üzere siyasi alanda dini lider ve kanaat önderlerinin görüşleri siyasette belirleyici rol oynamaktadır. Bu gelenek her ne kadar 25 Ocak halk isyanları süreçlerinde ise kırıldıysa da tekrar söz konusu çevreler tarafından bastırılmıştır.

Mısır'daki bu egemen siyaset kültürü taraflar arası diyalog, hoş görü ve siyasi uzlaşmanın önündeki en büyük engel olmuştur. Zira Tunus'taki sürecin başarılı yürütülmesin de en etkili olan unsurlardan birisi; bu egemen olan siyasi kültürün aykırı tarafları bir araya getirmesi ve siyasi uzlaşmaya sevk eden yanıdır (Marzuki, 2012).

Toplumda var olan dini, etnik ve kültürel uyum: Mısır'daki dini etnik ve kültürel alandaki durum Tunus'la kıyaslanmayacak kadar heterojen bir durumdadır. Zira ülkede 10 milyonun üzerinde bir nüfusa sahip olan Kıpti sorunu, Sudan sınırında yaşayan etnik azınlık konumunda olan Nuba halkı meselesi ve kentler arasında büyük eşitsizlik iki ülke arasında büyük farklılıklar göstermektedir.

Halk isyanları sonucu iktidara gelen siyasi yapıların tutumu: Gerek Mısır gerekse Tunus'ta halk isyanları sonucu iktidara gelen hükümetler; ihvan çizgisinden gelen İslamcı hareketlerdir. Tunus'ta iktidara gelen NAHDA partisi Arap coğrafyasında yaşanan süreci iyi okuyarak Tunus'ta tek parti yerine tüm tarafların içerisinde yer alacağı bir koalisyon yönetimi kuracaklarını belirtmiştir. Gannuşi'nin bu pragmatik yaklaşımının altında yatan en etkili unsur ise Mısır deneyimidir. Zira 2012'de Mısır'da iktidara gelen İhvan, tüm yetkileri tekelinde tutmuştur. İsyana katılan kesimin büyük bir kısmını dışarıda bırakarak yeni anayasa hazırlama girişiminde bulunmuştur. Mısır'daki İhvan'ın bu hatası 2013'te halkın kitleler halinde İhvan karşıtı protesto gösterileri düzenlemesine ve nihayetinde askeri darbeyle yönetimden indirilmesine yol açmıştır. Gannuşi bu tecrübeden yola çıkarak 2014'te yapılan seçimlerde konsensüse gidileceğini belirtmiştir. Bu karar Gannuşi partisinin bugüne kadar Tunus'ta iktidarda olmasını ve Tunus Halk İsyanları'nın nispi başarısının devam ettirilmesinde büyük katkı sağlamıştır (Abduşşafi, 2014).

Muhalefetin siyasal deneyimi ve ittifak arayışları: Daha önce de belirttiğimiz gibi Tunus'ta ki siyasi kültür, diğer Arap ülkelerinden çok daha farklı bir konumda yer almaktadır. Bu yüzden Tunus muhalefeti en zıt kutuplarıyla rahatlıkla Bin Ali rejimine karşı bir araya gelebilmiştir. 2005'te kurulan hak ve özgürlükler komitesinde bir araya gelen ve toplumun tüm kesimlerine yer verilen komite Bin Ali sonrası için hazırlıklılar yapmaktaydı. Bu komite iktidara gelmeden birçok Arap ülkesi için tabu olan konuları gündeme getirmekte ve bu konular üzerinden tartışmalar yapmaktaydı. Kadın erkek eşitliği, miras meselesi, din devlet konusu, inanç ve vicdan özgürlüğü gibi konular, laikler ve İslamcılar arasında en çok tartışılan konulardı. Zira daha sonraki yıllarda bu konuların tek tek uygulamaya sokulduğu görülecektir.

2005'te toplumun tüm kesimlerini barındıran komite, iktidara geldiğinde ülkeyi diktatörlük rejiminden alternatif bir demokratik rejime taşıma görevi üstlenmiştir. Mısır'da ise bu sürecin tam tersi yaşanmıştır. Genel anlamda baktığımızda iktidara gelen İslamcı hükümet, yönetimde farklı kesimlere yer vereceğine sadece kendi geleneğinden gelen kesime yer vermiştir. Bu da o güne dek devam eden halk isyanlarının tekrar alevlenmesine yol açmıştır (Abduşşafi, 2014).

Geçiş süreçlerinin yönetilmesi: Mısır'da Mübarek'in devrilmesinden sonra ordu iktidarı devralmıştır. Bir yıl silah zoruyla iktidarı elinde bulundura ordu gelen baskılara dayanamayıp ülkeyi seçimlere götürmüştür. Seçimler sonucu iktidara gelen İslamcı hükümet ise süreci tam anlamıyla başarılı bir şekilde yönetememiştir. Mursi'ye karşı çıkan halk ayaklanmalarında, Mursi halkla iletişime geçip, onların taleplerini dinleyeceğine direkt şiddete başvurmuştur. Tunus'ta ise gerek Bin Ali'den sonra Cumhurbaşkanlığına gelen İnsan Hakları Savunucusu Munsif Marzuki, gerekse Raşid Gannuş siyasi deneyim ve uzlaşma kültürü çerçevesinde süreci sağlıklı bir şekilde yürütmüştür. İktidara gelen ilk İslamcı hükümete karşı halk isyanları baş gösterince, hükümet istifa etmiş, başka bir hükümetin kurulmasına yardımcı olmuştur. Mısır'da ise herhangi bir ortak liderlik ya da siyasi konsensüs kurulamadı. Bu da çok kısa sürede 'karşı devrim' güçlerinin 25 Ocak'taki birlikteliğin askeri darbeye parçalanmasına yol açtı (Zakaria, 2014).

Dış faktörler

Mısır ve Tunus'un bölgesel rolü: Mısır, Arap ülkeleri arsında en büyük askeri güce sahip olan ülkedir. Bunun yanında Camp David Antlaşması (1978) ile birlikte İsrail'le olan sorunun çözülmesi ve o günden bu yana Mısır dış siyasetini etkileyen en önemli unsur İsrail'le olan ilişkileri olmuştur. Bu nedenle Mısır'ın bölgedeki rolü, diğer Arap ülkelere nazaran daha büyüktür. Mısır, tarih boyunca Fransız, İngiliz ve ABD'nin en çok üzerinde durduğu ülke olmuştur. Nitekim 30 Haziran Askeri Darbesi'ni de ilk destekleyen ülkelere biri; ABD olmuştur. Mısır'ın gerek coğrafi gerekse askeri ve dini rolü, birçok ülkenin Mısır üzerinde durmasını sağlamıştır. Zira Mısır'daki halk isyanlarına Suudi Arabistan, Katar, Türkiye ve birçok bölgesel güç yakından izlemiş gerektiğinde doğrudan olmasa da kendi siyasi çıkarları doğrultusunda müdahalede bulunmuşlardır (www.almesryoon.com, 2016). Mısır'ın, Tunus'a nazaran jeostratejik konumu daha büyük bir önem arz etmektedir. Mısır'ın Akdeniz ve Kızıldeniz arasında geçişi sağlayan Süveyş Kanalı'na sahip olması; aynı zamanda Akdeniz, Afrika ve Orta Doğu ülkesi olması, Mısır'ın Immanuel Wallerstein'nin deyimiyle “jeopolitik keşmekeşliğe” daha fazla maruz kalmasına sebep olmuştur. (Wallerstein, 1993)

Tunus ise yüzünü daha çok Fransa ve Avrupa ülkelere dönmüş, halkının büyük bölümünün Arap olmasına rağmen Fransızca konuşması ve Fransız kültürüne aşina olması Tunus'u Arap ülkelerinden uzaklaştırmıştır.

İsrail'in güvenliği: Başta ABD ve birçok Avrupa ülkesinin Orta Doğu'daki politikalarının başında istisnasız İsrail'in güvenliği gelmektedir. O yüzden bölgede izledikleri tüm politikaların ana ekseninde İsrail ve İsrail'in çıkarları gelmektedir. Tunus'un bu konuda çok eskiden beri İsrail konusunda ılımlı bir siyaset izlemesi, küçük ve bölgede fazla etkisi olmayan bir devlet olması, bu konuda İsrail için bir “tehlike” oluşturmamaktadır. Öte yandan yüzünü batıya dönmüş bir ülke olması, okuyan kesimin çoğunun Batıda eğitim almış olması, Tunus'u bu konuda daha avantajlı bir konuma getirmektedir.

Ancak Mısır'ın gerek tarih boyunca İsrail'le yaptığı savaşlar, gerekse dini, askeri ve coğrafi olarak İsrail için “tehdit” oluşturabilecek bir konumdadır. Bu yüzden Mısır'da kimin iktidara geldiği başta İsrail ve destekçileri batılı ülkeler olmak üzere

bölge ülkeleri için önemli bir konudur. Bu açıdan başta AB, ABD olmak üzere birçok Haliç ülkesi de Mursi'nin darbeyle indirilmesine sesini çıkarmadığı gibi Sisi'ye büyük destek sağlamıştır. Bunun nedeni ise Arap Halk İsyanları'nın patlak vermesi, Bin Ali ve Mübarek gibi Amerika'nın en iyi ortaklarının halk tarafından düşürülmesi, yerlerine İslamcı cenahtan gelen yöneticilerin gelmesi ve sıranın diğer müttefiklere gelme korkusuydu. Özellikle ABD'nin Mısır ordusunu eğitmesi ve yılda ortalama 1,5 milyar ABD dolarıyla finansal yardımda bulunması, Mısır'ın bölgesel konumunun ABD ve Müttefikleri için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Sezen ve Delcker, 2013).

Dini jeopolitik konum: Din sadece sosyal ve uhrevi değil; aynı zamanda siyasi ve coğrafi alanda da büyük etkisi olan bir unsurdur. Özellikle Orta Doğu gibi semavi dinlerin doğuş yeri olan bir coğrafyada dinin etkisi daha fazla hissedilmektedir. Bu nedenle tarihten günümüze dek dini jeopolitik bu bölgenin temel sorunu haline gelmiştir. Zira bu güne kadar yaşanan savaş ve iç çatışmaların çoğu dini kaynaklıdır. Dini jeopolitik kısaca, dini değer atfedilen mekânların iç ve dış siyaseti belirlemesi olarak tanımlanmaktadır (Akçalı ve Kocamaz, 2013).

Mısır'da yaşanan halk isyanlarının askeri darbeyle sonuçlanmasının en büyük nedenlerinden biri de Filistin'in dini jeopolitik konumunun Mısır açısından arz ettiği önemdir. Zira İsrail devleti kurulduğu günden bu yana başta Mısır olmak üzere bütün Arap ülkelerinin en büyük sorunu Kudüs ve Filistin meselesi olmuştur. İsrail'e olan komşuluğu Arap devletleri arasında en büyük nüfus ve en güçlü orduya sahip olması, Mısır'ı tarih boyunca İsrail için bir tehlike haline getirmiştir. Nitekim 1948-1967-1973 Mısır-İsrail savaşları bunun en bariz göstergesidir. 1979 yılında imzalanan Camp David Antlaşması'ndan sonra İsrail büyük oranda rahatlamış ve büyük bir tehlikeyi atlattı. Ancak 25 Ocak'ta patlak veren halk isyanları sonucu ABD ve İsrail müttefiki olan Mübarek'in devrilmesi, onun yerine İsrail'e karşı silahlı mücadele veren Hamas'ın kurucusu sayılan İhvan'ın iktidara gelmesi, İsrail için yeni bir tehdit sayılmaktaydı. Zira Camp David Antlaşması'nın garantörü olan ve İsrail'in koruyucusu olan ABD'nin Mısır ordusunu üzerindeki tartışılmaz etkisi İsrail'in bu konuda ki çekincelerini kısa süre içinde giderecekti. 30 Haziran 2012'de Mısır tarihinde ilk defa demokratik seçimlerle

iktidara gelen Muhammed Mursi, 3 Temmuz 2013'te askeri darbeyle iktidardan indirildi. Böylece tarih boyunca dini jeopolitik bir koruyucu konumunda olan Mısır, İsrail için bir tehlike olmaktan çıkmış, Mübarek'in farklı bir versiyonu olan General Abdül Fettah el-Sisi iktidarı ele geçirmiştir. Tarih boyunca Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler için kutsal sayılan Filistin; Müslüman ve Yahudiler arasında nice savaflara yol açmıştır. Özellikle İsrail devletinin kurulması ve ardından bölgede yaşanan çatışmalar, Filistin'in dini jeopolitik konumundan kaynaklanmaktadır. Filistin meselesi birçok Arap ülkesi için uzun zaman bir iç mesele olarak ele alınmıştır. Bu da bölgede yaşananlar üzerinde Filistin'in dini jeopolitik konumunu göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnsanlık tarihi insanın yerleşik hayata geçmesiyle başlayan bir süreçtir. Tarih yazıyla, yazı ise yerleşik hayata geçişle başlar. İnsanoğlu yerleşik hayata geçtikten sonra tarih yazmaya başlamıştır. İnsanların yerleşik hayata geçmesi beraberinde yönetme, yönetilme, birlikte yaşama gibi yeni sorun ve sorumluluklar getirmiştir. Bu sorun ve sorumluluklara çözüm olarak ise karşılıklı özveri, hak, hukuk, adalet gibi yeni kavram ve kurumlar oluşturulmuştur.

İnsanın yerleşik hayata geçmesiyle elde ettiği yeniliklerin avantajları kadar dezavantajları da bulunmaktadır. Zira insanoğlu denetime tabi tutulmadan tek başına bırakılmayacak kadar tehlikeli bir varlıktır. Bu yüzden yönetimin teslim edildiği kişi veya kişiler halk tarafından denetlenmek istenmiştir. Bu denetim birçok kez başarılı bir şekilde yapılamasa da tarih boyunca süre gelen bir davranış olmuştur. Denetimi yapanlar ise toplumun farklı kesimlerinden ortak hedefler için mücadele eden kişiler olmuştur. Zira hiçbir düzen, her zaman ve herkes için eşit haklar sağlayamaz ve herkesi ikna edemez. Toplumun gerçekleri ile bireyin istekleri arasında sürekli bir uyumsuzluk söz konusudur. Bu da genellikle toplumun genelinin kurallarına karşı, toplumun belli bir kesiminin başkaldırmasına ve protestosuna yol açmaktadır. Parçası oldukları toplumda belli başlı konularda değişim meydana getirmek isteyen insanların oluşturduğu topluluklara ise toplumsal ya da sosyal hareketler denilir. Bu yüzden toplumsal hareketler, topluma veya yönetime yönelmiş reformcu ve inkılâpçı nitelikteki eylem biçimleridir. Söz konusu toplumsal hareketler zaman içinde büyük değişiklikler göstermekle beraber, asli görevleri olan reformcu ve inkılâpçı özelliklerini kaybetmemişlerdir.

Özellikle günümüz teknoloji dünyasında toplumsal hareketler, sosyal ağlar karşısında büyük bir mücadele vermektedir. Zira birçok toplumsal hareket; örgütlü ve disiplinli yapısını zamanla sosyal ağlar sayesinde kaybetmiş ve sanal âlemde varlık göstermeye başlamıştır. Özellikle yakın tarihte meydana gelen kitlesel çaptaki halk hareketleri, toplumsal hareketlerin sosyal ağlarla olan ilişkilerini tekrar gündeme getirmiştir. 2010'da Tunus'ta başlayan ve kısa sürede belli aralıklarla tüm dünyada

etkisini gösteren halk hareketleri, çıktıkları toplumsal ve sosyal dinamikler göz ardı edilerek büyük oranda sosyal ağlar üzerinden değerlendirilip, tartışılmaya başlanmıştır. Ancak gerek halk isyanlarını başlatan gerekse isyanları devam ettirip, sonlandıran en önemli unsur olan; toplumsal hareketler, sosyal ağlar karşısında ikinci plana atılmıştır. Zira her toplum kendi toplumsal değişikliklerini talep eden toplumsal hareketlerini doğurur. Bu, bir toplumda olacak bir değişimi; ancak o toplumun asli unsuru olan bireylerin yapacağı anlamına gelmektedir. Yani bir değişim olacaksa merkezden çevreye, alttan yukarıya doğru olacaktır. Ama söz konusu Orta Doğu ve İslam coğrafyası olunca Batı'nın yaşananları değerlendirme biçimi Oryantalist bir bakış açısından öteye geçememiş ve bir türlü çevreden; yani alttan gelen değişimleri kabullenmemiştir. Zira Batı, temel değişim unsuru olarak sürekli kendi atadığı ve denetlediği kişilerin kendi istekleri doğrultusunda, merkezden çevreye -yapılacaksa- bir değişim yapılmasını ister. Arap Halk İsyanları'nın “sosyal medya devrimi olarak” isimlendirilmesinin de temeli budur. Batı bizzat fail olamadığı bir olayı kendi ürettiği araç gereçlere mal ederek halkın iradesini yok saymaktır. Ancak gerek sahada yaşananlar gerekse bölgedeki internet ve sosyal medya kullanım verileri, gerekse olayların başlangıç şekli bizlere iddia edildiği gibi genelde Arap Halk İsyanları'nın, özelde ise Mısır Halk İsyanları'nda sosyal medyanın değil, sosyal hareketlerin en etkili unsur olduğunu göstermektedir.

Betimleyici bir özellik taşıyan bu çalışmada bölgede yaşanan olayları daha iyi analiz etmek için birinci elden Arapça görsel, yazılı ve sesli kaynaklardan faydalanmıştır. Özellikle 1 yıl Mısır'da İsyanların başladığı Kahire'de geçirdiğimiz süre olayları Mısırlıların gözünden daha iyi analiz etmemizi sağlamıştır. Zira genelde Arap Halk İsyanları özelde ise Mısır Halk İsyanları dışarıdan ve içeriden olmak üzere iki açıdan değerlendirilmektedir. Dışardan yapılan analizler daha çok sahadan uzak sosyal medya üzerinden yapılan çalışma ve değerlendirmelerdir. İçerden yapılan değerlendirmeler ise bizzat olayın içinde yaşananları tarihi bağlamından koparmadan yapılan analizlerdir. Bu ikinci kısım ise daha çok yıllardır eylem yapan örgütlü yapılar üzerinden yaşananları değerlendirmektedir.

Gerek Mısır'da gerekse Orta Doğu'nun genelinde meydana gelen halk isyanlarının birincil nedeni olarak sosyal medyanın gösterilmesi ve halk isyanlarının bununla isimlendirilmesi beraberinde birçok eksikliği de getirmektedir. Öncelikle sosyal

medyanın etkisi inkâr edilemeyeceği gibi hiçbir zaman abartıldığı kadar olmamıştır. Zira buna ilerleyen sayfalar da değinilecektir. Genel olarak dünya üzerinde internet kullanımına baktığımızda dünya genelinde bölgesel olarak insanların internete ulaşım oranlarında büyük bir dengesizlik (tablo 4’te olduğu gibi) görülmektedir.

Tablo 4’te olduğu verilen rakamlardan da anlaşıldığı üzere güç kimde ise teknolojik üstünlük te ondandır. Ya da tam tersi teknolojik üstünlük kimde ise güç ondadır. Bugüne kadar birçok kez dinlendirilen ‘internet ortamı hiçbir fark ve ayırım gözetilmeksizin herkese eşit derece açıktır’ söylemi ise apaçık bir yanıltmadan ibarettir. Zira internet teknolojisinin özü Amerikan İngilizcesine dayanmaktadır. Bununla birlikte bu gün hala birçok dilde rahatça internet hizmetlerine ulaşım yapılamamaktadır. Dünyanın en çok kullanılan sosyal medya aracı olan Facebook ilk defa 2009’da Arap Halk İsyanları başlamadan 1 yıl önce Arapça versiyonu ile hizmet vermeye başlamıştır (Castells, 2013: 64).

Arap Halk İsyanları’nda internet ve sosyal medyanın kullanımı ise özellikle tek taraftan değerlendirilmektedir. İnternet ve sosyal medyanın etkisi ele alınırken muhakkak o ülke ve bölgelerde ki yönetim şekillerine o yönetimlerin internet ve demokrasi ile olan ilişkilerine bakılmalıdır. Zira Arap coğrafyası ya da genel anlamda Orta Doğu’yu ele aldığımızda karşımıza bir dizi otokratik ve diktatöryal yönetimler çıkmaktadır. Bu yönetimlerin en büyük korkusu halkın demokrasi isteme korkusudur. Bu yüzden bu isteklerini dile getirebilecekleri her yolu engellemek için tüm imkânlarını seferber ederler. Son zamanlarda bu seferberliğin başında internet ve sosyal medya kullanımının sınırlandırılması ve kontrol altında tutması gelmektedir. Zira gerek isyanların ilk başladığı Tunus’ta gerek Libya ve Mısır’da gerekse diğer ülkelerde internet üzerinde büyük sınırlamalar ve baskılar bulunmaktaydı. Bu yüzden internet ve sosyal medya kullanımı belli bir kesim ile sınırlı kalmıştır. Söz konusu bu ülkelerde sosyal medya isyanların başlangıcında insanların büyük çoğunluğuna ulaşamamış büyük kitleleri toplama imkânına sahip olamamıştır. Kısacası bir ülkede internet ve sosyal medya kullanıcılarının fazla olması o ülkede meydana gelen değişimlerin üzerinde bu mecraların büyük bir etkisi olduğu anlamına gelmemektedir (Heaven, 2011).

Öte yandan sosyal medya özgür ortamlarda neredeyse halkın tamamını sanal âlemde bir araya getirebilecek geçici bir özelliğe sahiptir. Ancak ne zaman bu özgürlükler kısıtlanmaya başlansa o zaman sanal âlemde bile bir araya gelen kişilerin sayısı büyük bir düşüş göstermektedir. Sosyal medyanın birleştirici ve harekete geçirici gücü demokrasi ve özgürlükle orantılıdır. Sanal ortamda birleşen kesimler genel anlamda siyasi veya dini bir kimliğe sahip olan kişi veya kişilerdir. Son zamanlarda bu kesimlerin en aktif olanı gerçek anlamda radikal siyasi veya ideolojik bir dünya görüşüne sahip olmayan ancak içinde doğdukları sanal ağlardan hiç ayrılamayan yeni nesil olmuştur. Bu neslin en ayırt edici özelliği ise sabırsız ve hızlı yaşamasıdır. Sosyal ağlar ile hayata başlayan bu nesil, kalıcı etkili bir muhalefetten ziyade daha çok hızlı ve reformist değişiklikleri tercih ederler. Arap Halk İsyanları'nın başlangıcında, Occupy Wall Street ve Öfke Hareketlerinde olduğu gibi.

O yüzden sosyal medya veya ağlar üzerinden başlatılan bu araçlarla hedefe ulaşmaya çalışan hareketler genellikle kısa ömürlü olmuşlardır. Nedeni ise sosyal ağların hiçbir zaman gerçek anlamda sanal âlemdeki kitleyi meydanlara sürememesidir. Halkı meydanlara süren en etkili unsurlar temel yaşam şartlarının sekteye uğramasıdır. Bu şartların sekteye uğraması veya ortadan kaldırılması er ya da geç halkın tepkisine maruz kalacaktır. Bunun önünde ve arkasında hiçbir araç duramaz. Victor Hugo'unun deyimiyle "Zamanı gelmiş bir fikrin karşısına dikilme gücüne hiçbir ordu sahip değildir." Bu yüzden Arap Halk İsyanları zamanı gelmiş bir fikrin vücut bulmuş halidir. Bunun ne zaman ve nasıl ortaya çıkacağı kestirilemez ise de, kaçınılmaz olduğu gün gibi aşikâr olan bir durumdur.

Tezimizde ele aldığımız halk isyanlarının sosyal medya verilerini ele aldığımızda yukarda bu daha açık anlaşılmaktadır. Özellikle Ortadoğu'da meydana gelen halk isyanlarına baktığımızda bu isyanlarını başını sivil toplum kuruluşları, sendikalar, öğrenci ve dini gruplar çekmektedir. Dini gruplar bazı ülkelerde bariz olarak isyanlar katılmasa da dolaylı olarak katılmıştır. Özellikle İran, Mısır, Suriye gibi ülkelerde dini grupların etkisi fazla olmuştur. İran devrimi her ne kadar kökleri itibarı ile dini bir devrim olmasa da zamanla dindarların sahiplendiği ve şekillendirdiği bir devrim haline gelmiştir. Zira dindarlardan çok önce sol ve milliyetçi kesimler Şaha karşı ayaklanmış irili ufaklı protesto gösterileri düzenlemiştir. Ancak toplumun %95'i Müslüman olan bir ülkede hangi ideoloji olursa olsun İslamiyet'ten ayrı

düşünülemeyeceği için dini kurum ve kuruluşlar, her zaman toplumu şekillendiren unsurlar haline gelmiştir. Şah, zamanla dinin toplumu şekillendirmedeki gücünü görmüş ve bunu değiştirmeye çalışmıştır. Ancak bu Şah'ın sonu olmuştur. Humeyni ise dinin toplum üzerindeki etkisini iyi analiz etmiş ve yeni rejimi din unsuru üzerine inşa etmiştir. Bugün İran'da meydana gelen tepkilerin büyük çoğunluğu rejim anlayışına bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Zira Humeyni'nin kısa süre içinde kendi inancına göre şekillendirdiği rejim kısa süre içinde katı bir şeriatçı yönetime dönüşmüştür (satrapi, 2007)

Bu nedenle gerek 2009'da meydana gelen eylemler gerekse Aralık 2017'de ki büyük gösteriler gerekse Şubat 2018' de kıyafet kısıtlamasına karşı başörtüsünü çıkaran kadınların başlattığı eylemlerin temel nedeni siyasi ve ekonomik olarak gözüксе de asıl nedenin dini rejimin dışarda izlediği politikaların büyük oranda içe yansımalarıdır. Nitekim son dönemlerde meydana gelen protestolar da halkın en çok kullandığı sloganlar “Suriye'yi bırak da bizim halimize bak”, “Ne Gazze, Ne Lübnan, canım İran'a feda olsun”, “Kahrolsun Hizbullah”, “İslam cumhuriyeti istemiyoruz” şeklinde olmuştur (Salimipoori, 2017).

İran ‘İslam Devrimini’ ortaya çıkaran en önemli etkenler siyasi, ekonomik ve sosyal etkenlerdir. Bazı Batı medyası ve aydınları Doğu söz konusu olduğunda her zamanki egzotik yakıştırmalarını İran için de yapmış ve İran'da meydana gelen devrimi ‘Kaset Devrimi’ olarak isimlendirmişlerdir. Zira Humeyni Fransa'dan İran'daki eylemleri idare etmek ve halkı birlik ve dirlik içinde tutmak için zamanın teknolojilerinden yararlanmaktaydı. Gerek doldurduğu kasetlerle gerekse broşür ve risalelerle halka sürekli iletişim halindeydi. Ancak bunlardan hiç biri ‘Kaset Devrimi’ tanımı gerektirecek derecede etkili unsurlar değildir.

Zira İran'daki hoşnutsuzluk uzun zamandır kökleri derine dayanan bir hoşnutsuzluktu. Bu hoşnutsuzluk toplumun tamamına sirayet etmiş durumdaydı. 1979'da İran'da meydana gelen halk isyanlarında illaki bir şebeke ya da ağ aranacaksa bu ağ sosyal ağlar değil, dini cemaat ağı olabilir. Zira Humeyni'nin mesajı destekçilerinin örgütlü ağı sayesinde Şah'ın tüm baskılarına rağmen İran'ın dört bir yanına ulaştırılmıştır (satrapi, 2007).

İran'da 2019'da başlayan ve birçokları tarafından 'Twitter Devrimi' olarak tanımlanan Yeşil Hareket bize bir kez daha halk hareketlerinin sosyal medya veya kitle iletişim araçlarını ne kadar iyi kullansalar dahi, belli bir sosyal zemin ve şartlar oluşmadan devrim yapamayacağını ya da kayda değer bir değişim gerçekleştiremeyeceğini göstermiştir. Özellikle teokratik yönetimlerde bunun ne kadar imkânsız olduğunu İran, Suudi Arabistan ve Bahreyn örnekleri açıkça göstermektedir. Günümüzde yaşanan halk hareketlerini 'sosyal medya veya dijital devrim' olarak tanımlayanlar, o gün İran'da yaşananlar için 'Twitter Devrimi' tanımı yapmışlardır. Ancak o tarihlerde İran'da kullanılan sosyal medya oranları çok düşük olmakla beraber İran'la ilgili atılan tweetlerin büyük çoğunluğu Farsça değildi (Gladwell, 2010). Seçimlerden önce internetin yavaşlatıldığı sosyal medyanın VPN uygulaması dışında yasaklı olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Bunun dışında 2009 yılında İran'da sadece 19,325 Twitter kullanıcısı bulunmaktadır. Buda İran nüfusun yüzde 0.027'sine tekabül etmektedir (Heaven, 2011).

Öte yandan İran'da 2009'da patlak veren ve etkileri 2012'ye kadar devam eden halk isyanlarından sonra sosyal medya üzerinde sıkı bir sansür uygulanmaya başlanmıştır. 2009'dan 2016'ya gelindiğinde sosyal medya kullanımı büyük oranda gerilemiştir. 2012'de %58 olan Facebook %35'e gerilemiş, Plus kullanımı %36'dan %31'e, LinkedIn %12'den %6'ya, Twitter kullanım oranı ise %12'den %7'ye düşmüştür. Bunun yerine İran tarafından çıkartılan ve Facebook gibi kullanılan Cloob uygulaması kullanılmaktadır. Bunun yanında Instagram uygulaması sosyal medya uygulamaları arasında en çok tercih edilen olmuştur. 2012'de kullanım oranı %14 olan Instagram 2016'da %51'e çıkmıştır (Bozorgzadeh, 2016). Ancak İran Başsavcı Yardımcısı Muhammed Musaddık yaptığı açıklamada; İran'da Instagram'ın da yasaklanacağını belirtmiştir (www.aa.com.tr, 2018). İran'da sosyal medya üzerinden var olan baskı halkın büyük çoğunluğunu daha magazinsel alanlara çekmektedir. Özellikle internet üzerinden alışveriş yapmak arkadaş sitelerinde vakit geçirmek İran'da büyük artış göstermektedir. 2012'de internet alışveriş yapanların sayısı %35 iken bu sayı 2016'da %48'i bulmuştur (Bozorgzadeh, 2016).

İran’da yaşananlar bir kez daha ‘devrimi sadece insanlar yapar’ gerçeğini bize göstermiştir. Nitekim her dönemim kendine özgü iletişim araçları vardır, bu araçlar ise amaçlar için kullanılır, bu da aracı amaç kılmaz (Kamacı, 2013).

Nijerya’da 2012’de başlayan halk isyanları sonunda tüm Nijeryalıların birbirine sorduğu sorular aslında tez konumuzun özeti niteliğindedir. Neden protestolar bu şekilde bitti, protestoları başlatmayan sendikalar nasıl bitirebildi, sosyal medya neden eylemi sonuna kadar getirmede etkili olamadı? Bu sorulara vereceğimiz cevap, Nijerya’da ve birçok farklı yerde patlak veren protesto ya da isyan hareketlerinde sosyal medyanın önemli bir etken olduğunu ancak sonuç belirleyen bir etkisinin olmadığı yönündedir. Bunun yerine asıl önemli ve sonuca ulaştıran unsurlar örgütlü ve ideolojik yapılardır. Nijerya’da da hükümete geri adımı attıran da sosyal medya üzerinden toplanıp büyük umutlara kapılan insanları hayal kırıklığına uğrattı protestoyu bitiren de bu örgütlü ve ideolojik yapılardır.

Nijerya’daki sendikaların çatı kuruluşu olan Ortak Eylem Cephesi OEC’nin yöneticilerinden biri Nijerya’daki isyanlarda sosyal medyanın rolü ile ilgili olarak şu sözleri sarf etmiştir: “Sosyal medya bilgiye daha hızlı ve daha etraflı bir şekilde ulaşmanın ötesinde, Ocak isyanı bağlamında ne belirleyici etmen olmuştur ne de Nijerya’daki önemli kitlelerin yükselişine katkı sağlamıştır. Temel faktör ‘artık yeter’ sloganı temelinde aktif bir şekilde isyana katılmış Nijeryalıların örgütlenmesi ve iradesidir...” (Adebayo, 2014: 89).

Wall Street eylemleri “1968 kalkışmasından bu yana, ABD’de yaşanan en önemli politik hadise” olarak kabul edilmektedir.

Bu eylemlerde dünyanın en son teknolojileri ve en iyi internet sistemi kullanılmasına rağmen herhangi bir devrim ya da değişim yaşanmamıştır. Etkisi kitlesel ve küresel boyutlara oluşan eylem/eylemler teknolojinin merkezinde başlamıştır. Sosyal medyanın, kitle iletişim araçlarının, internetin ve ağ sisteminin en iyi olduğu yerde bu araçları kullanmayı en iyi bilenler tarafından başlatılmasına rağmen ayaklanma, başarıya ulaşmamıştır. Bunun altında yatan neden; sosyal medyanın aktif veya pasif olarak kullanılması değildir.

Öncelikle toplumun tüm kesimlerinin gerçekten bir devrim ya da değişim isteyip istemediği, isteğin muhatapları olan iktidarların ve arkalarındaki iç ve dış güçlerin bu

değişime nasıl baktıklarıyla ilgilidir. Bu iki seçenek olumlu anlamda gelişir ve bu istekler doğrultusunda bir araya gelen kitleler sonuna kadar isteklerinin yerine gelmesinde ısrar ederlerse; ancak o zaman bir devrim ya da değişim gerçekleşebilir. Onun dışında Wall Street'te olduğu gibi bir 'karnaval havası' gibi geçici bir şey olur. Castells'in de belirttiği gibi; Wall Street hareketi belli politikaları desteklemek için bir araya gelmediği için hareketin eylemleri de büyük bir politika değişikliğine yol açmamıştır. Hareket somut talepler elde etmek yerine realitede karşılığı olmayan 'arzu edilene ulaşmak isteği' hareketin ölü doğan bir sinizim ile bitmesine yol açmıştır. Castells'in deyiimiyle hareketin "hiçbir talebi yoktu, ancak bütün talepleri vardı." (201: 166).

İşgal eylemlerinde sosyal ağların çok iyi kullanılması ve bu mecralarda gösterilen yoğun destek fiziksel bir katılıma dönüştürülemedi. Zira bir eylemcinin de belirttiği gibi "İnternet insanları dikizciliğe alıştırdı. İnsanların hareketi uzaktan seyretmelerini, şahsen içinde hiç yer almaksızın her gün yakından izlemelerini sağladı." (Castells, 2013)

Buda bize sosyal medyayı aktif kullanmanın ve bu mecrada örgütlenmenin tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. "Biz yüzde 99'uz" sloganının mucidi anarşist antropolog David Graeber bu konuyla ilgili olarak "Eylemin gerçek olması için gerçek sahada örgütlenme yapmalısınız" demektedir. Nitekim Genelde Arap Halk İsyanları'nda özelde ise Mısır'da nisbi değişimi getiren etkenlerden birisi de, sosyal medya üzerinden yapılan çağrılar beraberinde milyonları sokaklara ve meydanlara çıkarmasıydı. Wall Street eylemlerinde ise sosyal medyada milyonlarca insanın destek vermesine rağmen sokağa çıkanların sayısı 10 bini geçmemiştir (Özdemir, 2015).

Castells'in Pew İnstitüte'nin yaptığı bir kamuoyu araştırmasından aktardığına göre Amerikalıların %48'lik bir kesimi hareketin kaygılarını paylaşıırken %30 bunlara karşı çıkıyordu. Ancak iş taktik ve eyleme gelince %49 buna karşı çıkıyordu (2013: 172)

Ortaya çıkan bu sonuçlarda hareketin neden başarısız olduğunun başka bir göstergesidir. Tottenham BlackBerry isyanlarında sosyal medyanın etkisine değinenler olsa da, olayın gelişmesi ve yayılması ile tarihsel arkaiklerine baktığımızda sosyal medyadan ziyade, sadece BlackBerry Messenger'nin (BBM) uygulaması ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmüştür. Bu da ne tek başına bir isyanı başlatabilir nede başarıya ulaştırabilir. Aksine sosyal medya birçok kez amacının dışında kullanılan, eylemcileri ifşa eden, tutuklatan bir araç haline gelmiştir. Nitekim Blackberry ayaklanmasında sosyal medya çok fazla kullanılmasa da hükümet tarafından bir ifşa ve suçlama aracı olarak kullanılmıştır. Ayaklanmanın dinamiklerine baktığımız da ise ayaklanmanın örgütlü ya da planlı olmadığı aynı zamanda herhangi bir etnik ya da siyasi amaç gütmeyeceği görülmektedir. Nitekim olaya katılan birçok eylemcinin de belirttiği gibi olay yıllardır süren polis şiddetinin, yoksulluğun, ayrımcılığın, biriken kin ve öfkenin, ani patlamasıydı (www.acikgazete.com, 2015).

İngiltere'de patlak veren BlackBerry isyanları sonucu gerek İngiliz hükümetinin gerekse medyanın olaylara bakış açısı çokça tartışılmıştır. Zira dünyanın başka bir yerinde meydana gelen halk isyanları söz konusu birçok Batılı ülke için özgürlük hareketi olarak görülürken aynı halk isyanları kendi ülkelerinde olduğunda ise "işgal" ya da "isyan" olarak adlandırılmaktadır. Bu tutum sadece İngiltere için geçerli olan bir durum değildir. Aynı çifte standart ABD'de meydana gelen Wall Street isyanlarında da görülmüştür.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan halk isyanlarını 'bahar' sosyal medyayı da 'devrim' kahramanı olarak gösteren ülkeler ve güçler söz konusu halk isyanları kendi ülkelerinde başladığında ise tam tersi bir tavır takınmışlardır. Başka yerlerde yaşananlar 'bahar' olarak tanımlanırken, kendi ülkelerinde yaşananları 'anarşi' olarak tanımlamış; sosyal medyayı ise bu 'anarşi'nin sebebi olarak görüp engellemeyi denemişlerdir. İngiltere Blackberry, ABD ise Wall Street isyanları bunun en bariz örneğidir. Zira Arap Halk İsyanları'nda sürekli sosyal medyanın ezilen halkların sesi soluğu olduğunu iddia eden İngiltere ve ABD yönetimi kendi ülkelerinde başlayan halk isyanlarında gösteri yapan insanlardan "Twitter çeteleri", "Facebook çeteleri" ve "düzen bozucular" olarak bahsetmişlerdir. Özetle Arap Halk İsyanları'nda özgürlük ve barış aracı olarak sunulan yeni iletişim araçları Batı'da tam tersi özgürlük ve barışı tehdit eden anarşiyi getiren bir

araç olarak lanse edilmiştir. Bu da sosyal medyanın belirleyici etkisinden ziyade Batı'nın aktif olarak müdahale edemediği olayları kendi araçlarına mal ederek gücünü ispat etmesinin başka bir göstergesidir. Gerek İngiltere'de gerekse daha sonra ABD'de yaşanan halk isyanları büyük güçlerin toplumsal hareket ve yeni iletişim araçlarına olan çifte standardını ortaya koymuştur (Özcan, 2015: 197).

Arap Halk İsyanları, Occupy Wall Street ve Gezi Parkı Eylemlerinde sosyal medyayı popüler kılan en büyük etkenlerden biri ana akım medyanın pasifliği ve iktidar korkusu olmuştur. Gezi Parkı Eylemlerinde sosyal medyanın kullanımı ile ilgili olarak yapılan araştırmalara göre sosyal medyanın aktif olarak kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Özellikle eylemlerin duyurulmasında başat rol oynamıştır. Sosyal medya gözlem ve raporlama şirketi Monitera'nın yaptığı araştırmalara göre, Gezi Parkı Eylemleri öncesinde günde ortalama atılan tweet sayısı 8 milyon civarında iken, eylemlerin başladığı 31 Mayıs ile 11 Haziran arasında günlük ortalama tweet sayısı 13,5 milyona yükselmiştir. Araştırma verilerine göre en çok kullanılan etiketler ise şu şekilde: #direngeziparkı (2.140.709), #direnankara (1.114.267) ve #occupygezi (846.020) (Zelan, 2016)

Gezi Parkı Eylemleri, etkisi günümüze kadar devam eden toplumsal kutuplaşmaya yol açan bir eylemdir. Gezi Parkı eylemleri ilk üç günden sonra tamamen hükümet yanlıları ve hükümet karşıtı bir alana kaymaya başlamıştır. Bundan sonra parka toplanan ve miting yapanlar bu tepki üzerine hareket etmiştir. Hükümet destekçileri miting yaparak boy gösterirken, eylemciler ise Gezi Parkını işgal ederek seslerini duyurmaya çalışmıştır. Eylemcilere karşı iktidar destekçilerini meydanlara çıkarma, miting düzenleme gibi yöntemler Arap Halk İsyanları sırasında Yemen, Libya, İran ve Suriye'de uygulanan yöntemlerin aynısıdır. Bu da zamanla toplumu kutuplaştırmaya ve bölünmeye doğru götürmüştür (www.sputniknews.com, 2018).

Gezi Parkı Eylemlerinde sosyal medya yoğun bir şekilde kullanılsa da bu tek başına yeterli olmamıştır. Özellikle işçi sendikalarının siyasi partilerin ve toplumun geri kalan örgütlü muhalefet yapılarının desteğiyle büyük kitlelere ulaşabilmiştir. Buna rağmen sosyal medya çift taraflı kullanıldığı için eylemcilerin karşısında polis, hükümet

yandaşları ve troller tarafından da aktif olarak kullanılmıştır. Bu da sosyal medyanın eylemcilere yarar sağladığı kadar zarar verebildiğini de göstermektedir. Zira o dönemde birçok Facebook ve Twitter hesabı yalan, yanlış haber yaymak ve istihbarata eylemciler hakkında bilgi aktarmak için kullanılmıştır (Çöteli, 2015).

Tunus'ta sosyal medya verileri ortada olmasına rağmen hala yaşananları sosyal medya devrimi olarak vermek yanlış ve eksik bir tanımlama olur. Zira sosyal medya kullanıcıları arasında yapılan araştırmalara baktığımızda sosyal medyanın toplumsal olaylara katılım sağlama etkisinin dile getirildiği kadar yüksek olmadığı görülmektedir. (Arab Social Media Report, 2011:b)

Tunus'ta meydana gelen ayaklanmalar iki aşamada ele alınabilir. 2010'nun başlarında Sidi Bouzid yakınlarındaki Rekab bölgesinde patlak veren isyanlar ve 17 Aralıkta Bouazizi'nin kendini yakması sonucu çıkan isyanlar. Rekap'ta çıkan ayaklanmalardan önce Tunus rejimi internete sansür getirdiği için bu olaylar medyaya fazla yansımamıştır. İnternete getirilen kısıtlama üzerine Ocak 2010'da birçok sosyal medya kullanıcısı ve ünlü blogcu Tunus halkını protesto eylemlerine çağırmış ancak protesto çağrıları başarılı olmamıştır. İnternetin sansürlenmesinin en büyük nedeni ise bir grup gencin birkaç ay öncesinden internet üzerinden rejimin düşürülmesi için halkı sokaklara çağırmasından kaynaklanmaktaydı (Şems, 2011).

Bouazizi'nin kendini yakması ile başlayan ikinci ayaklanma ise Ocak 2010'dan itibaren internete getirilen sansürden dolayı sosyal medya üzerinden çok fazla etkin olamamıştır. Bunun yerine olay ilk başlarda Bouazizi'nin aşireti ve sendikalar tarafından üstlenilmiş sonradan sosyal medyada yayılmıştır. Bu yüzden Tunus'ta yaşanan halk isyanlarında sosyal medyanın desteğinin olduğu gerçeği göz ardı edilemez. Ancak ayaklanmaları sosyal medyanın başlattığı söylenemez. Tunus'ta halk isyanların başlamasında etkili olmayan sosyal medya yaşananların dışarıya duyurulmasında etkili olmuştur.

İsyanları başlatan sebepler ise yılladır Tunusluların gördüğü baskı, zulüm ve dışlanmışlıktır. Yıllardır bu muameleler karşısında sessiz kalan kitleler, korktukları ve çekindikleri polis ve rejimin özel korumalarına karşı 'haysiyetlerini' kazanmak için başkaldırdılar. Tunus'ta başlayan ve tüm Arap coğrafyasını saran bu halk ayaklanmaları

bir sosyal ve dijital medya devrimi değil olsa olsa bir uyanış ve/veya haysiyet devrimidir. Arap Halk İsyanları'nın başladığı yer olan Tunus, bölgede sosyal medyanın en az etkili olduğu ülkelerden birisidir. 10.732.900 kişilik nüfusunun 4.196.564'ünün, yani yaklaşık %40'ının internet kullandığı Tunus'ta halk ayaklanmalarıyla sosyal medya kullanımı arasında bağlantı kurmak zordur. Zira Tunus'ta sosyal medya birçok alanda sıkı bir takip ve engellemeye maruz kaldığı için ancak ayaklanmalar başladıktan sonra devreye girmiştir. Bu yüzden ayaklanmaların çıkmasında büyük bir etkisi yoktur.

Tunus'ta halk isyanlarının başladığı Aralık 2010'a kadar Facebook kullanıcısı sayısı 1.820.880 kişidir (Arab Social Media Report, 2011: a). Bu sayısı ilerleyen aylarda Mayıs 2011'de 2.356.520'ye ulaşmıştır. 2010 yılında 10.373.967 kişilik bir nüfusa sahip olan Tunus'ta Facebook kullanıcılarının oranı %17,54'tir. Bu sayı Mayıs 2011'de 5,11 artarak ortalama Facebook kullanıcısı ortalama %22,49'a ulaşmıştır. Tunus'ta Twitter kullanımı ise Facebook'a oranla çok daha düşüktür. 2011 Ocak ve Mart ayları arasında toplam Twitter kullanıcısı 35.746 kişidir. Bu aylar arasında günlük ortalama atılan tweet sayısı ise 6,400'dür (Arab Social Media Report, 2011: b).

Libya'da da Tunus'ta olduğu gibi sosyal medya fazla kullanılmamıştır. Bunun en büyük sebebi ise rejimin internete getirdiği sansürdür. Libya'da halkı sokağa döken birincil unsurlar ise aşiretler ve dini gruplar olmuştur. Zira isyanlar başladıktan kısa süre sonra birçok rejim çalışanı isyancılara katılmıştır. Bu katılım kısa süre içinde rejimden ayrılıp isyancılara katılan üst sınıftaki kişilerin gücünü arttırmış, halkın etkisini azaltmıştır. Kaddafi'nin Eski İçişleri Bakanı ve son Adalet Bakanı kısa sürede muhaliflerin açıkladıkları 'Libya Ulusal Konseyin' başkanlığını üstlenmiştir (Yalçiner, 2011). Libya'da sosyal medyanın en yaygın kullanıldığı olay ise Kaddafi'nin ölüm görüntüleridir. Libya'da isyan esnasında pek kullanılmayan sosyal medya isyan sonrası büyük bir yaygınlık göstermiştir.

2010 yılında Libya nüfusu 6.545.619 iken Facebook kullanıcı sayısı 260,400'dir (Arab Social Media Report, 2011: a). Mayıs 2011'de ise Libya'nın nüfusu 6.670.928 olurken Facebook kullanıcı sayısı 71,840, Twitter kullanıcı sayısı ise 63,919'dır. Libya'da günlük ortalama olarak atılan tweet sayısı ise 21,000 civarındadır (Arab Social Media Report, 2011: b). Kaddafi rejimi yıkıldıktan sonra Libya'da Facebook kullanıcı sayısı yaklaşık 317 bine ulaşmıştır. Bu yüzden Libya'da yaşananları sosyal medya ile olan ilişkisinden ziyade aşiretler ve rejim arasında ki hesaplaşma olarak

değerlendirilmektedir. Zira Libya’da başlayan barışçıl eylemler çok kısa sürede aşiret liderleri ile rejim arasında bir iç savaşa dönüşmüş, sivil aktivistler devreden çıkmış, yerini silahlı örgütler almıştır.

Yemen’deki halk isyanlarında en ayırt edici özellik bu gösterilerin tamamen kültürel unsurlarla süslenmesiydi. Geleneksel şiir panayırıları, geleneksel oyunlar ve geleneksel kıyafetleriyle kadınların gösterilere yoğun katılım sağlaması meydanları birer panayır havasına büründürmüştür. Yemen gösterilerinde sosyal medya kullanımı ise Mısır ve Tunus’a göre daha azdır. 2010 yılına kadar Yemen’de sosyal medya kullananlar yurt dışında arkadaşları olan elit bir kesimden fazlası değildir (Carapico, 2014: 152).

2010 yılında 24.255.928 nüfusa sahip olan Yemen’de Facebook kullanıcı sayısı 179.400’dir. (Arab Social Media Report, 2011: a) 2011 Nisan ve Mayıs ayları arasında Yemen nüfusu 24.943.950 olurken, Facebook kullanıcılarının sayısı 340,800, Twitter kullanıcılarının ise sayısı 29.422 kişiye ulaşmıştır. Günlük olarak atılan ortalama tweet sayısı ise 8,100’dır. (Arab Social Media Report, 2011: b) Arap ülkelerinde baş gösteren halk isyanları Yemen’de sosyal medya kullanımını arttırsa da Yemen, Arap ülkeleri arasında sosyal medya kullanımı en az olan ülkeler arasında yer almaktadır (Arab-Social-Media-Report, 2017).

Suriye’de meydana gelen halk isyanları Mısır ve Tunus’taki gibi örgütsüz birbirinden farklı grupların oluşturduğu ya da başlattığı bir hareketten ziyade başını Suriye’nin Müslüman Kardeşler grubunun çektiği ve birçok Sünni aşiretin destek verdiği planlı ve beklenen bir isyandı. Arap Halk İsyanlarının patlak vermesiyle birçok Suriyeli kesim rejimle hesaplaşmayı bekliyordu. 1982 Hama Katliamı’nı unutamayan İhvan-ı Müslim’in (Müslüman Kardeşler), Batı ve Körfez ülkelerine sürgün edilenler, solcular, küstürülmüş eski Baasçılar, zılgıt yemiş Kürtler, kısaca sistemden memnun olmayanlar ya da mağdurlar 2011’de rejimle hesaplaşma fırsatı yakalamıştır. Değişim için sokaklara çıkan barışçıl insanların çok geçmeden bazı grupların silaha sarılması, fidye için adam kaçırma olayları, mezhepçi saldırılar, infazlar, İslamcı fanatiklerin öne çıkması yüzünden Suriyeliler “yıkıl git” dedikleri rejime “diren kal” demeyi tercih etmiştir (Taştekin, 2015).

15 Mart'ta daha kimse sokağa çıkmadan 26 Şubat'ta Müslüman Kardeşler'in sürgündeki lideri Muhammed Riyad Şakfa 'özel bazı toplantılar' için geldiği İstanbul'da, Hürriyet Gazetesi'ne şu açıklamayı yapmıştır: "Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki toplumsal hareketlerin Suriye'ye sıçraması an meselesi. Önümüzde iki kritik tarih var. Baas Partisi'nin iktidara gelişinin yıldönümü olan 8 Mart ve Suriye'nin bağımsızlığını ilan ettiği 17 Nisan." Zira olaylar tam da Şakfa'nın belirttiği gibi başladı. Şakfa Hürriyet'teki demecinde şu anda yüz binlerce üyelerinin hazır beklediğini, sosyal medya üzerinden halkı örgütleyen uzman çalışanlarının olduğunu belirtmekteydi (Şakfa, 2011). Ancak olayların gidişatına baktığımızda sosyal medya araçlarının Suriye'deki halk isyanlarında etkili olmadığı ve çok farklı amaçlar doğrultusunda kullanıldığı görülmüştür. 2010 yılında 22.505.091 nüfuslu Suriye'de 241.859 Facebook kullanıcısı bulunmaktaydı (Arab Social Media Report, 2011: a). 2011 yılında ise 23.008.268 kişilik Suriye'de Mayıs ayına kadar 356,247 kişi Facebook, 40,020 kişi ise Twitter kullanmaktaydı (Arab Social Media Report, 2011: b). Kısa sürede bir iç savaşa dönüşen halk İsyanlarında sosyal medya cihazlarının ve terör örgütlerinin sıkça kullandığı bir ağ haline gelmiştir.

Bahreyn halkı sosyal medya dâhil ellerindeki tüm imkânları kullanmasına rağmen dünya kamuoyunda etkili bir gündem oluşturamamıştır. Bunun en büyük nedeni ise Bahreyn'de yaşananların kısa sürede dış güçlerin müdahalesine maruz kalmasıdır. Arap Halk Ayaklanmaları'nın neredeyse tamamında aktif rol alan ve sosyal medyayla paralel çalışan Katar devlet televizyonu *El-Cezire* dahi Bahreyn Halk İsyanları'nda pasif davranmıştır. Böylesi pasif davranmasının nedeni ise Katar hükümetinin Bahreyn'le olan siyasi ilişkileridir. Bunun yanında Amerika ve İngiltere'de, Bahreyn'deki halk ayaklanmalarına karşı hükümetin yanında yer almıştır. Gerek askeri istihbarat gerekse uzman seviyesinde danışmanlarla Bahreyn Kralı Hamad Bin İsa El Halife'ye destekte bulunmuşlardır. Desteğin nedeni; Bahreyn'in Orta Doğu'nun offshore bankacılığının merkezi olması ve Körfez ticaretinde bu ülkeler için hayati öneme sahip bir konumda olmasıdır (El Şehabi, 2014).

Sonuç olarak Bahreyn şubat ayında başlayan ve toplumun bütün kesimlerini sokağa döken gösteriler hiçbir değişim getirmemiştir. Tam aksine baskı, gözaltı, siyasi ve mezhebi ayrımcılık, zenginliğin tek elde toplanması gibi sorunlar son hızıyla devam etmektedir.

Bahreyn Halk İsyancıları sosyal medyanın aktif kullanılmasına rağmen bölge ülkeleri ile iç ve dış güçlerin rızası veya çıkarı olmadan bir ülkede köklü değişimlerin olmayacağını göstermiştir. Bunun yanında geleneksel medya (televizyon ve gazete) olmadan sosyal medyanın tek başına kalıcı bir etki yaratamadığını göstermektedir. Bunun en önemli örneği ise *El-Cezire* televizyonudur. Zira birçok Arap ülkesinde Halk isyanları'nın “başarıya” ulaşmasının en büyük faktörlerinden biri de *El-Cezire* televizyonudur. Bu faktör Bahreyn’de siyasi nedenlerle neredeyse hiçbir rol oynamamıştır. Ayrıca Bahreyn örneği bir kez daha emperyalist güçlerin desteği veya rızası olmadan Orta Doğu’da kolay kolay köklü değişimlerin olmayacağını göstermiştir.

Bahreyn’de 2010 yılında 807.131 kişilik nüfus içinde 276.580 kişi Facebook kullanmaktaydı. (Arab Social Media Report, 2011: a) 2011 yılında ise 822,510 kişilik nüfusa sahip olan Bahreyn’de Facebook kullanıcılarının sayısı 302,940, Twitter kullanıcıları ise 61,896’dır. Günlük ortalama olarak atılan tweet sayısı ise 15,000’dir (Arab Social Media Report, 2011:b).

Mısır özelinde yaşananlar ise tamamen farklı bir mecra izlemiştir. Zira Mısır sahip olduğu 96 milyonluk nüfusu itibarıyla Arap ülkeleri arasında en yüksek sosyal medya kullanıcı oranına sahiptir. Ancak bu oran nüfusa çarpıtıldığında, Mısır’da aktif sosyal medya kullanıcı sayısının birçok Arap ülkesinden az olduğu görülmektedir. Bu nedenle Arap Halk İsyancıları arasında sosyal medya etkisinin en çok tartışıldığı ülke Mısır olmuştur.

Mısır Halk İsyancıları'nın en çok konuşulan gruplarından biri olan ve Orta Doğu'nun en etkili sosyal medya hareketi olarak bilinen 6 Nisan Hareketi 2008 yılından beri Mısır’da faaliyet göstermektedir. Hareket, sürekli eylem gösteri ve isyan çağrıları yapmasına rağmen hiçbir zaman gerçek anlamda kitleleri meydanlara toplayamamıştır. 25 Ocak’tan haftalar önce Tahrir Meydanı’nda toplanma çağrısı yapan 6 Nisan Hareketi’nin Facebook sayfasında 89,250 kişi eyleme katılacağını belirtmiştir. Ancak Stratfor istihbarat şirketinin verdiği bilgilere göre eyleme katılanların sayısı bundan çok daha azdır. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi Mısır’da genel olarak halkın internete erişimi sınırlıydı. OpenNet Initiative internet takip şirketinin yaptığı incelemeye göre Tunus Halk İsyancıları başlamadan bir yıl önce Mısır’da Ağustos 2009 tarihinde nüfusun %15,4’ü internet kullanmaktadır. Bu sayı Afrika ülkelerine göre yüksek bir oran olsa da

birçok Orta Doğu ülkesine göre çok düşük bir orandır. İran, Katar, BAE ve Cezayir’de internet kullanım oranları daha yüksektir (Papic ve Noonan, 2011). Hareketin çağrısına uyan kesimin büyük çoğunluğu ise örgütlü olan ve daha önce ki her eylemde aktif rol oynayan dini cemaat ve hareketlere bağlı olan gençlerdir.

Kahire’nin banliyölerinde yaşayan ve birçoğunun evinde televizyon bile olmayan insanlar, isyanlara katılmıştır. Bu insanların isyana katılmasını sosyal medya ile hiçbir alakası yoktur. Zira Kahire sokakları çoktan bir isyan havasına bürünmüştü. İnsanlar sokaktan geçenlere, balkondan seyredenlere sesleniyor, ev ev, dolaşp insanların kendilerine katılmalarını istiyorlardı (Noujaim, 2013). Bu zamanla tüm ülkede bir domino etkisi yaratmıştır. Kahire’de sokaklara çıkmayan neredeyse kimse kalmamıştı. Ayrıca bu isyanların birde “toplumsal baskı” etkisi yaratan psikolojik bir yanı da bulunmaktadır. Günlerce ve haftalarca zulme, açlığa, baskı ve hakaretlere karşı verilen mücadeleye çeşitli nedenlerle katılmayanlar, katılmaktan çekinenler zamanla protestoların artması ve kendilerinin azınlıkta kalmalarından kaynaklanan psikolojik baskı ve protestocular tarafından rejim yanlısı olarak tanımlamaktan çekinerek sokağa çıkmışlardır (Abou Ouf ve Abdalla, 2011).

Bir diğer husus ise sosyal medya üzerinden açılan sayfaları takip eden kişilerin sayısı üzerinden analiz yapma konusudur. Daily Telegraph gazetesinde yazarı, Heaven bu konuya “Hepimiz Khaled Said’iz” Facebook sayfası üzerinden yola çıkarak açıklık getirmektedir.

“Mısır’daki 3.4 milyon Facebook kullanıcısı arasında Wael Ghonim’in “Hepimiz Khaled Said’iz” sayfasını takip edenlerin oranı nedir? Bu insanlardan kaç o sırada ülkedeydi hiçbir fikrimiz yok. Benim İngiltere’deki Facebook hesabımı kullanarak bu sayfayı takip etmem mümkündü. Başka kaç kişi bu sayfayı Mısır dışından takip etti? Örneğin Arap diasporasındaki - Amerikan vatandaşı olmuş Mısırlı - kaç bin kişi? Bunları kimse bilmiyor.”

Hraven’ın (2001) belirttiği gibi bu tür sayfalar bizlere gerçek protestocuların sayısını vermemektedir. “Hepimiz Khaled Said’iz” sayfasını 3,4 milyon kişinin takip etmesi bunların hepsinin protestolara katıldığı anlamına gelmez. Zira hiçbir zaman sanal âlemdeki destek somut anlamda gerçeğe dönüşmemiştir.

Sosyal medya araştırma sitesi Sysomos'un Mısır ile ilgili atılan tweetler üzerinden yaptığı araştırmaya göre toplamda 52 milyon Twitter kullanıcısının sadece 14 bin 542'sinin yaşadığı yer olarak Mısır, Yemen veya Tunus olarak gösterdiği ortaya çıkmıştır (Berkan, 2011). Buda daha önce belirttiğimiz gibi sosyal medyadaki sayısal yoğunluğun gerçek yoğunluk olmadığını göstermektedir.

Sosyal medya ile ilgili bir diğer gerçeklik ise ne kadar güçlü olursa olsun toplumsal dinamiklerle ve kararlı hareketlerle örtüşmediği sürece kalıcı bir etki oluşturmayaacağı gerçeğidir. Nitekim bunu en iyi ifade eden yine Mısırlıların kendisi olmuştur. İsyanlardan sonra konuştuğumuz birçok Mısırlı sosyal medyanın tek başına bir hiç olduğunu belirtmektedir. Özellikle sosyal medya hareketi olarak bilinen 6 Nisan hareketine bağlı birçok genç “ Sosyal medya üzerinden yaptığımız çağrılar İhvan ve diğer dini ve sosyal hareketler tarafından desteklenmeseydi hiçbiri başarılı olmayacaktı. Çünkü yıllarca aynı çağrıları yapmaktayız. Ancak hiçbiri bu kadar karşılık bulmamıştı.” şeklinde yorumlarda bulunmuştur.

Bugün ‘sosyal medya, Facebook, Twitter devrimi’ gibi konuları tartışmamızın en büyük nedenlerinden birisi de Batı’nın özellikle Doğu’da yaşanan gelişmelerde sosyal medyanın etkilerini abartmasından kaynaklanmaktadır. Zira bunun ilk örneği 1979 “İslam Devrimi” ardından 2009’da İran Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde meydana gelen protestolarda görülmüştür. “Yeşil Devrim” olarak isimlendirilen protestolar batı tarafından “Twitter Devrimi” olarak tanımlandı. Zira *Washington Times*, *CNN* ve *BBC* gibi küresel medya kanalları İran’da yaşananları bu isimle vermektedir. Bu nedenle İran’da muhalefetin doğal olarak sosyal medyayı kullanması manşete çekildi ve bu isimle anılmaya başlandı. Medyanın kullandığı popüler dili zamanla akademiden kişiler de kullanmaya başladı. Zira İran’da meydana gelen protestolarla ilgili olarak ABD’li yazar ve internet Uzmanı Clay Shirky “Bu sosyal medyanın küresel dünya sahnesine fırlattığı ilk devrim.” tabirini kullanmıştır. Ancak göz ardı edilen en önemli konu ise İran’da 2009 yılında sadece 19,325 Twitter kullanıcısı olduğu (nüfusun yüzde 0.027si) olduğu gerçeğiydi. Zira İran’da yaşananlardan bir yıl sonra *Global Voices*’in İranlı editörü Hamid Tehrani yaşananlarla ilgili olarak şu açıklamalarda bulunmuştur: “Batı İran halkından ziyade Batı teknolojisinin etkileri üzerinde odaklandı... Twitter sadece neler olduğunu yaydı, ama rolü fazlaca abartıldı”. İstisnasız İran’da yaşananların aynısı Mısır ve diğer Arap ülkeleri örneğinde yaşanmıştır. Zira Mısır’da ilk protestolar

başladığında CNN kanalı Ghanim'in "Bu bir İnternet devrimidir. Ben buna "2.0 Devrimi diyorum" açıklamalarını vermiştir. Hemen ardından *Newsweek* dergisi Wael Ghonim'i "Facebook özgürlük savaşçısı" olarak tanıtırken, *New York Times* gazetesi ise "Wael Ghanim'in Mısır'ı" başlığı atmıştır (Heaven, 2011). Olaylar Google temsilcisi üzerinden sosyal medya ve internete bağlanmaktaydı. Çok kısa süre içinde Mısır'da ve tüm Arap ülkelerinden yaşananlara kendilerince birçok isim bulunmuştu. "Arap Baharı, Sosyal medya, Facebook Devrimi" gibi...

Ancak bu isimler bizzat meydanlarda sokaklarda mücadele edenlerin kullandığı isimler değildi. Aksine sürekli olduğu gibi birileri onları istedikleri gibi görmek istediği için onlara bu isimleri takmaktan geri kalmamıştı. Vijay Prashad'ın belirttiği gibi "Amerikancılığın tuhaf dışavurumlarından birisi her bir dinamiğin denetimini kendi ellerine almaya çalışma girişimidir." Zira Prashad'ta Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan halk ayaklanmalarının başta Amerika olmak üzere batılı kurulu düzen medyası tarafından manipüle edildiğini belirtmektedir.

Tunuslular ve Mısırlılar ayaklandılar; Amerika Birleşik devletlerindeki kurulu düzen medyası bunun onurunu Kuzey Afrika'nın sıradan halkına değil de Facebook'a veya Obama'nın 2009'da Kahire konuşmasına¹⁴ ya da düşünür Gane sharp'ın kitabına vermek istediler... Elbette Facebook okuryazarlar arasında örgütlenme çalışmalarına bazı yaratıcı katkılar yaptı, ama önemli değil (2012).

Diğer taraftan Mısır'da protestoların başladığı 2. günde internet yavaşlatılmış 3. günde ise internet telefon şebekeleri ve ulaşım tamamen kesilmiştir. Ancak buna rağmen protestolarda herhangi bir aksama yaşanmamıştır. Tam aksine 28 Şubat'ta internetin kesilmesi protestocuların üzerinde olumsuz bir etki yaratmadığı gibi farklı alternatifler üretmelerine yardımcı olmuştur. Konuyla ilgili gerek yapılan anket araştırmaları gerekse Navid Hassanpour'un 2011'de Amerikan Siyasal Bilim Derneği'nin toplantısında sunduğu makalesinde belirttiği gibi "Cep telefonu ve internet hizmetlerinin Ocak'ta kesilmesi huzursuzluğu en azından üç önemli şekilde şiddetlendirdi. Huzursuzluktan habersiz olan ya da ilgilenmeyen birçok apolitik yurttaş uyandırdı; yüz yüze iletişimin artmasını yani sokaklarda daha fazla fiziki varlık

¹⁴ Obama Kahire'de " sıkılı yumruklarınızı açmaya istekliyseniz, size elimizi uzatacağz" demişti. Tahrir Meydanı'ndaki protestocular ise "elimizi uzatıyoruz niçin yumruklarınızı sıkıyorsunuz" diyerek Obama'nın ayaklanan Mısır halkının mücadelesine karşı sessizliğini eleştiriyorlardı.

gösterilmesini zorunlu kıldı... Facebook'un kapatılması yeni kitlelere ulaşmak ve hareketi genişletmek için yeni fırsatlar sağladı.” (2012: 35-36)

Ayrıca Mısır ve Tunus'ta yapılan anket çalışmalarına göre 2011 yılının başlarında halk isyanların ilk başladığı dönemde Facebook kullanıcılarının sadece %31 bu alanı gösteri ve protestolar için kullandığını belirtmektedir. Ardından her iki ülkede internete getirilen ulaşım engellerinin protestoların devamında nasıl bir etki yarattığı ile ilgili olarak ise; Facebook kullanıcıları (Mısır'da yüzde 56, Tunus'ta yüzde 59) internet engelinin protestoların gelişmesinde ve büyümesinde olumsuz bir etkisinin olmadığı aksine insanların daha fazla alternatif yollar keşfettiği belirtilmiştir. Bunun dışında ilk protesto hareketlerinin başladığı tarihlerde var olan Facebook kullanıcılarının sayısı ilerleyen aylarda hızla artmıştır. Özellikle isyan hareketleri bittikten sonra sosyal medya kullanımı hızlı bir şekilde artmıştır. Genel olarak Arap ülkelerinde Nisan 2010'da Facebook kullanıcıların sayısı 14.791.972 iken olayların başladığı 2011 yılının Ocak ayında bu sayı 21.377.282'yi bulmuştur. Aradan geçen 4 ay da bu sayı 27.711.503 kişiye ulaşmıştır. 2011 yılının ilk çeyreğinde Arap dünyasında Facebook kullanıcılarının sayısı yüzde 30 civarında artmıştır (Arab Social Media Report, 2011: b). Ancak bu artışa ve olayların sıcaklığına rağmen birçok ülkede askeri yönetimler halkın kazanımlarını kısa sürede ellerinden almıştır. Artan sosyal medya kullanıcı sayısı, elde edilen eylem ve mücadele deneyimi halkın mağdurluğu vb. birçok etken, yeni bir kitlesel isyan başlatamamıştır. Bu da bize sosyal medya ya da eylem ve isyan, bilgi ve deneyimi ne kadar güçlü olursa olsun bir ülkede değişim yaratmak için yeterli olmadığını göstermektedir.

Öte yandan Mısır Halk İsyanları'nda sosyal medyanın rolünün fazlasıyla abartıldığını belirten Rabab El-Mahdi bunun “Oryantalist” bir yaklaşım olduğunu belirtmektedir. “Sanki Batı bu araçları üretmiş; biz de o araçları kullanacak kabiliyete ulaşp kendimizi onların araçları sayesinde özgürleştirmişiz.” diyen Mahdi, asıl “hikâyenin” bu şekilde olmadığını gerek Tunus gerekse Mısır'daki sosyal medya gerçeğine şu şekilde değinmektedir:

“İnsanların gözden kaçırdığı şu; örneğin Tunus'ta internet kullanımının önünde birçok sınırlama var. Mısır'da devrimin başladığı zaman Facebook'a

ulaşımı olan en fazla bir milyon insan vardı. Facebook üzerinden yapılan çağrılarla birkaç bin insan bir araya geliyordu. Ama ne zamanki kitlesel yürüyüşler yaptık ve fiziksel olarak sokaklarda kendimizi gösterdik, o zaman sayımız milyonları buldu. Sadece sosyal medyayı kullanarak örgütlemeye çalıştığımız gösteriler bir hayal kırıklığıydı.” (2012)

Mısır’da yaşananları daha iyi anlamak için öncelikle şu soruyu cevaplamak gerekiyor: Sosyal medya olmasaydı Mısır’da yine ‘devrim’ ya da halk isyanları olacak mıydı?

Bu konuyla ilgili Fulya Atacan şu tespiti yapmaktadır: “Deprem uzmanları gibi, görüyorsunuz ve diyorsunuz ki ‘Burada bir fay hattı var, mutlaka bir deprem olacak.’ Fakat niye o gün değil de bugün oluyor? Bunu bilmiyorsunuz. Aynen depremler gibi, o toplumunda ne yapacağını biliyorsunuz ama ne zaman ne yapacağını bilmiyorsunuz.” (2014: 123).

Bu yüzden halkın ne zaman hangi araçları ya da kanalları kullanarak ayaklanacağı ya da devrim yapacağı belli değildir. Zira Mısır ve diğer Arap ülkelerinde de aynısı olmuştur. Mısır’da yıllardır kaynayan bir tepki ve öfke seli vardı. İnsanlar yaşananlardan dolayı canlarından bezmiş bunun için en ufak bir işaret beklemekteydiler. Bu işaret ise Tunus Halk İsyanları olmuştur. Profesör Robert McNab’un dediği gibi “ Bu devrimler sosyal medya olmasa da olurdu. Ancak gerçekleşme hızları çok daha farklı olurdu” (2011).

Peki, neden Mısır’da yaşananlar büyük bir kesim tarafından sosyal medyaya mal edildi, ve sadece sosyal medya üzerinden okundu?

Bu en büyük nedeni; dünyanın geri kalanını Mısır’da yaşananları yerinde takip etmeyip, sosyal medya üzerinden izlemesinden kaynaklanmaktadır. Zira söz konusu Avrupa kıtası dışında bir yer olunca Batı, burada meydana gelen olaylar yerinden izlemek yerine daha çok uzaktan, sınırlı bir kesim tarafından kullanılan sosyal medya aracılığıyla takip etmeye çalışmaktadır. Nitekim bu bölgelerde izlediği politikalar birçok kez Batı’nın bu bölgelerde birinci elden gözlemci olarak olayları izleme fırsatını ortadan kaldırmıştır. O yüzden İran’da meydana gelen ‘İslam Devrimi’ ne ‘Kaset Devrimi’ Yeşil Hareket’e ‘Twitter Devrimi’ demesinin en büyük nedeni de bu olayları sosyal

medya üzerinden takip ediyor oluşundan kaynaklanmaktadır. Söz konusu bu sorun, sadece Batı'yla sınırlı değildir. Aynı sorun Türkiye içinde geçerlidir. Gerek Mısır Halk İsyanları'nda gerekse Tunus'ta gerekse diğer Arap ülkelerinde meydana gelen isyanları Türkiye medyası muhabir gönderip, yerinden takip etmek yerine Batı medyası gibi sadece sosyal medya ya da tek taraflı kanallardan izledi. O yüzden gerek yaşananları tanımlamada gerekse yaşananlara karşı attığı adımlarda büyük hatalar yapmıştır.

Zira genel anlamda sosyal medyayı kullananlar bir ülkenin üst ve orta sınıf insanlarıdır. Özellikle orta sınıfın yaygın olmadığı Arap ülkelerinden sosyal medya daha çok orta sınıfın üstündeki kişiler tarafından kullanılır. Bu yüzden Mısır'da meydana gelen halk isyanlarının bir “sosyal medya devrimi” olarak anılması, Mısır'da yaşananları sadece sosyal medya üzerinden takip etmekten ileri gelmektedir. Mısır'da sokakları dolduran, toplu iş grevlerine gidenlerin büyük bir çoğunluğu açlık sınırının altında yaşayan insanlardı. Bu insanların büyük çoğunluğu günlük ortalama 1 dolar altında çalışan işçilerdi. Bu insanların sosyal medyaya ne ayıracak vakitleri ne de paraları vardı. Ancak yıllardır daha iyi yaşamak için devlete karşı direndikleri örgütlü iş sendikaları ve işçi örgütleri vardı. Bu insanları toplu grevlere getiren bu sendika ve örgütlerdi. Zira Mario Hernandez “Mübarek'in düşüşünde Mısırlı İşçilerin Rolü” adlı makalesinde, hem Mısır hem de Tunus'ta yaşanan devrim sırasında özellikle sosyal iletişim kanallarını kullanan ayrıcalıklı orta sınıfın üzerinde durulduğunu bunun ise gerçeği yansıtmadığını belirtmektedir. Hernandez, gerek Tunus'ta bin Ali hükümetini gerekse Mısır'da Mübarek rejiminin yıkılmasında işçilerinin rolünün unutulduğunu belirtmektedir (Hernandez'den aktaran, Yalçın, 2011)

Öte yandan insanların fakirliğinden yararlanan cemaat ve dini gruplar meydana en büyük kalabalıkları toplayan oluşumlar olmuştur. Öncede belirttiğimiz gibi Mısır toplumunun çok büyük çoğunluğu doğrudan veya dolaylı olarak bir cemaat veya gruba bağlı olan bir toplumdur. Bu da doğal olarak Malcolm Gladwell'in muhalefetin ‘insan insana’ yapılan bir etkinlik olduğunu göstermektedir. Gladwell gerek sosyal medya da gerekse meydanlarda muhalif hareketlere katılımın tanıdık ve güvendidik kişi veya kurumlarca olacağını belirtmektedir. Gladwell 4 Ekim 2010 yılında *NEW Yorker* gazetesinde yazdığı makalesinde, muhalif hareketlere katılmanın bir risk barındırdığını; bu yüzden o hareketlere katılan bireylerin öncelikle söz konusu hareketin içinde tanıdığı

veya güvendiği kişilere ihtiyaç olduğunu belirtmekteydi. Teknoloji ne kadar gelişirse gelişsin muhalefet ‘insan insana’ yapılan bir etkinliktir. Zira sosyal medyada ki insanları tanımıyoruz. Kimse tanımadıkları için büyük riskler almaz. Bu yüzden yukarda belirttiğimiz gibi gerek Mısır’da gerekse diğer Arap ülkelerinde isyanlara katılan her bireyin isyanda yer alan bir tanıdığı vardı. Aynı mahalleden, aynı sokaktan, aynı köyden aynı dernek ve sendikadan ya da aynı din, aynı mezhep veya cemaatten bir tanıdığı vardı. Bu doğrudan ya da dolaylı tanışıklık ve insanların genel mağduriyeti kitleleri meydana dökmüştür (Gladwell, 2010).

Sosyal medya bu örgütlü yapılar karşısında hiçbir zaman gerçek anlamda bir alternatif olamamıştır. Bunu gerek Nijerya Halk İsyanları’nda gerekse Mısır Halk İsyanları’nda gördük. Söz konusu dini cemaat ve örgütlü gruplar gerektiğinde askerle anlaşmış ve meydana bir çok eylemciyi yüz üstü bırakabilmiştir. Bu da doğal olarak eylem ve protestoların başarısızlığa uğramasına yol açmıştır. Nitekim Arap Halk İsyanları’ndan çıkarılan en büyük sonuç; sosyal ağ kullanıcıları ile geleneksel örgütlü yapıların işbirliği içinde olmadan bir sonuca varılamayacağı gerçeğidir. Çalışma boyunca karşılaştığımız örnekler de de görüleceği üzere lidersiz ve örgütsüz sosyal medya kullanıcıları kısa bir süreliğine ses getirseler de bu uzun süreli olamamıştır. Ancak ne zaman karşılıklı özverilerde bulunarak ortak bir payda üzerinde bir araya gelseler o zaman rejime karşı büyük başarılar elde edebilmişlerdir. Bunun en büyük örneği Tunus Halk İsyanları’dır. Ortaya çıkmasında sosyal medyanın pek fazla etkili olmadığı Tunus Halk Ayaklanmaları zamanla sosyal medyada yaygınlık kazanmıştır. Bunun üzerine örgütlü yapılar ve dini cemaatler söz konusu sosyal medya jenerasyonu ile masaya oturmuş ve ortak paydalarda buluşabilmiştir. Söz konusu durumun aksi örneği ise 2009 yılında İran’da başlayan Yeşil Hareketi’dir. Zira Yeşil Hareket’in başarısız olmasının en büyük nedeni; hareketin soyut olarak sosyal medya üzerinden yayılması, somut olarak ise sadece Tahran ve çevresiyle sınırlı kalmasıdır. Yeşil Hareket, İran’ın orta ve işçi sınıfına, emekli ve kırsal kesimlerine ulaşamamış, örgütlü yapıların desteğini alamamıştır. Bu yüzden sınırlı bir çevrede sınırlı bir etkiye sahip olmuş rejim tarafından marjinal ve ‘dış güçlerin maşası’ olarak suçlanmıştır.

Mısır’da ise protestocular internet, ulaşım ve şebeke kesintilerine rağmen eylemlerini genişletmiş ve devam ettirmişlerdir. Bu da bizlere bir hareketin, bir eylemin

sadece sosyal medyayla başarılı olamayacağını göstermektedir. Sosyal medya hareketin ekonomik ve enerji masraflarını minimize eder, hareketin eylemlerini hızlandırır. Ancak tek başına hiçbir değişim yapma gücüne sahip değildir. Sosyal medya üzerine kurulacak bir eylem veya protesto hareketinin başarılı olma şansı neredeyse sıfırdır. Zira bu açıkça rejimin gözetimi altında olan bir alanda rejime karşı eylem yapmak olur. Hükümetler sıkı takip altında tuttukları muhalif grupları 24 saat izleyebilmektedirler. Nerede, ne zaman, nasıl toplanacaklarını anında öğrenebilir ve eylemciler alana toplanmadan binlerce polis ve asker alanı işgal edebilir. Bu da planlanan eylemin başarılı olma şansını en aza indirir. Bunun yanında hareket liderlerinin tutuklanması, işkence ve tehditlerle caydırılması da söz konusu olabilir. Birçok sosyal medya aracı bir ülkede faaliyet gösterebilmek için o ülkenin hükümetleriyle bilgi alışverişi yapmak için anlaşma yapmaktadırlar. Yapılan bu anlaşmalar sonucu kullanıcıların bilgilerine, konumlarına ve ağ bilgilerine erişmek çok daha kolay hale gelmektedir. Zira Mısır'da eylemler sırasında daha önceden bilgilerine ulaşılan ve açığa çıkartılan 6 Nisan Hareketi'nin 40 lideri tutuklanmış. Aralarından Esra Abdel Fettah Ahmet Raşid, adında bir kadın işkenceye maruz kalmış ve tutuklanacağını bilse böyle bir yola başvurmayacağını açıklamıştır. Bu ve buna benzer durumlarda geri kalan sosyal medya kullanıcıları üzerinde bir korku ve vazgeçme nedeni olabilir. Ya da en kötü senaryo olarak 28 Ocak'ta Mübarek'in yaptığı gibi tamamen internetin fişi çekilebilir. Bu da sosyal medya üzerinden çıkan hareketleri büyük bir sıkıntıya sokabilir.

Ayrıca sosyal medyaya baktığımızda neredeyse her konuda açılan sayfalar oluşturulan hareketler vardır. Günlük olarak birçok konu hakkında Hastag (etiketler) açılır ve bu konulardan bazıları Trend Topic (TT) (gündem) olabilir. Oluşturulan bu gündemler ne kadar popüler olursa olsun bir devrim oluşturamazlar. Zira dünyanın dört bir tarafındaki internet kullanıcılarına açık olan bu alan herkes tarafından kullanılabilir. Çin'deki bir sosyal medya kullanıcısı anlamadığı bir dilde açılan bir etiketi paylaşabilir, ya da beğenebilir.

Tüm bu bilgilerden yola çıkarak Mısır'da yaşananların bir sosyal medya hareketi ya da bazılarını belirttiği gibi bir "sosyal medya" devrimi olmadığını söyleyebiliriz. Zira eğer hareket bir sosyal medya hareketi olsaydı 5 günlük internet, ulaşım ve şebeke kesintisiyle sona ererdi. Ancak Mısır isyanlarına baktığımızda isyanların en kalabalık olduğu anlar internet, şebeke ve ulaşımın kapatıldığı anlar olduğunu görüyoruz. Bu da

bize Mısır'daki yaşananların bir sosyal medya hareketi olmadığını, tam aksine sosyal medyayı birçok araçtan sadece biri olarak kullanan örgütlü oluşumlardan oluşan hareketlerin başlattığı ve bitirdiği bir eylemler zinciri olduğunu göstermektedir. Mısır özelinde bu örgütlü yapılar dini cemaatler, Cuma namazı çıkışları ve neredeyse her Mısırlının evinde izlenen El-Cezire Televizyonudur.

2011 yılında başta Orta Doğu ve Kuzey Afrika olmak üzere dünyanın dört bir tarafında baş gösteren halk isyanları o günün şartlarında olayın sıcaklığıyla büyük oranda sosyal medyaya mal edilmiştir. Ancak 2018'de geriye dönüp baktığımızda sosyal medyanın toplumsal konularda istenilen değişimleri sağlamadığını; bunun aksine daha kötü durumların ortaya çıktığını görmekteyiz. Orta Doğu ve Kuzey Afrika gibi tek adam yönetiminin var olduğu ülkelerde sosyal medyanın çözüm olmadığı gibi ilerleyen yıllarda büyük sıkıntılara da yol açtığını görmekteyiz. Özellikle bu mecraayı, söz konusu rejimlerin kullanması ve bu alanda halkı gözetip denetim altına alması, var olan toplumsal muhalefette sindirilmesine yol açmıştır. Zira toplumsal konularda bir değişim gerçekleşebilmesi için sadece tepki vermek yeterli olmuyor. Toplumsal değişimlerin sağlanmasında ülkeler arası dengeler, ülkenin jeopolitiği, toplumsal sosyoloji ve uluslararası ilişkiler en büyük etkenlerdir. İletişim teknolojileri her ne kadar gözle görünür düzeyde yüksek olsa da sonuca varma konusunda başat etken olamamaktadır (Pesen , 2017).

Sosyal medya tek başına devrim yapabiliyorsa neden en katı diktatöryal yönetimlerin olduğu ülkelerde bu görevi yerine getiremiyor? Çin, Kuzey Kore, İran, Suudi Arabistan, Katar veya Afrika'nın birçok ülkesinde söz konusu sosyal ağlar mevcut diktatörleri deviremiyor. Ya da en günceli 8. yılına giren Suriye Halk İsyanları neden Esad'ı deviremedi. Başta ABD, AB, Türkiye ve birçok bölge ülkesi muhaliflere destek vererek devirmeye çalıştıkları Esad, neden bugüne kadar devrilemedi? Ya da tam tersi neden sosyal medya en yüksek ve en nitelikli kullanıcı kitlesine sahip olan "demokratik" ülkelerde bir devrim ya da köklü değişim yapamıyor? ABD, İngiltere, Fransa gibi ülkelerde neden bir sosyal medya değişimi ya da devrimi tüm çabalara rağmen gerçekleşemiyor?

Tüm bunların yanında Mısır'da Mübarek'in devrilmesi sadece sokaktaki halkın tarafından istenilen bir şey değildi. Aynı zamanda Mısır'ın en etkili ve en kutsal gücü

sayılan asker ve askeri besleyen ülkelerde Mübarek'in gitmesinden yanaydı. 25 Ocak'ta halk isyanlarını başlamışıyla birlikte ABD'ye bir dizi temaslarda bulunmak için giden Mısır Genelkurmay Başkanlığı heyeti aynı gün dönmek yerine ziyaretlerini birkaç gün daha uzatmıştır (Ayhan, 2011). Ordu gösterilerin başladığı günden, Mübarek'in istifasını sunduğu güne kadar eylemlere karşı tarafsız kalmayı sürdürmüştür. Bu da halk isyanlarının başladığı günlerde ABD'ye giden ve bir dizi temas sonucu dönen ordu yetkilileri ile orduyu besleyen ve eğiten ABD'nin de Mübarek'in gitmesinden yana olduğunu göstermektedir. Ayrıca Mübarek Mısır tarihinde ilk defa bir sivil (oğlu Cemal'i) iktidara getirmeye çalışmıştır. Bu askeri kanat için büyük bir sorundu. Bu karar hem yönetim hem de ekonomik güç açısından askeri iktidarın sonu demektir. 1990'lı yıllardan IMF ve Dünya Bankası'nın teşvikleriyle başlayan ekonomik liberalleşme ile Mısır'da yeni bir burjuvazi sınıfını ortaya çıkarmıştır. Bu burjuvazinin başında ise Mübarek'in oğlu Cemal yer almaktaydı (Özkoç, 2014). Tüm bu yaşananlara bakıldığında askerin Mübarek'in gitmesinden yana olması için birden fala nedeninin olduğunu görülmektedir. Nitekim Mısır'da askerin ne pahasına olursa olsun iktidarı sivillere bırakmayacağını Mübarek'in devrilmesinden sonra ilk kez iktidara gelen sivil yönetime yaptığı askeri darbeyle göstermiştir.

Kısaca, genelde Arap coğrafyasında özelde ise Mısır'da yaşananlar sadece birkaç sebepten dolayı gelişen olaylar değildir. Tam aksine birçok nedenin bir araya gelmesiyle yaşanan gelişmelerdir. Bu yüzden Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan bu halk hareketlerini sınırlı nedenlerle açıklamaya çalışmak ve belli başlı araçlara mal etmek yaşananları eksik veya yanlış anlaşılmasına yol açar. Lübnanlı yazar Amin Maalouf, Arap halkını tanımlarken "Her şeye üzülen ama hiçbir şeye ilgilenmeyen insanlar" tanımını yapmaktadır. Arap Halk İsyanları her şeye üzülen halkın, gerektiğinde çok şeye ilgilenebileceğini de göstermiş oldu. John Holloway'ın da belirttiği gibi bugüne kadar yukardan gelen değişimlere karşı ilk defa bu büyüklükte bir değişim hareketi sokaklardan neşet etmiştir. Bu hareket ise "hiçbir şeye ilgilenmeyen insanların" sarsılmaz olarak görülen diktatörleri kağıt kaplan gibi devirmiştir. Kısaca "Bu sefer öfke sokaktan sarayı titretmiş, değişimi başlatmıştır."

O yüzden son olarak Gil Scot Heron'nun belirttiği gibi "devrim televizyondan" ya da sosyal medyadan- yayınlanmayacak, devrim canlı olacak." Eğer Orta Doğu ve

Kuzey Afrika’da bir değişim ya da bir devrim olacaksa bunu televizyon ya da sosyal medya yapmayacak, bizzat halkın kendisi yapacaktır.

Mısır özelinde ise Hamit Dabashi’nin belirttiği gibi “ Tahrir Meydan’ı isyana açık kaldığı sürece o devrimin ucu da açık kalacak.”

KAYNAKÇA

- 21YYTE;(2013),“**SuriyeKrizininKronolojisi**”<http://www.21yyte.org/arastirma/suriye-krizi-izlememerkezi/2013/09/02/7192/suriye-krizinin-kronolojisi>, Erişim Tarihi: 03.03.2018.
- 6APRİL;“**6NisanGençlikHareketi:**”,<https://ghr6april.wordpress.com/%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%8A%D8%A7%D9%86%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%A3%D8%B3%D9%8A%D8%B3%D9%89%D9%84%D9%84%D8%AD%D8%B1%D9%83%D8%A9/>, Erişim Tarihi: 05.07.2018.
- AA; (2013), “**AB Darbeye "Darbe" Bile Diyemedi**”, <http://aa.com.tr/tr/politika/ab-darbeye-darbe-bile-diyemedi/234002>, Erişim Tarihi: 22.02.2018.
- AA; (2018), “**İran Ülkede En Çok Kullanılan Sosyal Medya Ağını Yasaklıyor**”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-ulkede-en-cok-kullanilan-sosyal-medya-agini-yasakliyor/1194302>, Erişim Tarihi: 25.07.2018.
- ABDUL WAHAB S.; (2011), “**Mısır'ın Borç Dosyasını Açıyoruz: Nasıl Bir Trilyona Ulaştık**”, <http://www.almasryalyoum.org/news/details/124995>, Erişim Tarihi: 13.04.2018.
- ABDULHADİ Yasin M. ;(2017), “**Mısır'da 2011-2017 Yılları Arası Protesto Hareketlerinin Rolü**”, http://democraticac.de/?p=51283#_ftn62, Erişim Tarihi: 05.07.2018.
- ABDULHALİK Abdurrahman; (2001), “**Selefi Davasının Gerçeği**”, <http://www.aljazeera.net/programs/religionandlife/2004/6/3/%D8%AD%D9%82%D9%8A%D9%82%D8%A9%D8%A7%D9%84%D8%AF%D8%B9%D9%88%D8%A9%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%84%D9%81%D9%8A%D8%A9>, Erişim Tarihi: 09.07.2018.
- ABDULLAH Raşa; (2014, 07 16), “**Devrim İindeki Mısır Medyası**”, <http://carnegie-mec.org/2014/07/16/ar-pub-56329>, Erişim Tarihi:27.03.2018
- ABDUŞŞAFİ Assam; (2014), “**Mısır ve Tunus-Haksız Karşılaştırma**”, <http://www.aljazeera.net/knowledgegate/opinions/2014/10/30/%D9%85%D8%B5%D8%B1-%D9%88%D8%AA%D9%88%D9%86%D8%B3->

ALMESRYOON; (2016), “**Yasemin Devriminin Başarısını Nedenleri ile Ocak Devriminin Başarısızlığının Nedenleri**”

<https://www.almesryoon.com/story/849709/%D8%A8%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%81%D8%A7%D8%B5%D9%8A%D9%84%D8%A3%D8%B3%D8%A8%D8%A7%D8%A8%D9%86%D8%AC%D8%A7%D8%AD%D8%AB%D9%88%D8%B1%D8%A9%D8%A7%D9%84%D9%8A%D8%A7%D8%B3%D9%85%D9%8A%D9%86-%D9%88%D9%81%D8%B4%D9%84-%D8%A>,
Erişim Tarihi: 16.05.2018.

AL-QAMHAWİ Ala; (2014), “**Filistin İntifadasına Destek Komitesi Cumartesi Günü Refah Kapısından Geçirecekleri Yardımların Hazırlıklarını Tamamladı**”, <http://www.almasryalyoum.com/news/details/484771>, Erişim Tarihi: 18.07.2018.

AL-QASSAS Mahmoud; (2014), “**Tunus ve Mısır Devrimleri Neden Birbirlerinden Farklıydı**”,
http://www.bbc.com/arabic/middleeast/2014/02/140203_tunisia_egypt_revolution_annel Erişim Tarihi: 16.05.2018.

ALTAY Derya; (2003), “McLuhan”, iç. Nurdoğan RİGEL(Ed.), **Kadife Karanlık**, Su Yayınları, İstanbul, ss. 9-74.

ALTUN Atilla; (2016), “Suriye’deki İç Çatışmaların Çatışma Yönetimi Perspektifinden Analizi”, ikinci Orta Doğu sempozyumu, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, ss.115-133.

AMAR Paul; (2014), “Mısır”, iç. Paul AMAR ve Vijay PRASHAD, (Ed.), **Arap Baharı'ndan Kesitler-Yeni Orta Doğu'yu Anlamak**, İntifada Yayınları, İstanbul, ss. 49-98.

ANAR Erol; (2013), “**Brezilya ve Türkiye'deki Gösterilerin Benzer ve Farklı Yönleri**”,<http://t24.com.tr/yazarlar/erol-anar/brezilya-ve-turkiyedekigosterilerin-benzer-ve-farkli-yonleri,6923>, Erişim Tarihi: 19.02.2018.

ARAB SOCIAL MEDIA REPORT; (2011), “**Arap Sosyal Medya Raporu**”,
<http://www.arabsocialmediareport.com/UserManagement/PDF/ASMR%202%20Arabic%20Final.pdf>. Erişim Tarihi: 22.06.2018

- ARAB SOCIAL MEDIA REPORT; (2011), “**Facebook Kullanımı: Faktörler ve Analiz**”,<http://www.arabsocialmediareport.com/UserManagement/PDF/ASMR%20Report%201.pdf>.Erişim Tarihi: 22.06.2018
- ASLAN Cahit; (2016), **Sosyal Hareketler Sosyolojisi-Toplumsal Fay Hatlarının Anatomisi**, Birinci Baskı, Karahan Yayınları, Adana.
- ATACAN Fulya; (2014), “Mısır'da 25 Ocak Devrimi'nin Arka planı: Ekmek, Hürriyet, Adalet”, iç. Zahide TUBA K. (Ed.), **Ortadoğu Konuşmaları**, Küre Yayınları, İstanbul, ss. 103-133.
- ATAMAN Muhittin; (2006), “**ABD'nin Ortadoğu Politikasını Belirleyen Temel Unsurlarveİlkeler**”,http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/17_degerler_ve_ci karlar_abdnin_ortadogu.pdf Erişim Tarihi: 12.07.2018.
- AVRUPA BİRLİĞİ; (2011), “**Güney Akdeniz ile Demokrasi ve Refah Paylaşımı için Ortaklık**”, <https://www.avrupa.info.tr/tr/news/ortak-bildirim-guney-akdeniz-ile-demokrasi-ve-refah-paylasimi-icin-ortaklik-5199>, Erişim Tarihi: 29.05.2018.
- AYHAN Veysel; (2011), “Mısır Devriminin Ayak Sesleri”, **Ortadoğu Analiz dergisi**, 3 (26), ss.15-26.
- AYHAN Veysel; (2012), “Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşini Yakması”, **Ortadoğu Etütleri**, 3 (2), ss. 59-93.
- BAKHTİN Mikhail; (2001), **Karnavaldan Romana** Çev: Cem Soydemir, Birinci Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAL Pınar; (2014), “Avrupa Birliği'nin Arap Baharı'na Bakışı ve Dış Politikası Üzerine Bir Değerlendirme”, iç. Armağan GÖZKAMAN, Perihan PAKSOY (Ed.), **Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler**, Detay Yayıncılık, Ankara, ss. 64-84.
- BAUDRİLLARD Jean; (2012), **Neden Her Şey Hala Yok Olup Gitmedi?**, Çev: Oğuz Adanır, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- BAYZAN Şahin; (2013), “**İnternet Bağımlılığı - Sorunlar ve Çözümler / İnternetin BilinçliGüvenliKullanım**”,https://www.academia.edu/24423195/%C4%B0nternet_Ba%C4%9F%C4%B1ml%C4%B1%C4%B1%C4%9F%C4%B1__Sorunlar_ve_%C3%87%C3%B6z%C3%BCmler_%C4%B0nternetin_Bilin%C3%A7li_ve_G%C3%BCvenli_Kullan%C4%B1m%C4%B1, Erişim Tarihi: 21.09.2018.
- BBC;(2008), “**Mısır'daEkmekİsyanı**”,http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/04/080412_egypt.shtml, Erişim Tarihi: 13.04.2018.

- BBC; (2011), “Sudan, Siber Cihatçıları Serbest Bırakacak”,
<https://www.bbc.co.uk/news/technology-12829808>, Erişim Tarihi: 16.07.2018.
- BBC; (2012), “Nijerya'da Protestolar Devam Ediyor. İşçiler Petrol Üretimi DurduracaklarınıSöyledi.”,http://www.bbc.com/arabic/worldnews/2012/01/120112_nigeria_protests, Erişim Tarihi: 02.11.2018.
- BBC; (2012), “Nijerya'da Yakıt Sübvansiyonlarının Kaldırılması Protestoların SayısınıArttırdı.”,http://www.bbc.com/arabic/worldnews/2012/01/120106_prot_est_nigeria_fuel, Erişim Tarihi: 13.02.2018.
- BBC; (2012), “YSK Muhammed Mursi'nin Başkanlığını İlan Etti.”,
http://www.bbc.com/arabic/middleeast/2012/06/120624_egypt_election_result,
Erişim Tarihi: 30.04.2018.
- BBC;(2013),“Mısırİhvan'ıHakkında”,http://www.bbc.com/arabic/middleeast/2013/07/130706_ikhwan_profile, Erişim Tarihi:26.05.2018.
- BBC; (2014), “Eski Mısır Başkanı Hüsnü Mübarek Hakkında”,
http://www.bbc.com/arabic/middleeast/2011/02/110201_mubarak_profile,
Erişim Tarihi:13.04.2018.
- BBC; (2014), “Mısır Eski Başkanı Hüsnü Mübarek'in Profili”,
http://www.bbc.com/arabic/middleeast/2011/02/110201_mubarak_profile,
Erişim Tarihi: 14.04.2018.
- BBC; (2015), “5 Soruda Yemen'de Neler oluyor?”,
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/01/150121_yemende_neler_oluyor,
Erişim Tarihi: 03.01.2018.
- BBC; (2015), “Mısır'da Al Jazeera Muhabirlerine 3'er Yıl Hapis”,
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150829_al_jazeera_kahire,
Erişim Tarihi:30.05.2018.
- BBC; (2017), “Port SaidKatliamı'nınKronolojisi”,<http://www.bbc.com/arabic/sports-39028015>, Erişim Tarihi: 30.04.2018.
- BERKAN İsmet; (2011), “Halkın Sesini Dinle Üstüne Su ve Gaz Sıkma”,
<http://www.hurriyet.com.tr>: <http://www.hurriyet.com.tr/halkin-sesini-dinle-ustune-su-ve-gaz-sikma-16931475>, Erişim Tarihi: 25.07.2018.

- BİANET; (2016), “**Erdoğan: Gezi Parkı’na Topçu Kışlası Yapacağız**”,
<https://m.bianet.org/bianet/siyaset/176000-erdogan-gezi-parki-na-topcu-kislasi-yapacagiz>, Erişim Tarihi: 31.03.2018.
- BİN CASİM Hamad; (2016), “**Katar Eski Başbakanı Şeyh Hamad Bin Cassim Sınırsız adlı Tv Röportajı**”,
<https://www.youtube.com/watch?v=w8QMRb4mM0c> ,Erişim Tarihi: 11.12.2018
- BOZORGZADEHAmirE.;(2016),“**Dijitalleşen İran'ın Durumu**”,<https://techcrunch.com/2016/01/29/the-state-of-digital-in-iran/>, Erişim Tarihi: 25.07.2018.
- BROOKINGS;(2018),“**Ortadoğu’da Basın Ögürlüğü**”,<https://www.brookings.edu/ar/vents/%D8%AD%D8%B1%D9%8A%D8%A9%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B9%D9%84%D8%A7%D9%85%D9%81%D9%8A%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%B1%D9%82%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%88%D8%B3%D8%B7/>,Erişim Tarihi: 30.07.2018.
- BULUT Faik; (1993), **Ortadoğu’da İslamcı Örgütler-siyasetler, eylemler, eleştiriler**, Birinci Baskı, Karınca Yayınları, İstanbul.
- CANDEMİR Ümran S. ve İZMİR Mehmet; (2013), “**Taksim Gezi Parkı Olayları Raporu**”, <http://istanbul.mazlumder.org/webimage/gezi-parki-raporu-2013.pdf>, Erişim Tarihi: 17.08.2018
- CARAPİCO Sheila; (2014), “Yemen”, iç. Paul. AMAR ve Vijay PRASHAD, (Ed.), **Arap Baharı'ndan Kesitler- Yeni Orta Doğu'yu Anlamak**, İntifada Yayınları, İstanbul, ss. 149-173.
- CASTELLS Manuel; (2013), **İsyen ve Umut Ağları-İnternet Çağında Toplumsal Hareketler**,Çev: Ebru Kılıç, Birinci Baskı, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- CİA; (2018), <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>, Erişim Tarihi:01.10.2018.
- CNN; (2012), <http://archive.arabic.cnn.com/2012/business/1/9/nigeria.strike/>, Erişim Tarihi: 13.02.2018.

- CNN;(2013),**“GeziParkıİçinReferandum”**,<https://www.cnnturk.com/2013/turkiye/06/12/gezi.parki.icin.referandum.onerisi/711437.0/index.html>, Erişim Tarihi: 31.03.2018.
- CUMHURİYET; (2016), **“Erdoğan'dan Yine Kışkırtıcı Gezi Parkı Çıkışı: Yapacağız”**,http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/553626/Erdogan_dan_yine_kiskirtici_Gezi_Parki_cikisi__Yapacagiz.html, Erişim Tarihi: 30.03.2018.
- CUZDAN Vecih; (2015), **“Yemen’de ‘Sünni Koalisyon’un Saldırıları ve Mezhep Savaşının Ayak Sesleri”**, http://sendika62.org/2015/03/yemende-sunni-koalisyonun-saldirilarivemezhepsavasininayakseslerivecihcuzdan254500/#_ftn1, Erişim Tarihi: 03.01.2018.
- ÇANDAR Cengiz; (1981), **Dünden Yarına İran**, Yalçın Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.
- ÇETİNKAYA Yalçın D.; (2008), “Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler”, iç. Yalçın Doğan ÇETİNKAYA (Ed.), **Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim** İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 15-64.
- ÇOBAN Barış; (2008), **“Yeni Toplumsal Hareketlerin Eleştirisi”**, <http://dspace.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/3073/5000013306-5000022805-1-PB.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, Erişim Tarihi: 22.08.2018
- ÇÖTELİ Sami; (2015), Sosyal Medyanın Yeni Tür Kamusal Alan Yaratması Ve Toplumsal Hareketlere Katkıları: Taksim Gezi Parkı Olayları Örneği, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- ÇUBUKÇU Metin; (2012), **Yıkılın Bu Düzen!**, Birinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DEMİR Hilmi; (2016), **“İslam Dünyasında Dolaşan Hayalet: Sunnilik”**, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/islam-dunyasinda-dolasan-hayalet-sunnilik>, Erişim Tarihi:17.07.2018.
- DEMİRDAŞ Dina; (2011), **“Tahrir Meydanı’nda Vurulan Kadınlar”**, http://www.bbc.com/arabic/middleeast/2011/12/111222_egypt_dina, Erişim Tarihi: 15.03.2018.
- DEVİRİMCİ PROLETARYA; (2014) **“Dünya Çapında 843 İsyan ve Direniş Üzerine Bir Rapor (2006-2013)”**, <http://devrimciproletarya.net/dunya-capinda-843-isyen-ve-direnis-uzerine-bir-rapor-2006-2013/>, Erişim Tarihi: 14.02.2018.

- DİRLİK Arif; (2008), “Pasifik Perspektifinde Toplumsal Hareketler: Çağdaş Radikal Siyasetin Soyağacı Üzerine Düşünceler”, iç. Y. Doğan ÇETİNKAYA (Ed.), **Toplumsal Hareketler- Tarih, Teori ve Deneyim** İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 65-85.
- DJAZAİRESS; (2012) “Yakıt Sübvansiyonların Kaldırılması İlgili Sendikalar ve Yetkililer Arasında Yapılan Görüşmeler Başarısız Oldu”, <https://www.djazairess.com/aps/229590>, Erişim Tarihi:13.02.2018.
- DURSUNOĞLU Alptekin; (2015), “Yemen Saldırısı Bir Arap Kararı Mı?”, http://www.ydh.com.tr/YD454_yemen-saldirisi-bir-arap-karari-mi-.html, Erişim Tarihi:03.01.2018.
- DW; (2010), “Dünya İnternet Sansürü İle Mücadele Günü”, <https://www.dw.com/tr/d%C3%BCnya-internet-sans%C3%BCr%C3%BC-ile-m%C3%BCcadele-g%C3%BCn%C3%BC/a-5348651>, Erişim Tarihi: 25.07.2018.
- DW; (2011), “Tunus’ta İsyân, Bin Ali’yi Devirdi”, <http://www.dw.com/tr/tunusta-isyân-bin-aliyi-devirdi/a-14768379> , Erişim Tarihi: 27.02.2018.
- DW; (2017), “Beş SorudaGeziParkıProtestoları”,<http://www.dw.com/tr/be%C5%9F-soruda-gezi-park%C4%B1-protestolar%C4%B1/a-39063920>, Erişim Tarihi: 30.03.2018.
- EL- CEZİRE; (2016), “Yemen Gençlik Devrimi: Silahlı Bir Ülkede Barışçıl Gösteriler”,<http://www.aljazeera.net/encyclopedia/events/2016/5/25/%D8%AB%D9%88%D8%B1%D8%A9%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%A8%D8%A7%D8%A8%D8%A7%D9%84%D9%8A%D9%85%D9%86%D9%8A%D8%A9%D8%B3%D9%84%D9%85%D9%8A%D8%A9%D9%81%D9%8A%D8%A8%D9%84%D8%AF%D9%85%D8%B3%D9%84%D8%AD>,ErişimTarihi:03.01.2018.
- EL- VERDANİ Salih; (1988), **Mısır’da İslami Akımlar**, Çev: H. Acar ve Ş. Duman, Fecr Yayınları, Birinci Baskı, Ankara.
- EL-CEZİRE; (2011), “İskenderiye'deki Azizler Kilisesi'nin Bombalanmasını Hatırlıyorsunuzuz?”,<http://www.aljazeera.net/encyclopedia/events/2017/4/10/%D9%87%D9%84%D8%AA%D8%B0%D9%83%D8%B1%D8%AA%D9%81%D8%A7%D8%B5%D9%8A%D9%84%D8%AA%D9%81%D8%AC%D9%8>

A%D8%B1-%D9%83%D9%86%D9%8A%D8%B3%D8%A9-
%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%AF%D9%8A%D8%B3%D9%8A%D9%86
-%D8%A8%D8%A7%D Erişim Tarihi: 26.05.018.

EL-Cezire; (2011), **“Tahrir Meydanı’nda iki Milyon İnsan”**,
<http://www.aljazeera.net/news/arabic/2011/2/1/%D8%AD%D8%B4%D8%AF-%D9%85%D9%84%D9%8A%D9%88%D9%86%D9%8A%D9%81%D9%8A-%D9%85%D9%8A%D8%AF%D8%A7%D9%86%D8%A7%D9%84%D8%A%D8%AD%D8%B1%D9%8A%D8%B1>, Erişim Tarihi: 29.04.2018.

EL-CEZİRE; (2013), **“2018 Tarihinde Kronoloji: Suriye’de İsyandan İç Savaşa”**,
<http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-suriyede-isyandan-ic-savasa>,
Erişim Tarihi:02.03.2018

EL.CEZİRE;(2013),**“Mısır’daMursi’yeDarbe”**,<http://www.aljazeera.com.tr/haber/misirda-mursiye-darbe> , Erişim Tarihi: 30.04.2018.

EL-CEZİRE; (2013), **“Ülke Profili: Bahreyn”**, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-bahreyn>, Erişim Tarihi: 03.02.2018.

El-Cezire; (2014), **“Arap Baharı-Mübarek’in Düşüşü”**,
<https://www.youtube.com/watch?v=Wo7Z9hkIAVU&feature=share>, Erişim
Tarihi:12.08.2018

EL.CEZİRE;(2014),**“MüslümanKardeşler”**,<http://www.aljazeera.net/news/reportsandinterviews/2014/1/18/%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%AE%D9%88%D8%A7%D9%86%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B3%D9%84%D9%85%D9%88%D9%86>, Erişim Tarihi: 10.02.2018.

EL..CEZİRE;(2014),**“MüslümanKardeşler”**,<http://www.aljazeera.net/news/reportsandinterviews/2014/1/18/%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%AE%D9%88%D8%A7%D9%86%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B3%D9%84%D9%85%D9%88%D9%86>, Erişim Tarihi: 26.06.2018.

EL-CEZİRE; (2014), **“Tarihinde Devrimden Günümüze İran”**,
<http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-devrimden-gunumuze-iran>,
Erişim Tarihi:17.02.2018.

EL-CEZİRE; (2015), **“10 Yıldan Sonra Putinin Mısır’a İlk Ziyareti”**,
<http://www.aljazeera.net/news/arabic/2015/2/9/%D8%A8%D9%88%D8%AA%D9%8A%D9%86-%D8%A8%D9%85%D8%B5%D8%B1-%D9%81%D9%8A->

- %D8%A3%D9%88%D9%84-
%D8%B2%D9%8A%D8%A7%D8%B1%D8%A9-
%D9%85%D9%86%D8%B0-10-
%D8%B3%D9%86%D9%88%D8%A7%D8%AA, Erişim Tarihi: 26.02.2018
- EL-CEZİRE; (2017), “Sina'daki Ravda Camisine Yapılan Saldırının Ayrıntıları”,
<http://www.aljazeera.net/encyclopedia/events/2017/11/25/%D8%AA%D9%81%D8%A7%D8%B5%D9%8A%D9%84-%D9%87%D8%AC%D9%88%D9%85-%D9%85%D8%B3%D8%AC%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%B1%D9%88%D8%B6%D8%A9-%D8%A8%D8%B3%D9%8A%D9%86%D8%A7%D8%A1>, Erişim Tarihi: 29.05.2018.
- EL-CEZİRE; (2017), “**Hüsnü Mübarek Serbest**”,
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/husnu-mubarek-serbest> , Erişim Tarihi: 13.04.2018.
- EL-CEZİRE; (2017),
<http://www.aljazeera.net/encyclopedia/events/2017/4/10/%D9%87%D9%84-%D8%AA%D8%B0%D9%83%D8%B1-%D8%AA%D9%81%D8%A7%D8%B5%D9%8A%D9%84-%D8%AA%D9%81%D8%AC%D9%8A%D8%B1-%D9%83%D9%86%D9%8A%D8%B3%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%AF%D9%8A%D8%B3%D9%8A%D9%86-%D8%A8%D8%A7%D> Erişim Tarihi: 29.04.2018.
- EL-MAHDİ Rabab; (2012), “**Arap Baharı Denmesinden Nefret Ediyorum**”,
<https://bianet.org/kurdi/dunya/135427-arap-bahari-denmesinden-nefret-ediyorum> , Erişim Tarihi: 05.09.2018.
- EL-Nil; (2016), “**Muhammed Mursi Mısır'ı nasıl yönetti**”,
<https://www.youtube.com/watch?v=YsjX4IpZWnc> , Erişim Tarihi: 08.11.2018
- EL-ŞEHABİ Said; (2014), “**Bahreyn Devrimi: Arap Baharının Son Çiçeği**”,
<http://www.alquds.co.uk/?p=132729> Erişim Tarihi: 03.02.2018.
- ERBAY Nur Ö.; (2017), “**Global Bir Doğulu: Katar'ın Yumuşak Gücü El-Cezire Neden Hedefte?**”, <http://ordaf.org/global-bir-dogulu-katarin-yumusak-gucu-el-cezire-neden-hedefte/> , Erişim Tarihi: 30.05.2018.

- ERDEĞER Bülent Ş.; (2012), “Mısır Devriminin Yeni Yüzleri Selefiler”, iç. Musa ÜZER (Ed.), **Devrimler Sürecinde Ortadoğu** Ekin Yayınları, Bursa ss. 93-105.
- ERDOĞAN Nuray; (2014), “Arap Baharı Öncesinde ve Sonrasında Avrupa Birliği'nin Orta Doğu Politikalarına Genel Bir Bakış”, iç. Yavuz YILDIRIM ve Yasin ATLIOĞLU (Ed.), **Değişen Orta Doğu'da Değişmeyen Sorunlar-Irak İşgalinden Arap Baharına**, Dora Yayınları, Bursa, ss.25-56.
- ERDOĞDU Hikmet; (2008), **Büyük Pers Düşüncesinden Zülfikarın Yumruğuna İran**, Birinci Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılığı, İstanbul.
- EURONEWS; (2017), “Suriye'de 6 Yıllık Savaşın Ağır Bilançosu”, <http://tr.euronews.com/2017/03/15/suriye-de-6-yillik-savasin-agir-bilancosu>, Erişim Tarihi: 03.03.2018.
- FISK Robert; (2011), “Tunus'taki Acımasız Gerçek”, iç. Mukaddes E. ÇELİK (Ed.), **Arap İsyanları**, Akademi Yayınları, ss. 136-139.
- FİNKİELKRAUT Alain; (2014), “İnternet, Kanunsuz Bir Dünya”, <https://www.numerama.com/magazine/28229-finkelkraut-et-la-malediction-internet-le-festival-continue.html>, Erişim Tarihi: 02.11.2018.
- GARTHWAITE Gene R.; (2012), İran Tarihi, Çev: Fethi Aytuna, Birinci Baskı, İnkılap yayınları, İstanbul.
- GLADWELL Malcolm; (2010), “Küçük Değişim Devrim Neden Twitlenmeyecek”, <https://%20magazine/2010/10/04/small-change-malcolm-gladwell> , Erişim Tarihi:23.07.2018.
- GÖKER Gamze; (2014), Yeni Toplumsal Hareketler ve İnternet İlişkisi: Türkiye'de Muhalif Toplumsal Hareketlerin E-Grupları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- GÖKER Gamze; (2015), “Yeni Medya Okuryazarlığının Yeni Toplumsal Hareketler İçin Sağladığı Olanaklar ve Sınırlılıkları, Yeni Medya Çalışmaları”, II. Ulusal Kongre, İstanbul.
- GÖZEN Ramazan; (2016), “Arap Baharı Girdabında Eski ve Yeni Ortadoğu Dinamikleri”, <http://ods2016.org/index.php/ramazan-gozen-arap-bahari-girdabinda-eski-ve-yeni-ortadogu-dinamikleri/> , Erişim Tarihi: 12.06.2018.
- GÜLER Ceyhan; (2016), **Dünden Bugüne Uluslararası Sendikal Hareketler**, Birinci Baskı, Nota Bene Yayınları, Ankara.

- GÜN Mehmet S.; (2012), “Yemen'de Arap Baharı”, **Yasama Dergisi**, 22, ss.119-140.
- GÜZEL Mehmet; (2015), “Gerçeklik İlkesinin Yitimi: Baudrillard'ın Simülasyon Teorisinin Temel Kavramları”, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi** 19, ss.65-84.
- HABER TÜRK; (2017), “**Katar'a ablukanın medya ayağı: El Cezire**”, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/1526022-katar-a-ablukanin-medya-ayagi-el-cezire>, Erişim Tarihi: 30.05.2018.
- HABERTURK; (2018), “Suriye'deki İç Savaşta Yedi Yılda Korkunç Bilanço”, <https://www.haberturk.com/suriye-deki-ic-savasta-yedi-yilda-korkunc-bilanco-1872930#>, Erişim Tarihi: 10.09.2018.
- HAMSİCİ Mahmut; (2013), “**Brezilyalı Göstericiler: Türkiye'deki Eylemlerden Etkilendik**”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/06/130621_brezilya_eylemciler, Erişim Tarihi: 19.02.2018.
- HANİEH Adam; (2014), “Bahreyn”, iç. Paul. AMAR ve Vijay PRASHAD, (Ed.), **Arap Baharı'ndan Kesitler- Yeni Orta Doğu'yu Anlamak**, İntifada Yayınları, İstanbul, ss. 99-131.
- HEAVEN Will; (2011), “**Mısır ve Facebook'un Statüsünü Güncelleme Zamanıdır**”, https://www.nato.int/docu/review/2011/social_medias/Egypt_Facebook/TR/index.htm, Erişim Tarihi: 06.02.2018.
- HURRİYET; (2013), “**Bülent Arınç İlk Gün İçin Özür Diledi**”, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bulent-arinc-ilk-gun-icin-ozur-diledi-23431837>, Erişim Tarihi: 31.03.2018.
- HÜVEYDİ Fehmi; (2014), “**Tunus Devrimi ve Mısır'ın Çıkaracağı Dersler**”, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/tunus-devrimi-ve-misirin-cikaracagi-dersler>, Erişim Tarihi: 06.02.2018.
- IMF; (2010), “**Arab Republic of Egypt—2010 Article IV Consultation Mission, Concluding Statement**”, <http://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/52/mcs021610>, Erişim Tarihi:13.04.2018.
- INTERNET WORLD STATS; (2018), “**Dünya İnternet Kullanıcıları ve 2018 Nüfus İstatistikleri**”, <https://www.internetworldstats.com/stats.htm>, Erişim Tarihi: 18.07.2018.

- INTERNET WORLD STATS; (2017), <http://www.internetworldstats.com/af/ng.htm>, Erişim Tarihi:14.02.2018.
- INTERNET WORLD STATS; (2018), <http://www.internetworldstats.com/af/ng.htm>, <http://www.internetworldstats.com/af/ng.htm>, Erişim Tarihi: 13.02.2018.
- İHA; (2017), “**Suriye’de 7 Yılda 330 Bin Kişi Öldü**”, <http://www.ihha.com.tr/haber-suriyede-7-yilda-330-bin-kisi-oldu-675844/>, Erişim Tarihi: 03.03.2018.
- KALAFATOĞLU Şermin T.; (2013), “Küreselleşme Karşıtı Hareket”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 4 (1) ss.143-195.
- KALFA Ceren ve ATAAY Faruk; (2008), “Küresel Toplumsal Hareketler”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2 (16) ss. 138-139.
- KALOUCHE Foud ve MİELANTS Eric; (2008), “Dünya Sisteminin ve Sistem Karşıtı Hareketlerin Dönüşümü, 1968-2005”, iç. William G. MARTİN (Ed.), **Toplumsal Hareketler, 1750-2005**, Versus Yayınları, İstanbul, ss. 222-230.
- KAMACI Yüksel; (2013), “**2009’dan 2013’e Yeşil Hareket’in Yolculuğu**”, <http://politikaakademisi.org/2013/07/01/2009dan-2013e-yesil-hareketin-yolculugu/>, Erişim Tarihi: 17.02.2018.
- KAMAT Anjali ve SHOKR Ahmad; (2014), “Libya”, iç. Paul. AMAR ve Vijay PRASHAD, (Ed.), **Arap Baharından Kesitler- Yeni Orta Doğu’yu Anlamak**, İntifada Yayınları, İstanbul, ss. 217-277.
- KARDAŞ Tunç ve ÖZDEMİR Ömer B.; (2015), **Avrupalı Yabancı Savaşçılar- Kimlik, Sosyal Medya ve Radikalleşme**, Turkuvaz Matbaacılık Yayıncılık, İstanbul.
- KEMAL Hale; (2004), “**Siyasi Kadın Hareketleri**”, http://scholar.cu.edu.eg/?q=halakamal/files/egyptianfeministmovement_lhrk_lnsyy_hrk_ssysy.pdf, Erişim Tarihi: 05.03.2018.
- KESSLER Gerhard; (1985), **Sosyolojiye Başlangıç**, Çev: Z. Fahri Fındıkoğlu, İkinci Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KOZANOĞLU Hayri; (2011), “**10 soruda Wall Street eylemleri**”, <http://www.radikal.com.tr/dunya/10-soruda-wall-street-eylemleri-1067139/>, Erişim Tarihi:14.02.2018.
- MAIGRET Eric; (2012), **Medya ve İletişim Sosyolojisi**, Çev: Halime Yücel, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

- MARCOU Jean; (2013), **“Brezilya ve Türkiye'deki Protesto Hareketleri Karşılaştırılabilir mi?”**, <http://t24.com.tr/haber/brezilya-ve-turkiyedeki-protesto-hareketleri-karsilastirilabilir-mi,233721>, Erişim Tarihi: 19.02.2018.
- MARSHALL Gordon; (1999), **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev: Osman Akınbay ve Derya Kömürcü, Birinci Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- MARSOT Afaf Lutfi Al-S.; (2010), **Mısır Tarihi-Arapların Fethinden Bugüne**, Birinci Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- MARTİN William; (2018), “Sistem Karşıtı Hareket Arayışı”, iç. William G. MARTİN (Ed.) **Toplumsal Hareketler 1750-2005**. Çev: Deniz Keskin, Birinci Baskı, Versus Yayınları, İstanbul.
- MARZUKİ Munsif; (2012), **“Tunus ve Mısır İlişkileri”**, <https://www.youtube.com/watch?v=sBYcPBNFqX8>, Erişim Tarihi: 19.01.2019.
- MBRSG; (2017), **“Arab-Social-Media-Report-2017”**, <http://www.mbrsg.ae/getattachment/1383b88a-6eb9-476a-bae4-61903688099b/Arab-Social-Media-Report-2017>, Erişim Tarihi:12.06.2018.
- MCNAB Robert; (2011), **“Sosyal Medya: İnsanlara Güç Kazandırıyor Mu?”**, https://www.nato.int/docu/review/2011/social_medias/Social_media_can_do/TR/index.htmErişim Tarihi:12.09.2018.
- MİLLİYET; (2013), **“Erdoğan: Esad Bir Teröristtir”**, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-dan-onemli-aciklamalar-siyaset-1774034/> , Erişim Tarihi: 22.02.2018
- MİLLMAN Joel, HAFİDH Hassan ve Malas N.; (2011), **“Protests Emerge in Jordan, Bahrain”**, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704709304576124623383327338>, Erişim Tarihi: 03.02.2018.
- MOROZOV Evgeny; (2011), **“Özgürlükler 'twit'le gelmez”**, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ezgi-basaran/ozgurlukler-twitle-gelmez-1041390/>. Erişim Tarihi: 15.08.2018.
- MOZOROV Evgeny; (2011), **“The Internet in Society: Empowering or Censoring Citizens”**, <https://www.youtube.com/watch?v=jTQV3LsAckQ>, Erişim Tarihi: 08.07.2018.

- MUSTAFA Ahmet M., & el- Yakubi, H.; (2015), “**Arap Baharı Gölgesinde Arap İşçi Sendikalarının Siyasi Rolü**”, http://festunis.org/media/2016/pdf/Le_role_politique_des_syndicats-en_arabe.pdf, Erişim Tarihi: 05.08.2018.
- NASRAWİ, S., Yunus, Ş.; (2007), “Ulusal Demokrasinin Sınırları: Kifaye hareketi okuması”, iç. S. FEYZİ (Ed.), Gerçeklik ve Beklenti Arasında Demokratik Değişim Hareketi- Doğu Avrupa ve Arap Dünyasında Deneyimler, **Kahire İnsan Hakları Araştırmaları Enstitüsü**, Kahire, ss. 58.
- NOUJAİM Jehane; (2013), “**Meydan**”, <https://jetfilmizle.vip/meydan-al-midan-turkce-dublaj-izle.html>, Erişim Tarihi: 19.06.2019
- NOURIAN Shabnam; (2011), “**İran'da Muhalifler Seslerini Duyuramıyor**”, <http://www.dw.com/tr/iranda-muhalifler-seslerini-duyuram%C4%B1yor/a-15104937> , Erişim Tarihi: 17.02.2018.
- NTV; (2011), “**Bahreyn’de Kanlı Eylemler: 5 Ölü**”, https://www.ntv.com.tr/dunya/bahreynde-kanli-eylemler-5-olu,9foPdyyy_0qu-X7W4laU1w , Erişim Tarihi: 03.02.2018.
- ÖZCAN Ali; (2015), “Sosyal Medyanın Ekonomi Politikası”, iç. Ramazan ÇELİK ve Sertaç DALGALIDERE (Ed.), **Yeni ve Geleneksel Medya Okumaları** İskenderiye Yayınları, İstanbul. ss. 185-198.
- ÖZDEMİR Önder; (2015), “**Başarısız Bir Sosyal Medya Deneyimi: Occupy Wall Street**”, <http://sendika62.org/2015/01/basarisiz-bir-sosyal-medya-deneyimi-occupy-wall-street-onder-ozdemir-241295/>, Erişim Tarihi: 15.02.2018.
- ÖZKAN Mehmet; (2014), “**Mısır Dış Politikası- Dünü, Bugünü, Sorunları**”, http://file.setav.org/Files/Pdf/20140314191223_misir-dis-politikasi-dunu-bugunu-sorunlari-pdf.pdf, Erişim Tarihi: 12.09.2018.
- ÖZKOÇ Özge; (2014), "Mısır Devrimi"ni Anlamak”, iç. Yavuz YILDIRIM ve Yasin ATLIOĞLU (Ed.), **Değişen Ortadoğu'da Değişmeyen Sorunlar-Irak İşgalinden Arap Baharına**, Dora Yayınları, Bursa, ss.25-56.
- ÖZKOÇ Özge; (2014), “**Devrim-Darbe Kışkırtıcılığı Mısır**”, <http://ayrintidergi.com.tr/tag/sayi-4/>, Erişim Tarihi: 17.05.2018.

- ÖZÜĞÜRLÜ Musa; (2017), “Suriye’de Ne Oldu, Krizin Dinamikleri (1)”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/03/16/suiryede-ne-oldu-krizin-dinamikleri-1/> , Erişim Tarihi: 03.03.2018.
- ÖZÜĞÜRLÜ, Meltem, B. ;(2011), “**Uluslararası İletişimde Tek Yönlü Haber Akışına Karşı Alternatif Bir Ses; El-Cezire**”, http://dspace.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/5389/marmara_iletisim_sayi_18-sayfalar-229-243.pdf?sequence=2&isAllowed=y, Erişim Tarihi: 18.05.2018.
- PAPİC Marko, ve NOONAN Sean; (2011), “**Sosyal Medya: Bir Protesto Aracı**”, Çev, Ece Dünder, Türk Kütüphaneciliği dergisi, 25, (1), ss.165-172.
- PESEN Mekin;(2017), “ **Sosyal Medya Devrimlerinin Anatomisi**”, Erişim Tarihi: 07. 24. 2018. <https://www.esiber.com/sosyal-medya/sosyal-medya-devrimlerinin-anatomisi/> , Erişim Tarihi: 26.05.2018.
- PRASHAD Vijay; (2012), **Arap Baharı Libya Kışı**, Çev: Şükrü Alpagut, Birinci Baskı, Yordam Kitap, İstanbul.
- REUTERS; (2012), “**Mısır’da 25 Ocak’tan Bu Yana Önemli Olayların Kronolojisi**”, https://ara.reuters.com/article/ME_TOPNEWS_MORE/idARACAE80N07N20120124 , Erişim Tarihi: 26.05.2018.
- SALİMİPOORİ Abdolsalam; (2017), “**İran’daki Halk Gösterilerinin Boyutu ve Nedenleri**”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/irandaki-halk-gosterilerinin-boyutu-ve-nedenleri/1019284>, Erişim Tarihi: 12.06.2018.
- SANCAR Nuray; (2011), “**Tottenham**”, <https://www.evrensel.net/haber/11782/tottenham>, Erişim Tarihi: 11.04.2018.
- SARI Murat; (2014), Sosyal Medyanın Sosyal Hareketler Üzerindeki Etkisi: Gezi Parkı Platformu Örneği, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- SARIGÖL Adem; (2013), “21. Yüzyıl jeopolitik Perspektifinden İran’ın Orta Asya/Kafkaslar politikası ve Gelecek Öngürüleri”, iç. Haktan BİRSEL (Ed.), **Arap Baharında Son Durak İran**, Birinci Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- SATRAPİ Marjane; (2007), “**Persepolis**”, <https://www.altiyazilifilmizle.pw/persepolis-izle.html> , Erişim Tarihi: 19.05.2019

- SENDİKA 62; (2017), **“Yemen’de Neler Oluyor”**,
<http://sendika62.org/2017/12/yemende-neler-oluyor-459706/> , Erişim Tarihi: 03.01.2018.
- SENUSİ Salih; (2014), **“Libya Devrimi; Başarısızlığın Tohumları ve Başarının Faktörleri”**,
<http://www.aljazeera.net/knowledgegate/opinions/2014/2/16/%D8%A7%D9%84%D8%AB%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%84%D9%8A%D8%A8%D9%8A%D8%A9-%D8%A8%D8%B0%D9%88%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%B4%D9%84-%D9%88%D8%B9%D9%88%D8%A7%D9%85%D9%84-%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%AC>, Erişim Tarihi: 28.02.2018.
- SEZEN Başak ve DELCKER Janosch; (2013), **“Mısır'a Desteğin Arka Planı”**,
<http://www.dw.com/tr/m%C4%B1s%C4%B1ra-deste%C4%9Fin-arka-plan%C4%B1/a-17143008> , Erişim Tarihi: 12.04.2018.
- SHOBAKİ Amr; (2011), **“Arap Dünyasında Protesto Hareketleri-Mısır-Fas-Lübnan-Bahreyn”**,
http://www.caus.org.lb/PDF/EmagazineArticles/mustaqbal_384_oumar%20shabbaqi%20101-114.pdf , Erişim Tarihi: 05.08.2018.
- SOL PORTAL; (2011), **“Mısır’da 20 Bin İşçi Greve Gitti”**,
<http://haber.sol.org.tr/dunyadan/misir-da-20-bin-isci-greve-gitti-haberi-39058> , Erişim Tarihi: 29.04.2018.
- SÖNMEZ Mustafa; (2013), **“Türkiye Özgürlük; Brezilya, Eşitlik İçin”**,
<http://sendika62.org/2013/06/turkiye-ozgurluk-brezilya-esitlik-icin-mustafasonmez-yurt-122597/> , Erişim Tarihi: 19.02.2018
- SPUTNİK HABER; (2017), **“Kaddafi Öncesi ve Sonrası Libya”**,
<https://tr.sputniknews.com/infografik/201710201030686507-kaddaf-libya-ortadogu/>, Erişim Tarihi: 28.02.2018.
- SPUTNİK NEWS; (2018),. **“Erdoğan: AKM'yi Yıktık, Çatlayın, Patlayın”**,
<https://tr.sputniknews.com/turkiye/201803311032859825-erdogan-istanbul-yeditepe-bienali/> , Erişim Tarihi: 31.03.2018

- SÜREK, K. T.; (2011), “Tunus'un Ekonomik ve Sosyal Durumu”, iç. Mustafa YALÇINER (Ed.), **Arap Dünyasında Ayaklanma** Evrensel Basım Yayın, İstanbul, ss. 23-43.
- ŞAKFA Muhammed R.; (2011), “**Suriye patlamaya hazır**” <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/suriye-patlamaya-hazir-17126201>. Erişim Tarihi: 02.05.2018
- ŞEMS El-Ayari; (2011), <http://www.dw.com/ar/%D9%84%D9%8A%D9%86%D8%A7-%D8%A8%D9%86-%D9%85%D9%87%D9%86%D9%8A-%D9%88%D8%A8%D9%86%D9%8A%D8%A9-%D8%AA%D9%88%D9%86%D8%B3%D9%8A%D8%A9-%D9%85%D9%86-%D8%A3%D8%AC%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%D9%85%D8%AF%D9%88%D9%86%D8%A9-%D8>, Erişim Tarihi: 28.03.2018.
- ŞÜKRALLAH Hale; (1998) “**STK'lar da Kadın Araştırmaları- Mısır'ın Durumu**”, <http://nwrcegypt.org/wp-content/uploads/2010/12/womeninarabngo.pdf>, Erişim Tarihi:20.08.2018.
- T24; (2011), “**Wall Street'i İşgal Et Eylemi 82 Ülkeye Yayıldı**”, <http://t24.com.tr/haber/wall-streeti-iskal-et-eylemi-82-ulkeye-yayildi,175230>, Erişim Tarihi: 14.02.2018.
- TARIVERDİ Nebahat; (2011), “Tunus'ta Halk Ayaklanması: Nedenleri ve Etkileri”, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, 3 (26), ss.27-33.
- TAŞTEKİN Fehim; (2015), **Suriye: Yıkıl Git, Diren Kall**, Beşinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TATAR Taner; (2013), “Yeni Toplumsal Hareketler ve Küresel Projeler”, **Ortadoğu AnalizDergisi**, 5 (57), ss.11-13.
- TATAR Taner; (2013), “Yeni Toplumsal Hareketler ve Küresel Projeler”, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, 5 (57), ss.10-19.
- TEKEK Murat; (2011), “**Sosyal Medya ve Arap Baharı**”, <http://orsam.org.tr/orsam/DPAnaliz/13015?dil=tr>, Erişim Tarihi: 24.07.2018.

- TELCİ İsmail N.; (2011), “6 Nisan Hareketi: Yeni Bir Sosyal Aktivizm”, **Ortadoğu Analiz Dergisi**, 3 (28), ss. 98-105.
- TILLY Charles; (2008), **Toplumsal Hareketler**, Çev. Orhan Düz, Birinci Baskı, Babil Yayınları İstanbul.
- TURAN Aslıhan P.; (2012), “**AB Akdeniz Politikası ve Arap Baharı**”, <http://www.bilgesam.org/incele/742/-ab-akdeniz-politikasi-ve-arap-bahari/#.Wo6edVrFLIU>, Erişim Tarihi: 22.02.2018.
- TÜRKDOĞAN Orhan; (1997), **Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi**, Birinci Baskı, Birleşik Yayıncılık, İstanbul.
- VALLANCE Ted; (2011), “**Çağlar Boyunca Ayaklanan Londralılar**” <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/caglar-boyunca-ayaklanan-londralilar>, Erişim Tarihi:11.04.2018.
- VIRILIO Paul; (2003), **Enformasyon Bombası**, çev: Kaya Şahin, Birinci Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- WAGSTYL Stefan; (2013), “**25 Haziran 2013 İngiltere Basın Özeti**”, http://www.bbc.com/turkce/basinozeti/2013/06/130625_basin_ozeti, Erişim Tarihi: 19.02.2018.
- WALLERSTEIN Immanuel; (1993), “Sistem karşıtı hareketlerin tarihi ve ikilemleri”, İç. Samir Amin, Giovanni Arrighi, Andre Gunder Frank, ve Immanuel WALLERSTEIN (Ed.), **Büyük Kargaşa-Yeni Toplumsal Hareketlerin Krizi**, Alan yayınları, İstanbul, ss. 10-53.
- WALLERSTEIN Immanuel; (2011), “**Wall Street İşgali'nin Muazzam Başarısı**”, <https://m.bianet.org/bianet/dunya/133474-wall-street-isgali-nin-muazzam-basarisi>, Erişim Tarihi: 14.02.2018.
- WALLERSTEIN Immanuel, HOPKINS Terence K. vd.; (1995), **Sistem Karşıtı Hareketler**, Çev: Bülent Somay, Semih Sökmen ve C. Kanat, Birinci Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- WILLIAMS Raymond; (1989), **İkibine Doğru**, Çev: Esen Tarım, Birinci Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- YALÇINER Mustafa; (2011), “Libya'da Ayaklanma ve Emperyalist Müdahale”, iç. Mustafa YALÇINER (Ed.), **Arap Dünyasında Ayaklanma**, Evrensel Basım Yayınları, İstanbul, ss. 240-255.

- YAYLACI İsmail; (2014), “Mısır'da İhvan-ı Müslimin ve İslamcılık”, iç. Zahide TUBA K. (Ed.), **Ortadoğu Konuşmaları**, Birinci Baskı, Küre Yayınları, İstanbul.
- YEGİN Abdullah; (2013), **İran Siyasetini Anlama Klavuzu**, Birinci Baskı, Seta Yayınları, Ankara.
- YILDIRIM Ramazan ve ABDULCELİL Tarık; (2012), **Mısır'da Siyasi Aktörler, Partiler, Dini Hareketler ve Medya**, Seta Yayınları, ss.60.
- ZAKARİA Ferid; (2014), “**Diğer Ülkelerle Karşılaştırıldığında Arap Baharı Neden Tunus'ta Başarılı Oldu**”, <https://arabic.cnn.com/middleeast/2014/02/09/tunis-farid-zakaria-op>, Erişim Tarihi:16.05.2018.
- ZEHRAN Mustafa; (2014), “**Mısır'ın Sufi Tarikatlar Tablosu**”, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/misirin-sufi-tarikatlar-tablosu>, Erişim Tarihi: 26.06.2018.
- ZELAN Zeynep; (2016), Hareketler ve Yeni Medya Okuryazarlığı Castells'in Ağ Toplumu Kuramı Bağlamında Toplumsal Yeni Medya Çalışmaları, **Alternatif Bilişim Derneği**, İstanbul:, ss. 483-495.
- ZENJANLI Sevdâ; (2010), “**Yeşil Hareket'in 1. Yıldönümünü Geride Bırakırken**” <http://bianet.org/biamag/bianet/122717-iran-yesil-hareketin-1-yildonumunu-geride-birakirken>, Erişim Tarihi: 17.02.2018.
- ZORLU Begüm; (2016), “**Arap Ayaklanmaları'nın 5. Yılı: Kronoloji**”, <http://bianet.org/bianet/siyaset/171447-arap-ayaklanmalarinin-5-yili-kronoloji>, Erişim Tarihi: 03.03.2018.
- ZORLU Begüm; (2016), “**Mete Çubukçu Ayaklanmaların 5 Yılıni Anlattı**”, <http://bianet.org/bianet/siyaset/171479-mete-cubukcu-ayaklanmalarin-5-yilini-anlattı>, Erişim Tarihi: 07.12.2018.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Mehmet Faiz AKPINAR
Doğum Yeri ve Tarihi : Midyat, Mardin 05.01.1991

Eğitim Durumu:

Lisans Öğrenimi : İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim
Dalı

Bildiği Yabancı Diller : Arapça

Bilimsel Faaliyetler :

İş Deneyimi

Stajlar : İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Haber Ajansı, Yurt
Gazetesi,

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : 2015-2018 yılları arası özel sektör deneyimi

İletişim

Telefon : 0534 327 4087
e-posta Adresi : mfaiz_@hotmail.com
Tarih : 30.05.2019